

”Ei se, että lama oli, vaan että meijjät lamaannutettiin”

Kasvatustieteiden, ja erityisesti auktoriteetin muutos laman jälkeisessä Suomessa opettajan kokemana

Henna Pyykkönen

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma
Luokanopettajien aikuiskoulutus
Kokkolan yliopistokeskus
Jyväskylän yliopisto
2015

TIIVISTELMÄ

Pyykkönen, Henna. 2015. ”Ei se, että lama oli, vaan että meijjät lamaannutettiin”. Kasvatusilmaston, ja erityisesti auktoriteetin muutos laman jälkeisessä Suomessa opettajan kokemana. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Kokkolan yliopistokeskus. Jyväskylän yliopisto. 113 sivua. 1 liite.

Tutkielman tarkoituksena oli selvittää, miten pitkän uran tehnyt opettaja on kokenut viime vuosikymmenten yhteiskunnalliset ja arvolliset muutokset kasvatuksen kentällä. Fenomenologis-hermeneuttinen tapaustutkimus perustuu aiemmalle tutkimustiedolle, tutkijan omille kokemuksille sekä ajankohtaiselle keskustelulle. Aineisto itsessään on kerätty teemahaastattelun avulla.

Tutkimuskysymykset on esitetty ensimmäisessä luvussa, ja niihin etsitään vastauksia eri tieteenaloilta valittujen tutkimusten, haastatteluaineiston sekä asiantuntijoiden kirjoittamiin artikkeleiden avulla. Tutkimuksessa ei ole erillisiä teoria- tai tulokappaleita. Loppuyhteenvedo- ja pohdintaosio esittelevät tärkeimmät tutkimustulokset ja lisätutkimuksen tarpeen.

Yhteiskunnan rakenteellinen ja arvollinen muutos 1990 -luvun laman aikana ja sen jälkeen on väistämättä muuttanut työelämää, kasvatuksen kenttää, auktoriteettisuhteita, sekä niihin liittyviä arvoja. Nämä kaikki vaikuttavat myös opettajan arkeen niin suoraan kuin oppilaiden perheiden kautta, joten tutkimus keskittyy opettajan kokemuksiin tästä ilmiöstä.

Tutkimuksen perusteella opettajan työhön ja auktoriteettiin ovat vaikuttaneet niin laman aikana kouluun ja lapsiperheiden palveluihin tehdyt leikkaukset, työelämässä tapahtuneet muutokset, lapsiperheiden hyvinvoinnin haasteet, kuin myös kasvatuskulttuurin ja arvojen pluralisoituminen, sekä suomalaisen yhteiskunnan siirtyminen markkinavetoiseen ja tuloskeskeiseen ajatteluun. Useat opetustyötä koskevat muutokset ovat rajoittaneet opettajien voimavaroja, mutta yhteiskunnassamme tapahtunut myös positiivisia muutoksia hyvinvoinnin noususuhdanteen ansiosta.

Avainsanat: 1990 – luvun lama, arvot, auktoriteetti, kasvatuskulttuurin muutos

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	4
1.1 Tutkimuksen tavoite.....	9
1.2 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat	10
1.2.1 Tapaustutkimus	11
1.2.2 Tutkimuksen kulku	13
1.2.3 Fenomenologia ja hermeneuttinen tulkinta	14
1.2.4 Teemahaastattelu	15
1.2.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	16
1.2.6 Aineiston analysointi	18
2. ”SE TUNNELMA OLI IHAN LAMAANTUNU”	20
2.1 1990 – luvun laman aika Suomessa	20
2.2 Laman pitkä varjo	24
2.4 Laman vaikutus perheisiin.....	26
2.5 Kouluun kohdistuneet leikkaukset	30
2.5.1. Kouluterveydenhuollon leikkaukset	34
2.5.2. Erityisopetuksen leikkaukset	36
3. ”ETTÄ SE ALKO NIINKU SYÖMÄÄN KAIKKEA”	42
3.1 Siirtyminen pluralisoituvaan yhteiskuntaan	40
3.2 Työtä koskevien arvojen muutos Suomessa	42
3.3 Köyhyys Suomessa	48
3.1.1 Laman vaikutus lasten hyvinvointiin	51
3.1.2 Syrjäytyminen	57
4. ”IHMISET LIEHUU IKÄÄN KUIN AALLOKOSSA”	59
4.1 Yhteiskunnan muutoksen aiheuttama myöhäismoderni orpous	59
4.1.1 Markkinatalouden arvot ja niiden rantautuminen kouluun	60
4.1.2 Epävarmuus ja turvattomuus	63
4.1.3 Yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden muutos	65
4.1.4 Perheen muutos	72
4.2 Kasvatuksen arvomuutokset.....	73
4.2.1 Kasvatuksen muutos muuntuvassa yhteiskunnassa	73
4.2.2 Kasvatuksen perusteet Hoikkalan mukaan	74
4.3 Lapset ja valta perheissä.....	79
4.3.1 Vanhemmuuden uudet ilmiöt	81
4.3.2 Kasvatuksen rajattomuus ja vanhemmuuden puute	83
4.4 Auktoriteetti.....	87
4.4.1 Auktoriteetin määritelmä	87
4.4.2 Vanhemman ihmisen auktoriteetti	89
4.4.3 Opettajan roolin ja auktoriteetin muutos	90
4.4.4 Vanhempien suhtautuminen opettajaan	94
5. YHTEENVETO JA POHDINTA	99
LIITE 1	108
LÄHTEET	109

1. JOHDANTO

Elämme tällä hetkellä suurten muutosten keskellä. Ympäröivä maailmamme on muuttunut muutamassa viime vuosikymmenessä tuoden samalla aivan uudenlaisia haasteita kasvatukseen ja ihmisten arkielämään. Aluksi maailmaa ja Suomea muutti teollistuminen ja hyvinvoinnin rakentaminen sotien jälkeen, ja myöhemmin hyvinvoinnin vaarantuminen 1990 – luvun laman ja siitä toipumisen myötä. Toistaiseksi suurin lamamme muutti yhteiskuntaamme niin, että sen vaikutukset ovat näkyvillä vielä tänä päivänäkin. Suomen koulujärjestelmä on ollut jo vuosia tapetilla ylivertauutensa vuoksi monen muun maan koulujärjestelmään nähden. Samaan aikaan tutkimukset ja julkinen keskustelu kertovat, että iso osa lapsista, nuorista ja aikuisistakin voi huonosti. Myös mediassa on pohdittu huonosti voivia lapsia, huonosti voivia aikuisia, koulun muuttunutta arkea ja väsyneitä opettajia. Onko tämä vain keskustelun ja median luomaa kuvaa tämän päivän kasvatusta- ja koulutodellisuudesta, vai voivatko sekä kasvattajat että kasvatettavat niin huonosti kuin meidän annetaan ymmärtää?

Olen nähnyt koulun arkea ensimmäistä kertaa henkilökunnasta käsin vuosina 2004–2005, jonka jälkeen aloitin omat luokanopettajaopintoni. Olen lisäksi tehnyt opettajan työtä noin neljä kouluvuotta opintojen välissä. Näinä vuosina olen havainnut muutoksen paitsi lasten hyvinvoinnissa, myös opettajan ja vanhempien auktoriteetin, toisten ihmisten, sekä oman ja toisten omaisuuden kunnioittamisessa, tai ennemminkin niiden kunnioittamattomuudessa. Osa lapsista ei enää automaattisesti koe vanhempaa ihmistä auktoriteetiksi, joten kokemuksieni mukaan opettajan ja vanhemmat roolit ovat kokeneet jonkinlaisen yleisemmän muutoksen. Myös monet lasten vanhemmista ovat tulleet entistä vaativammiksi ja rohkeammiksi puuttuessaan lastensa koulunkäyntiin, joten opettajan ja koulun rooli on todennäköisesti muuttunut myös heidän silmissään. Halusinkin lähteä tutkimuksessani tutkimaan, minkä asioiden pitkän uran tehnyt opettaja on kokenut olevan näiden ilmiöiden taustalla ja pohtimaan myös sitä, millaista opettajan työ on tämän päivän kasvatustodellisuudessa.

Kuljetin aihetta mielessäni yli viiden vuoden ajan keskustellen opintojen aikaisten professoreiden ja opettajien lisäksi aiheesta myös monessa opettajainhuoneessa. Opettajien ja oppilaiden haasteet koulussa olivat tasaisesti tänä aikana esillä myös poliittisessa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa sekä mediassa. Keskusteluiden ja eri alojen tutkimusten perusteella ryhdyin pohtimaan asioita näiden muutosten takana, ja luomaan ilmiölle teoriapohjaa. Luokanopettajan työtä tehdessäni näin ja koin ilmiötä taas käytännöllisemmästä näkökulmasta. Haastattelun runkoon nousseet asiat ovatkin peräisin paitsi alustavasta teoriastani, myös omien kokemusteni tulosta.

Tässä yhteydessä haluan painottaa sitä, mitä monet muutkin aiheen tutkijat painottavat: Suurin osa lapsista voi ja käyttäytyy hyvin. Samoin myös suurin osa aikuisista voi ja käyttäytyy hyvin. Tässä tutkimuksessa olen kuitenkin erityisen kiinnostunut yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta ääri-ilmiöstä tämän ongelmaisen vähemmistön kasvun taustalla. Tämän päivän kasvatusta voidaankin ajatella koskevan jonkinlainen kaksi- tai ehkä useampijakoisuuden ja vastakohtaisuuksien kulttuuri, sillä esimerkiksi lapsiköyhyys on lisääntynyt kolminkertaisesti lamavuosista (Lapsiköyhyys on 2010.). Julkisia palveluita keskitetään, joka rokottaa syrjäseudun asukkaiden peruspalveluita aiheuttaen myös alueellista eriarvoisuutta. Sama kaksijakoisuus näkyy myös kasvatuksen ja opetuksen saralla: Oppilasaines tuntuu tulleen heterogeenisemmäksi; koulussa on enemmän ja enemmän todella hyvin pärjääviä, mutta myös yhä enemmän niitä, joille koulunkäynti tuottaa suuria ongelmia.

1990 – luvun lama on jättänyt pitkän varjon suomalaiseen yhteiskuntaan ja hyvinvointiin. Vaikka taloudellinen tilanne Suomessa alkoi parantua 1990 – luvun puolivälissä, eivät esimerkiksi julkiset palvelut tai työllisyysluvut ole palanneet vieläkkään lamaa edeltävälle tasolle. Lama aiheutti suomalaiseen yhteiskuntaan suuria rakenteellisia muutoksia, joista osa voidaan havaita vasta tänä päivänä. Laman ajan palveluiden leikkaukset kohdistettiin erityisesti julkiseen sektoriin ja lapsiperheisiin, joten osa vaikutuksista näkyy vasta nyt, kun laman aikana lapsuutensa eläneet ovat nyt aikuisia ja suuri osa myös äitejä ja isiä; tämän päivän vanhempia. Laman aikainen ja sen jälkeinen asenneilmasto on jättänyt jälkensä sen kohdanneisiin ihmisiin. Tutkin tässä tutkimuksessa myös laman jälkeisen nousukauden ja teknologisen vallankumouksen

vaikutuksia lapsiperheisiin, työelämään ja opettajan työhön. Koen, että nämä kaksi perättäistä aikakautta ovat aiheuttaneet suurimmat arvomuutokset, joiden jälkipyykkiä pesemme tänä päivänä pikkulamoissamme ja – nousuissamme. Ajankohtaiseksi tutkimuksen ja sen tulokset tekee myös uuden hallituksemme esittämät leikkauslistat, joissa esiteltiin koulutukselle 600 miljoonan euron leikkauksia. Koulua tämä koskettaa ainakin ryhmäkokojen kasvattamisen myötä, kun ryhmäkoon pienentämisiin kohdistetut avustukset lakkautetaan.

Lasten masennus, muut mielenterveysongelmat, sekä sopeutumisen haasteet ovat yleistyneet, eivätkä ne kaikki mielestäni selity pelkästään diagnosoinnin ”trendikkyytenä”. Erityisopetuksen palveluiden noussut tarve on mielestäni oire jostain muustakin kuin tiheästä diagnostisesta seulasta, jonka läpi enää vain harvat selviävät. Uskon, että tämä on seurausta paitsi yhteiskunnallisesta matalasuhdanteesta erityisesti 90 – luvulla, ja sen jälkivaikutuksista, mutta myös modernin yhteiskuntamme yleisemmistä arvoista ja vaatimuksista sekä niiden muutoksista viime vuosikymmenten aikana. Ne vaikuttavat niin lasten kasvattajiin kuin lapsiinkin. Annoin tälle ilmiölle nimen *yhteiskunnan yleinen matalasuhdanne*, joka kohdistuu etenkin arvoihin ja yleiseen ilmapiiriin.

Paanasen, Ristikarin, Merikukan, Rämön sekä Gisslerin (2012, 7) 1987 – vuonna syntyneistä tekemän ikäkohorttitutkimuksen mukaan lapsen kehitykseen ja hyvinvointiin vaikuttavat paitsi perimä, myös hänen psykologinen, biologinen ja sosiaalinen ympäristönsä. Tällöin lapsen hyvinvointiin eivät liity vain hoiva- ja kasvatussuhteet aikuisten kanssa, opettajan pätevyys, tai vanhempien sosio-ekonominen tilanne, vaan hyvinvointi tulee myös syvempää yhteiskunnan rakenteista ja poliitikkojen päätöksistä. Ehkä 1990- luvun laman aikana tehtiin turhan lyhytnäköisiä päätöksiä lasten ja lapsiperheiden palveluiden suhteen? Tämän vaikutus lienee ollut se, että kalliiden erityispalveluiden kysyntä on kasvanut myös Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen teettämän ikäkohorttitutkimuksen mukaan. Osa näistä leikkausten vaikutuksista on varmaankin näkyvissä vasta nyt.

Lasten hyvinvointi ja oppilashuollon mitoitukset ovat olleet esillä viime aikoina myös päättäjien esityslistoilla. Vuonna 2014 tuli voimaan uusi oppilashuoltolaki, joka määrää

kunnat järjestämään koululaisilleen ja opiskelijoilleen enemmän palveluita. Perusopetuksen kohdalla muutos tulee nimenomaan vastaavan kuraattorin palveluiden muodossa. Laki asettaa nyt myös määräajat palveluiden saatavuudelle: esimerkiksi psykologin tai kuraattorin puheille oppilaan on päästävä seitsemässä päivässä, yhteyttä terveydenhoitoon on tarjottava virka-aikaan välittömästi pyydettyä. Lain toteutus tulisi nostamaan henkilöstön määrää oppilashuollossa, ja tuo täten varmasti myös haastetta kriisikuntien budjetteihin.

Miten yhteiskunnan ja työelämän vaatimukset, jatkuva kiire ja tehokkuusajattelu, laman aikana leikatut lapsiperheiden palvelut, sekä nykyaikainen, nuoruutta ihannoiva tietoyhteiskunta ovat vaikuttaneet tämän päivän lapsiin ja heidän vanhempaisensa? Miten yleinen arvoilmapiiri on muuttunut sotien jälkeisestä Suomesta? Miten yleiset arvomuutokset ovat vaikuttaneet kasvatukseen ja hyvinvointiin? Mitkä ovat tämän päivän haasteet suomalaisessa kasvatuskentässä? Näihin kysymyksiin lähdin etsimään vastausta tämän tutkimuksen aikana. Tutkimukseni on luonteeltaan kvalitatiivinen. Se on luonteeltaan myös usean eri tieteenalan, kuten sosiologian, yhteiskuntatieteiden, sekä taloustieteen värittämä kasvatustieteellinen tutkimus. Jotta en uppoutuisi aiheessa vain teoreettiseen katsaukseen, halusin tutkimukseeni myös inhimillisemmän näkökulman siitä, miten opettajat kasvatuksen kentän tilanteen näkevät ja kokevat. Haastattelin tutkimusta varten pitkän linjan luokanopettajaa, jolla oli työkokemusta noin kolmenkymmenen vuoden verran. Pitkä työura antaa mielestäni aitoa näkemystä tämänkaltaisen muutoksen havaitsemiseen.

Kuljetan tutkimuksen aihetta viime vuosikymmenten yhteiskunnallisista tapahtumista lähtien kohti syvempää, arvollista ja kasvatuksellista muutosta. Halusin toteuttaa tutkimukseni niin, että aihepiirin teoria ja opettajien sanoma kulkevat käsikkäin aihepiirejä mukailleen. Ensimmäisen luvun muissa osissa kerron tutkimuksen teosta ja perustasta. Toisessa luvussa olen keskittynyt yhteiskunnan rakenteelliseen muutokseen lama-ajan molemmiin puoliin. Kolmannessa luvussa olen pureutunut erityisesti hyvinvoinnin ongelmiin Suomessa, kun taas neljäs luku käsittelee syvällisemmin yhteiskunnassa ja sen pienemmissä yksiköissä ja suhteissa tapahtuneita arvomuutoksia. Lopuksi olen jättänyt yhteenvedokappaleen, jossa olen koonnut yhteen tutkimuksen

tuloksia ja sen luotettavuutta.

1.1 Tutkimuksen tavoite

Tutkimukseni koskee kasvatusilmaston muutosta 1990 – luvun lamanjälkeisessä Suomessa opettajan kokemana. Työssäni olin kiinnostunut erityisesti opettajan näkökulmasta kasvatuskentän muutokseen. Halusin rajata tutkittavan ilmiön ajallisesti 1990 – luvun alusta tähän päivään saakka, sillä olin kiinnostunut juuri nykyajan tuomista yhteiskunnallisista, kulttuurisista ja arvollisista muutoksista. Ajalliseksi tutkimusjäteeksi tuli siis noin 20 vuotta. Aloitin itse peruskoulun vuonna 1992, ja varsinkin vuonna 2006 aloittamien opettajaopintojeni puolesta välissä havahtuin suureen muutokseen kasvatuskulttuurin kohdalla omaan koulu-aikaani peilaten. Koulun arjessa kuuntelin myös usean eri koulun aikuisten, erityisesti opettajien ajatuksia tämän päivän kasvatustodellisuudesta. Aloittuani varsinaisen opettajan työn tämä muutos alkoi kiinnostaa vielä enemmän, jolloin ajattelin, että aihe on tutkimuksen arvoinen.

Tutkimuksessani olen hakenut vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Millaisia heijasteita 1990 – luvun alun laman jälkeisillä talouden suhdanteilla on ollut opettajan työhön?
2. Miten suomalainen yhteiskunta on muuttunut yhden opettajan kokemuksissa viimeisen 20 vuoden aikana?
3. Millaisina arvomaailmaan ja erityisesti auktoriteettiin liittyneet muutokset ovat heijastuneet koulun arkeen?

1.2 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat

Tämän tutkimuksen metodologinen perusta nousee kvalitatiivisesta tutkimuksesta. Kvalitatiivinen tutkimus on luonteeltaan todellisen elämän kuvaamista. Se sisältää ajatuksen siitä, että todellisuus ympärillämme on moninainen, jolloin tapahtumat muovaavat toisiaan samanaikaisesti, ja tutkijan on mahdollista löytää monenlaisia suhteita (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2010, 161). Kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohdista ovat aina arvot, sillä arvot muovaavat Hirsjärven ym. (2010, 161) mukaan aina sitä, miten pyrimme ymmärtämään tutkimiamme ilmiöitä. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa korostetaan kokonaisvaltaista tiedonhankintaa, jossa ihmistä käytetään tiedonhankinnan välineenä. Näin tutkijan on mahdollista saada aikaan ja paikkaan sidottuja selityksiä tutkittavasta ilmiöstä. Laadullisen tutkimuksen tehtävänä voidaankin pitää maailman käsitteellistä ymmärtämistä (Eskola & Suoranta 2001, 74). Kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei päde yleensä tieteellisille tutkimuksille asetettu vaatimus tulosten yleistettävyydestä, vaan siinä pyritään ymmärtämään jotain toimintaa, kuvaamaan jotakin tiettyä tapahtumaa, tai antamaan esimerkiksi teoreettisesti pätevä tulkinta jostakin ilmiöstä (Eskola & Suoranta 2001, 61).

Tätä tutkimusta voidaan luonnehtia tapaustutkimukseksi. Tapaustutkimus on yksi kvalitatiivisen tutkimuksen tyypeistä. Toisaalla tapaustutkimusta tavataan myös kvantitatiivisen tutkimuksen parissa (Saarela-Kinnunen & Eskola 2007, 185.) Tapaustutkimuksessa tapaus ja tutkimuskohde voi olla esimerkiksi yksilö, koulu, perhe, yhteisö, organisaatio, tapahtuma tai käsite. Se on määritelmältään hyvin monisyinen, mutta käyttökelpoinen tutkimusstrategia usealla eri tieteenalalla.

Eskola ja Suoranta ottavat esille Sulkusen ja Kekäläisen (1992) ajatuksen siitä, että oikeastaan kaikki kvalitatiiviset tutkimukset voidaan mieltää tapaustutkimuksiksi, sillä niiden pohjalta ei ole tarkoitus tehdä määrällisen tutkimuksen kaltaisia empiirisesti yleistäviä päätelmiä. Tällöin aineiston tulisi muodostaa kokonaisuus tai tapaus. (Eskola & Suoranta 2001, 65.) Laadullisessa tutkimuksessa ajatellaan, että tutkimalla yksittäistä tapausta kyllin tarkasti saadaan näkyviin myös se, mikä tutkittavassa ilmiössä on merkittävää, ja mikä toistuu usein tarkasteltaessa ilmiötä yleisemmällä tasolla (Hirsjärvi

ym. 2010, 182).

1.2.1 Tapaustutkimus

Tapaustutkimusta käytetään usein silloin, kun tutkija haluaa tutkia ilmiötä sen omassa ympäristössään tai kontekstissaan (Yin 2003, 13). Tämän tutkimustyyppin avulla tuotetaan yksittäisestä tapauksesta yksityiskohtaista ja intensiivistä tietoa (Saarela-Kinnunen & Eskola 2007, 185). Lisäksi sille on luonteenomaista tutkia kohdetta, johon tutkijalla on vain vähän tai ei ollenkaan vaikutusta (Yin 2003, 9). Yin:n (2003, 14) mukaan tutkielman lähtökohtana tulisi aina olla tarkasti asetettu tutkimuskysymys, joka sisältää paitsi substanssin, eli tiedon siitä, mistä tutkimus kertoo, myös muodon, kuten kysyykö tutkija kuka, mikä, missä, miksi, vai miten – kysymyksen. Nämä kaksi tutkimustehtävän piirrettä auttavat tutkijaa tutkimusstrategian löytymisessä. Tapaustutkimusta käytetään yleensä silloin, kun tutkimustehtävässä on kyse kysymyksistä *kuinka* ja *miksi* (Yin 2003, 7.) Tutkimuksessani on kyse pääpiirteittäin yhden henkilön kokemuksista ja käsityksistä, jolloin tapaustutkimus oli minulle luonteva valinta. Lisäksi tutkimuskysymykseni on selkeästi kysyty yllä mainituilla kysymyksillä, joten alkuperäinen strategiavalintani oli perusteltu.

Samassa tutkimuksessa voidaan käyttää useita erilaisia aineistoja, teorioita tai menetelmiä. Tätä kutsutaan triangulaatioksi. Tapaustutkimuksessa käytetäänkin usein aineistotriangulaatiota, eli erilaisia aineistoja yhdistellään keskenään, ja hankitaan niitä erilaisista lähteistä (Eskola & Suoranta 2001, 68–69; Yin 2003, 14). Tässä tutkimuksessa pääaineisto on saatu tutkittavaa opettajaa haastatteleamalla, mutta olen kasannut sen ympärille aineistoa myös kirjoista, sanomalehdistä, TV:stä, sekä Internetistä. Aineiston tarkastelu ja käsittely on tapaustutkimuksen perusajatus. Tämä tarkoittaa sitä, että merkittävät asiat nousevat aineistosta, jolloin niitä ei määrää itse tutkija. Tarkoitus ei ole ainoastaan kertoa aineistosta, vaan pyrkiä rakentamaan siitä teoreettisesti kestäviä näkökulmia (Eskola & Suoranta 2001, 62).

Tapaustutkimusta kritisoidaan usein edustavuuden puutteesta, sekä tutkijan että

tutkittavan subjektiivisista näkemyksistä. Saarela- Kinnunen ja Eskola (2007, 185) kuitenkin ehdottavat tapaustutkimuksen käyttöä juuri aineistolähtöisen analyysin kohdalla, jolloin kerätystä aineistosta lähtien voidaan rakentaa jotain yleisemminkin mielenkiintoista. Tiettyä tapausta ymmärtääkseen tutkijan on aina otettava huomioon kontekstuaaliset asiat, kuten ajalliset, paikalliset, taloudelliset, historialliset, kulttuuriset ja sosiaaliset. Ainutlaatuisen tapauksen ympärillä on joukko yleisiä piirteitä, jotka vaikuttavat tutkittavaan ilmiöön. (Saarela- Kinnunen & Eskola 2007, 187). Juuri tämän takia tutkimuksessani on tietoa eri tieteenaloilta ja eri elämäalueilta, kuten yhteiskuntamme ja suomalaisten historiasta, taloudesta, kulttuurista, sosiaalisista ratkaisuista, sekä arvoista. Kaikki nämä ovat nousseet joko ennakkokäsityksistäni tai itse haastatteluaineistosta. Tapaustutkimuksessa tutkimusprosessin läpinäkyvyys raportissa on tärkeää tutkimuksen luotettavuuden arvioinnin helpottamiseksi (Saarela- Kinnunen & Eskola 2007, 186). Tähän olenkin pyrkinyt tässä tutkimuksessa.

Vaikka tapaustutkimuksen näennäisenä tavoitteena on kuvata yhtä ainutlaatuista tapausta, on taustalla yleensä toive ymmärtää inhimillistä ja ihmisyhteisöihin liittyvää toimintaa yleisemminkin (Saarela- Kinnunen & Eskola 2007, 189). Lisäksi tieteellisen tutkimuksen luotettavuutta määrittelevä vaatimus sen vertailukelpoisuudesta kuuluu usein tapaustutkimusta kritisoivaan keskusteluun. Tulosten siirrettävyys on kuitenkin Saarela- Kinnusen ja Eskolan mukaan tietyn ehdoin mahdollista siten, että yhden perusteellisesti tutkitun tapauksen tulokset ovat yleensä siirrettävissä riittävässä määrin samankaltaiseen tapaukseen. He nostavat esiin kuitenkin Stoeckerin (1991) ajatuksen siitä, että tapausten sisällä voidaan kyllä tehdä yleistyksiä, mutta vertailut tulisi aina tehdä tapausten sijaan näiden yleistysten välillä (Saarela- Kinnunen & Eskola 2007, 191).

Tapaustutkimusta voidaan ajatella menetelmän sijaan näkökulmana todellisuuden tutkimiseen. Sen avulla voidaan aikaansaada monia muita tutkimusstrategioita kokonaisvaltaisempaa ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. Tapaustutkimuksessa teoria ja empiria käyvät jatkuvaa vuoropuhelua keskenään. (Saarela- Kinnunen & Eskola 2007, 194.)

1.2.2 Tutkimuksen kulku

Aloitin tutkimuksen suunnittelun tutustumalla tutkimusaiheeni käsittelevään aineistoon niin kirjallisessa kuin sähköisessä muodossa. Tutkin vuosien ajan myös keskustelua aiheestani eri medioissa, sekä opettajainhuoneissa. Tutkimukseni käsittelee aihetta, joka sivuaa usean eri tieteenalan tutkimusta, joten perehdyin hyvin monipuolisesti erilaisiin tieteellisiin ja vähemmän tieteellisiin julkaisuihin. Näistä keskusteluista ja tutkimustuloksista, kuten Lasten ja nuorten hyvinvointi Kansallinen syntymäkohortti 1987 – tutkimusaineiston, sekä lama – ajan tutkimusten, kuten Kiander 2001, valossa lähdin rakentamaan alustavaa teoriakehystä aineistonkeruuta ja haastattelua varten.

Olin vuosien aikana laatinut itselleni käsittekarttoja siitä, mitkä asiat kasvatusilmaston muutokseen ovat olleet vaikuttamassa. Koin 1990 – luvun laman ja siitä jatkuneen muutoksen olleen yksi selittävä tekijä, joten kohdistin haastattelun ajallisesti lähinnä 1990 – luvun alusta alkaen tähän päivään saakka. Luonnollisesti sekä kokoamani teoria, että haastattelu sivuavat yhteiskunnallisia muutoksia myös ennen tätä ajanjaksoa. Toisaalta halusin nähdä ilmiön myös laajemmin, en pelkästään taloudellisena ja yhteiskunnallisena muutoksena. Uskoin muutoksen takana olevan myös suurempi kulttuurin ja arvojen moninaistuminen edellisiin vuosikymmeniin verrattuna. Eniten minua kiinnosti kuitenkin auktoriteetin muutos kasvatustodellisuudessa. Niin usein tänä päivänä kouluryhmässä on oppilaita, jotka eivät kunnioita opettajaa tai vanhempansa auktoriteettina. Halusin tietää, näkykö tämä muutos opettajan kokemuksissa.

Tutkimuksen aiheen huomioon ottaen päätös tutkimusmenetelmästä oli helppo, sillä tapaustutkimus ja teemahaastattelu palvelivat aiheeni mainiosti. Itse tutkittavan henkilön löytämisessä halusin turvautua paikallisiin kasvatustalouden ammattilaisiin, sillä itse olen suhteellisen uusi asukas Kokkolassa. Haastatteluun sopivaa henkilöä kyselin Kokkolassa kauan vaikuttaneilta luokanopettajilta, sekä omilta yliopiston professoreiltani. Tutkittavalta henkilöltä edellytin vähintään 20 vuoden työkokemusta luokanopettajana, jotta mahdollisen muutoksen havaitseminen olisi ollut mahdollista. Haastateltavaksi valikoitui ja myös suostui pitkän uran tehnyt ja aktiivinen luokanopettaja. Toimitin haastateltavalle aiemmin laatimani haastattelukysymykset

muutama päivä ennen haastattelua, jotta hän ehtisi orientoitua haastattelun aiheeseen, sillä luonnollisesti tutkimukseni teema vaatii muistelua pitkänkin ajan päähän. Itse haastattelun suoritin teemahaastatteluna haastateltavan kotona rauhallisessa ja rennossa tilanteessa ilman häiriötekijöitä.

1.2.3 Fenomenologia ja hermeneuttinen tulkinta

Tutkimusmenetelmä pohjautuu fenomenologiseen tutkimusmetodiin. Fenomenologia on laadullinen tutkimusmetodi, jonka avulla tutkitaan ihmisten kokemuksia. Kokemusta pidetään ihmisen kokemuksellista suhdetta omaan todellisuuteensa, eli maailmaan jossa hän elää. Fenomenologiassa ajatellaan, että yksilön kokemukset heijastelevat hänen suhdettaan toisiin ihmisiin, kulttuuriin ja luontoon. Kokemus syntyy täten vuorovaikutuksessa todellisuuden kanssa. Tästä syystä kokemuksia ei voida erottaa tutkittavan tai tutkijan suhteesta omaan todellisuuteensa. (Laine 2007, 28 – 29.) Fenomenologisen tutkimuksen tarkoituksena ei ole luetella mitä kaikkea me koemme, vaan sitä, miten me koemme todellisuuden; todellisuuden yleisistä rakenteista. (Miettinen, Pulkkinen & Taipale 2010, 11). Koska en tutkijana voi erottautua omista ennako-oletuksistani ja suhteista todellisuuteen, olen pyrkinyt erittelemään omia kokemuksiani ja asenteitani jo johdantokappaleessa, jotta lukija kykenisi näkemään motiivini tutkimuksen tekemiseen. Uskon, että se täten myös lisää tutkimuksen luotettavuutta.

Fenomenologiassa ajatellaan jokaisen yksilön kokemusten tutkimuksen paljastavan myös jotain yleistä. Laine (2007, 30) mainitsee erityisesti Gadamerin sanoneen, kuinka hermeneuttinen tutkimus ei ole perinteistä tiedettä, sillä se ei edes pyri yleistykseen yksittäistapausten avulla, sillä hermeneutikkaa kiinnostavat myös ainutlaatuisuus ja ainutkertaisuus. Fenomenologiassa ei pyritäkään löytämään universaaleja totuuksia, vaan ymmärtämään jonkin tutkittavan alueen ihmisten sen hetkistä merkitysmaailmaa. (Laine 2007, 30–31.) Tutkimuskohteen ja haastateltavan valinnassa teemme kuitenkin jo tietoisia päätöksiä tutkimuksen tulosten kannalta, sillä emmehän me valitse haastateltavaksi ketä tahansa, vaan yleensä tutkijalla on tietty ajatus siitä, mitä hän tutkii, ja keneltä hän voisi saada tutkimukseensa aineistoa. Laine (2007, 30–31) sanookin: *”minkään tutkimuksen intressinä ei toki ole tutkia ketä tahansa yksilöä.*

Tutkimuksen tarve edellyttää yleensä laajempialaista kiinnostusta.” Vaikka olen haastatellut vain yhtä opettajaa, uskon hänen tuovan ilmi myös muiden opettajien kokemuksia, tai jotain yleisempää kokemusta tutkittavasta ilmiöstä.

Hermeneutiikka on lyhyesti sanottuna teoriaa ymmärtämisestä ja tulkinnasta. Se on fenomenologisen tutkimuksen ulottuvuus, jonka tarve tulee esille tulkinnan tarpeen myötä, sillä fenomenologiset tutkimukset toteutetaan usein haastattelujen muodossa: haastateltava pukee sanoiksi omat kokemuksensa esimerkiksi minun tutkimukseni kohdalla opettajana olemisesta, jonka aikana minä tutkijana pyrin tekemään haastateltavan ilmaisuista mahdollisimman oikean tulkinnan. Tässä tapauksessa haastateltavan kokemus välittyy tutkijalle vain puheen, ja sitä ”kehystävien ilmeiden ja eleiden” avulla. Myös nämä ilmaisut kantavat merkityksiä, jolloin niitä voidaan lähestyä vain ymmärtämällä ja tulkitsemalla. (Laine 2007, 31.) Sekä fenomenologisella että hermeneuttisella tutkimuksella on kaksitasoinen rakenne. Sen perustasolla tutkitaan tutkittavan koettua elämää esiymmärryksineen; haastateltava kuvaa mahdollisimman luonnollisesti ja ei-reflektiivisesti omia kokemuksiaan ja niihin liittyvää ymmärrystä. Toisella tasolla tutkimus kohdistuu perustasoon: tutkija pyrkii refleктоimaan, tematisoimaan ja käsitteellistämään ensimmäisen tason merkityksiä. (Laine 2007, 32.)

Fenomenologisen tutkimuksen tavoitteena sanotaan olevan pyrkiä tekemään jo tunnettua tiedetyksi: ”*siinä yritetään nostaa tietoiseksi ja näkyväksi se, minkä tottumus on häivyttänyt huomaamattomaksi ja itsestään selväksi, tai mikä on koettu, mutta ei vielä tietoisesti ajateltu.*” (Laine 2007, 33.) Juuri tätä ajattelin omaa tutkimusta tehdessäni: Laman vaikutukset ja viime vuosikymmenten leikkaukset koulun ja perheiden palveluiden osalta, sekä yleisempi yhteiskunnallinen ja kulttuurinen muutos ovat kaikki tiedossa olevia asioita, mutta ovatko kaikki tulleet ajatelleeksi, mihin ne lopulta ovat johtaneet?

1.2.4 Teemahaastattelu

Teemahaastattelu on aineistonkeruumuoto, jossa pyritään löytämään merkityksellisiä vastauksia tutkimuksen tarkoituksen ja tutkimustehtävän mukaisesti (Tuomi & Sarajärvi 2002, 77). Siinä haastattelun aihepiirit, eli tema-alueet on tutkija määrännyt etukäteen.

Erona strukturoituun haastatteluun niiden järjestyksellä tai muodolla ei kuitenkaan ole väliä. (Eskola & Vastamäki 2007, 27.) Tutkimukseni haastattelurunkoa olin miettinyt pitkään etukäteen. Pidin tärkeänä vastausten ajallista kehystä, jotta aineisto ei laajenisi entisestään.

Haastattelukysymykset (Liite 1) olin laatinut niin, että niissä erotettiin eri aikakausiksi 1990 – luvun lamavuodet noin vuoteen 1995 saakka, sekä erikseen aika nousukaudesta tähän päivään. Kysyin erikseen laman ajan vaikutuksia perheisiin ja koulun palveluihin ja järjestelyihin, täten muutoksia opettajan työhön ja työnkuvaan. Kysyin erikseen myös yleisemmistä kulttuurisista ja arvoihin liittyvistä muutoksista, erityisesti auktoriteetista ja kunnioituksesta, sekä opettajan näkemystä tämän päivän kasvatuksellisista arvoista ja käytänteistä. Tuomen ja Sarajärven (2002, 77) mukaan etukäteen valitut teemat perustuvat tutkimuksen viitekehykseen ja tutkijan ennakkotietoihin. Minun tutkimuksessani näitä teemoja olivat yhteiskunnallinen muutos, kuten laman aika, nousukausi ja niiden vaikutukset opettajan työhön, sekä arvollinen/kulttuurinen muutos, kuten auktoriteetti, kasvatuksen arvot, työn arvot, yleiset arvot, yhteisöllisyys.

Haastateltava oli valmistautunut haastatteluun hyvin, joten itse aineistosta tuli eheä kokonaisuus, jossa ilmiön syy-seuraussuhteet ja lainalaisuudet olivat helposti havaittavissa. Tämä vakuutti itseäni myös siitä, että vuosien aikana tekemäni alkuteoria ilmiöstä oli ollut oikeilla raiteilla, ja että olin keskittynyt tutkimuksessani oikeisiin asioihin. Haastattelun pohjana oli haastattelulomake, johon haastateltava oli tutustunut jo muutaman päivän ennen haastattelua. Toteutin haastattelun suullisesti, joten nauhoitin sen myöhempää käsittelyä varten.

1.2.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Olen pyrkinyt tutkimusta tehdessäni eettisesti kestävään tutkimuskäytäntöeseen. Tämän olen ottanut huomioon ensinnäkin haastateltavan valinnassa, sillä tutkimushaastatteluun osallistuminen oli täysin vapaaehtoista. Hallamaa, Lötjönen, Sorvali ja Launis (2006, 14) muistuttavat, että tutkimusaineiston keräämistä säätelee henkilötietolaki. He sanovatkin, että yksityisyyden suoja on yksi tärkeimpiä normeja tutkimuksessa. En ole kerännyt haastateltavaltani mitään yksiselitteisiä tunnustetietoja. Henkilötietolaki koskee

kuitenkin myös esimerkiksi aineiston käsittelyä (Hallamaa ym. 2006, 128). Olen pyytänyt tutkimushenkilöltä luvan aineiston käyttöön vain tätä tutkimusta varten, joten ilman jatkotutkimuslupaa aion arvioinnin jälkeen hävittää haastatteluaineiston. Tutkimusaihettani en koe myöskään kovin arkaluontoiseksi.

Luotan siihen että tutkimuksen vapaaehtoisuuden nojalla haastateltavani ei ole kertonut minulle mitään sellaista, jota ei haluaisi minun käyttävän tutkimuksessa. Hän ei myöskään tuonut mitään sen suuntaista ilmi haastattelun aikana. Tätä luottamustani lisää se, että annoin haastateltavan myös valmistautua etukäteen haastattelutilanteeseen haastattelukysymysten parissa. Koska haastattelin opettajaa, luotin myös hänen ymmärrykseensä tutkimusprosessin luonteesta, onhan hän myös käynyt maisterikoulutuksen. Kuula (2006, 133–134) sanoo, kuinka henkilön tutkimukseen osallistumista on usein edeltänyt vakaa harkinta. Tutkimukseen osallistuvilla voi olla erilaisia motiiveja, mutta hänen mukaansa oletus on siitä, että tutkittava haluaa antaa panoksensa uuden tiedon luomiseksi.

Hirsjärvi ym. (1997) kertovat, kuinka laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voi parantaa selittämällä tarkasti tutkimuksen teon kulkua. Usein tutkimuksen luotettavuutta pohditaan *realiaabeliuden* ja *validiuden* käsittein, mutta ne sopivat ehkä paremmin arvioitaessa kvantitatiivista tutkimusta. Reliaabelius tarkoittaa mittauksen luotettavuutta ja validius taas tutkimusmenetelmän pätevyyttä (Hirsjärvi ym. 1997, 226–227.) Koen, että mittaukseen eli tässä tapauksessa tutkimusaineiston käsittelyyn olen hakenut luotettavuutta kuuntelemalla ja litteroimalla aineistoa useaan kertaan. Lisäksi olen pyrkinyt myös liittämään tekstiin paljon myös suoria haastatteluotteita. Halusin kertoa avoimesti tutkimuksen kulusta, ja myös valottaa niitä ajatuksia ja kokemuksia, joita minulla oli ennen tutkimusta ja sen aikana. Tieteessä halutaan aina pyrkiä mahdollisimman pitkälle arvovapautta kohti, mutta tutkija ei koskaan pääse irti omasta elämämaailmastaan, kuten fenomenologis- hermeneuttisessa tutkimuksessa (Luku 1.2.3 Fenomenologia ja hermeneuttinen tulkinta) sanotaan. Tällöin on tärkeää kirjoittaa auki omat ennako-oletuksensa ja kokemuksensa, jotta lukija voi peilata saatuja tuloksia niiden avulla. Luotettavuutta parantaa myös se, että olen peilannut haastatteluaineistoa ja sen pohjalta laatimaani omaa teoriaa aiempaan tutkimukseen ja teoriaan, kuten

Hirsjärvi ym (1997, 228) kehottavat.

1.2.6 Aineiston analysointi

Haastattelun jälkeen litteroin aineiston aluksi osittain, mutta myöhemmin kokonaan hyvin tarkasti ja sanasanaisesti. Tutkimukseni on luonteeltaan induktiivinen, eli otan siinä esille yhden opettajan näkökulman, jolle etsin teoriasta ja julkisesta keskustelusta vastakaikua. Näin pyrin tekemään yhdestä näkökulmasta yleisempää tietoa. Pienen osan tutkimuksen teoriasta olin kirjoittanut ennen haastattelua, mutta suurin osa siitä on kirjoitettu vastaamaan aineistoa, toisin sanoen aineistolähtöisesti. Aineistosta nousikin esille uusia, kasvatustilaston muutokseen vaikuttaneita teemoja ja selityksiä, joita en ollut osannut etukäteen ajatella.

Tutkimusaineistoni analyysi tapahtui toisaalta *teorialähtöisen*, toisaalta taas *aineistolähtöisen analyysin* avulla. Toisaalta analyysiä on koko ajan ohjannut esitietoni tutkittavasta ilmiöstä, mutta toisaalta olen kerännyt teoriaa myös aineistolähtöisesti. Teorialähtöisyyttä näkyy myös siinä, miten olen haastattelukysymykseni asettanut tässä tutkimuksessa. Aineistolähtöisessä analyysissä pyrkimyksenä on luoda tutkimusaineistosta teoreettinen kokonaisuus. Analyysiyksiköt valitaan aineistosta vastaamaan tutkimuksen tarkoitusta ja tehtävänasettelua. Lähtökohtana on, että analyysiyksiköt eivät ole sovittuja eivätkä harkittuja. Teoriasidonnainen analyysi on tietyllä tavalla kytköksissä teoriaan, mutta se ei pohjaudu siihen suoraan. Myös siinä analyysiyksiköt valitaan aineistosta, mutta valintaa ja analyysiä ohjaa aikaisempi tieto tutkittavasta. Teoriasidonnaisesta analyysistä teorialähtöinen analyysi poikkeaa siinä, ettei aikaisemman tiedon merkitys ole niinkään aikaisempaa teoriaa testaavaa, vaan enemmän uusia tiedon uria raivaavaa. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 97 - 98.)

Teoriasidonnaisen analyysin päättelyn logiikka on Tuomen ja Sarajärven (2002) mukaan usein *abduktiivista päättelyä*. Tämä tarkoittaa, että tutkijan ajatteluprosessissa vuorottelevat aineistolähtöisyys ja valmiit mallit. Näitä tutkija pyrkii yhdistelemään luovuudella ja mahdollisella väkivallallakin. Tämä saattaa edesauttaa täysin uuden tiedon syntymistä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 99.) Juuri tällaiseksi koen oman tutkimusentekoni; aineiston ja teorian keskinäiseksi vuoropuheluksi. Tätä halusin

korostaa tutkielmani muodolla, jossa aineisto ja teoria kulkevat rinnakkain tutkimuksen teemojen alla.

2. ”SE TUNNELMA OLI IHAN LAMAANTUNU”

2.1 1990 – luvun laman aika Suomessa

Sotien jälkeen Suomalainen hyvinvointiyhteiskunta alkoi hiljalleen rakentua. Suomessa keskityttiin tuolloin maan jälleenrakentamiseen ja kansalaisten perustarpeiden tyydyttämiseen. Maassa oli vallalla luterilainen työeetos, jonka mukaan maamme lähtisi nousuun vain jokaisen kansalaisen tekemällä kovalla työllä. Lähes jokainen kansalainen osallistui työntekoon ja työttömyysluvut olivat alhaiset. Väyrysen (1999, 5) mukaan Suomen kultakausi ajottui 1950–1974 vuosien välille, jolloin bruttokansantuote nousi viiden prosentin vuosivauhtia.

Pian Suomen teollisuustuotanto alkoi hamuta ulkomaanmarkkinoille ja Suomi solmi vapaakauppasopimukset Eurooppaan ja muualle maailmaan. Näin Suomi avasi omat markkinansa ulkomaille edistäen rahavirtaa niin Neuvostoliiton kuin Euroopan kanssa. Suomen siirtyi tällöin suljetuista markkinoista avoimeen kaupankäyntiin. (Väyrynen 1999, 5, 7.) Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö SAK oli perustettu jo vuonna 1930, mutta vielä ennen sotia työnantajat eivät katsoneet ammattiosastoihin kuulumista hyvällä. Sotien jälkeen, teollistumisen myötä työntekijät alkoivat kuitenkin pikku hiljaa järjestäytyä ammattiliitoiksi. SAK perustettiin palkansaajien edunvalvontajärjestöksi, joka pyrki vaikuttamaan työnantajiin ja kansanedustajiin työläisten elinolojen ja oikeuksien kehittämiseksi. Lisäksi SAK:n tavoitteena oli luoda kaikille aloille omat työehtosopimukset. Neuvostoliitto vaati vuonna 1944 solmitussa välirauhansopimuksessa Suomen maksamaan sille mittavat sotakorvaukset lähinnä teollisuustuotteiden muodossa. Pitkälti tästä johtuen ennen hyvin maatalousvoittoinen yhteiskuntamme alkoi teollistua nopeasti. SAK määrittelee AY – liikkeen historian neljään eri sukupolveen: Raivaaja- (1900–1930), rakentaja- (1930–1960), edunvalvoja- (1960–1990), sekä uuteen AY – sukupolveen (1990 -) (Ammattiyhdistysliikkeen 2008.)

Suomen nopean teollistumisen myötä myös perheenäidit lähtivät työelämään kotiensa ulkopuolelle. Vielä sotien jälkeen Suomessa oli eri palkkaluokat miehille ja naisille.

Vuonna 1945 naisten palkkoja nostettiin, mutta ne jäivät edelleen 10 – 20 prosenttia pienemmiksi miesten palkkoihin verrattuna. Erityisesti SAK:n naisjaosto vaati erillisten naisten palkkaluokkien poistamista, ja viimein vuonna 1956 alkaen tämä toteutuikin. Kuitenkin vasta vuoteen 1966 mennessä muutos oli ehtinyt työehtosopimukseen saakka. 1960- 1980 – luvuilla työttömyys oli vähäistä teollistumisen ja voimakkaan maastamuuton takia. Joidenkin arvioiden mukaan jopa 700 000 suomalaista muutti ulkomaille. Heistä noin puolet uskotaan jääneen uuteen asuinmaahansa pysyvästi. (Ammattiyhdistysliikkeen 2008.) Myös maaseudun pientilallisten lapset muuttivat töiden perässä kaupunkiin ja taajamiin. Ihmiset saattoivat lähteä työn perässä hyvinkin kauas lapsuudenkodeistaan ja perheenjäsenet erkanivat toisistaan.

SAK:n ansiosta tehtiin useita sosiaalipoliittisia päätöksiä työelämää koskien. Suomalaisten työaika lyheni 1960 – luvulla vuosilomalain ja viisipäiväiseen työviikkoon siirtymisen myötä. Suomeen rakennettiin vuonna 1937 lakiin tulleen kansaneläkkeen lisäksi 1960 - luvulla työttömyysturvajärjestelmä ja työeläkekäytäntö, joiden reaalitaso nousi merkittävästi 1970 – ja 1980 – luvuilla. Näinä vuosikymmeninä suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsi näkemys, jonka mukaan valtion pitää turvata yksilölle mahdollisuus kattavaan koulutukseen, terveydenhuoltoon, ja perustoimentuloon myös työttömyyden, työkyvyttömyyden tai vanhuuden tullessa. 1980-luvulla toteutui myös kattava kunnallinen päivähoitojärjestelmä, mikä helpotti huomattavasti naisten ja erityisesti yksinhuoltajaäitien työllistymistä. Edunvalvojasukupolven reaalipalkkataso nousi aina 1990 – luvulle asti. (Ammattiyhdistysliikkeen 2008.)

Työelämä oli ennen lamaa 1960 – 1980 -luvulla hyvin työntekijäkeskeistä, joka mahdollisti aikaa myös työhengen luomiseen ja asioihin perehdyttämiseen. Siltala (2004, 65) kuvailee työpaikkojen olleen räätälöity työntekijöitä varten, joita ei saanut rasittaa ylimääräisillä muutoksilla. Yksilön ja yhteiskunnan identiteetit muokkautuivat samaan tahtiin, joten keskimääräinen työelämäkerta alkoi koulutuksesta ja töihin pääsemisestä, ja jatkui yleensä samassa työpaikassa kasvavin eduin eläkkeeseen saakka. (Siltala 2004, 66–68.) Työntekijät alkoivat vaatia stressilisiä kaikista muutoksista, vaikka muutos olisi helpottanut työntekijöiden elämää. Vastuullinen työntekijä sai

kuitenkin palkaksi vapaa-alueita niin työssä kuin sen ulkopuolellakin. Onnistunut työpaikka tarjosikin väljyyttä työläisten elämässä. Kun työpaikat olivat ylimiehitettyjä, oli yksilön tulosvastuu minimissä, jolloin työ oli keskimäärin melko paineetonta. Opettajien kohdalla tämä näkyi oman luokan "reviirinä", jonne arvostelijoilla ei ollut mitään asiaa. (Siltala 2004, 65–66.)

Siltala (2004) kertoo, kuinka 1980 – luku oli Elinkeinoelämän valtuuskunnan säännöllisesti tekemän asennetutkimuksen mukaan suomalaisten onnellisinta aikaa. Jopa seitsemän ihmistä kymmenestä oli sitä mieltä, että Suomeen syntymistä voisi verrata lottovoittoon. Tänä päivänä varauksetta näin ajattelee vain kaksi viidestä. 80- luvun Suomelle oli tunnusomaista pitää vaikka keinotekoisesti yllä sekä hyvää työllisyyttä, että verokertymää. Yksityisen ja julkisen puolen palveluita rakennettiin vaikka velkarahalla. Näin suuret, sodan jälkeen syntyneet ikäluokat halusivat turvata jälkeläistensä hyvinvoinnin, ja antaa heille kaikkea, mitä heillä ei ollut. Kun ihmisen perustarpeet, kuten turvallisuus alkoivat tyydyttyä, alkoi yksilö hamuta kohti yksilöllisempää elämäntyyliä. Suomalainen yhteiskunta joutui laajenemaan, ja järjestämään koulutuspaikkoja, sosiaaliturvaa, ilmaista terveydenhuoltoa ja uusia virkoja suuria ikäluokkia varten. Alkoi suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan rakentaminen. (Siltala 2004, 62-63.)

Kun turvallisuus ja hyvinvointi oli saavutettu, saatettiin kurotella kohti hedonistisempia tavoitteita, kuten keskittymään omiin harrastuksiin ja mielenkiinnon kohteisiin. Työmentaliteetti muuttui työntekijällä mielekkäysperiaatteen mukaisesti yleisesti työvoimakoneiston osasta kohti ainutkertaista yksilöllisyyttä. (Siltala 2004, 71–72.) 1980- luku olikin yksilöitymisen kulta-aikaa; Enää ei ollut idästä tullutta pakkoa ulkoiseen yhdenmukaisuuteen, eikä toisaalta yksilöllisen kilpailun paine ollut vielä alkanut. Hyvinvointiyhteiskunnassa suuret ikäluokat saivatkin jo valita uransa, parisuhteensa ja elämäntyyliänsä, kunnes näistä valinnoista alkoi tulla ihmisille pääasia. Yhteiskunnassa ei jaksettu enää huolehtia niistä poliittisista rakenteista, jotka takasivat nämä yksilölliset valinnat. (Siltala 2004, 75.)

Hyvinvoinnin kasvettua alkoi suomalaiselle tulla tarve kuluttaa. Yksilöllisistä

valinnoista tuli työntekijälle itse tarkoitus (Siltala 2004, 72). Suomessa koettiin hyvinvoinnin ja taloudellisen kasvun olevan loputonta, ja luotonhaun vapauduttua kotimaassa ja ulkomailta 1986 alkoi voimakas uusien yritysten perustaminen. Pääomamarkkinoiden vapauduttua 1980 – luvun puolivälissä koettiin talouden ylikuumeneminen, sillä Suomen talouselämän rakenteet eivät kyenneet hallitsemaan ulkomailta lainattua pääomaa, eivätkä osanneet käyttää sitä tuloksellisesti (Väyrynen 1999, 5). Valtio perusti vakuusrahaston, joka jakoi pankeille lainamuotoista pankkitukea. Valtion ja kuntien menoja oli leikattava tuntuvasti, joka näkyi erityisesti sosiaalipalveluissa. Kun yritykset eivät alkaneet tuottaa, ja Suomen vahvan markkan politiikka epäonnistui, alkoi Suomen toistaiseksi vakavin lama.

Soppatykit ja leipäjonot astuivat kadulle, ja Suomesta tuli EU:n ruoka-apua vastaanottava maa. Vuonna 1994 suomalaisista työttömiä oli jo 17 prosenttia. Suomen työttömyys, joka vielä vuonna 1990 oli OECD-maiden vähäisimpiä, nelinkertaistui. Suhteellisesti suurimmat tappiot kohdistuivat rakennustoimintaan, kauppaan ja teollisuuteen (Työvoiman kasvu 2010; Työllisyys kääntyi 2010). Ihmetystä herättivät Tilastokeskuksen tulonjakoraportit, joiden mukaan tuloerot eivät kasvaneet laman aikana. Lama koskettikin koko Suomen kansaa hyvin tasapuolisesti. Taloudellinen köyhyys määritellään luokittelemalla köyhiksi ne yksilöt, joiden tulot jäävät alle 50 %:iin koko väestön keskituloista. Näin köyhyys ei Suomessa noussut, sillä yleinen köyhyysrajakin laski tulojen pienenemisen myötä. (Kangas 2004, 13.) Lama oli hyvin paikallinen, ja kosketti lähinnä vain Suomea ja hieman myös muita Pohjoismaita. Muualla talous veti tavalliseen tapaan. Laman syiksi on ehdotettu monia asioita. Se lienee kuitenkin usean epäonnistumisen summa: rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen, pankkien villiintynyt luotonanto, kansalaisten kulutusvimma, vakaan markkan politiikka sekä Neuvostoliiton romahtaminen 1990–1991, jolloin idän kauppa pysähtyi lähes täydellisesti. (Kiander 2001, 23.)

Haastateltava muistaa laman alun erityisesti asunovelallisen näkökulmasta, sekä yrittäjiä koskettaneesta kriisistä, joka on joillakin perheillä jatkunut tähän päivään saakka:

Ensinnäki sehä oli hirveen semmonen jännä aika ku esimerkiksi asunnon korot nousi aivan käsittämättömiin summiin. Että mulla on sellasia muistikuvia toltä aikakaudelta ... Että se, että meillä kävi itellä sellaset kuustoista prosenttia asunnon korot. Se lamaanutti hirviästi ihmisiä. Mä muistan ku se koko se... Ikään ku se oma ikäpolovi, joka oli niinku täyttä intoa täynnä ni yhtäkkiä lyyään kontalleen kuudentoista prosentin ni tommosilla koroilla.

Se tunnelma ja asenne niinku... sanotaan että yrittäjäperheissä... monissa perheissä oli ihan lamaanunu. Ettei sitä voi oikeestaan verrata tähän, ku puhutaan pikkulamoista sun muista.

Ja toine mikä näky ihan näissä kaikissa oli se... paljo esimerkiks yrittäjiä sillon ku tuli sitte se... tämä valuutta... se hyppäs yhtenä yönä ni siellä oli ihmisiä, joilla oli esimerkiksi kaheksan miljoonan markan velat.

Että mä tiedän tälläki hetkellä mullaki on tuttavapiirissä semmosia, jotka vielä niinku maksaa niitä velkoja, jotka on tullu kaheksan- yheksänkätäluvulla.

1990- luvun lama aiheutti monen pien- ja suuryrittäjänkin konkurssin, suurtyöttömyyden, sekä pankkikriisin. Sekä monet yksityiset ihmiset, pankit, että yritykset elivät toimeentulotuen varassa. Vain viidesosan suomalaisista katsotaan selvinneen lamasta ilman taloudellisia vaikeuksia. Työpaikkojen karsimisen myötä työtahti kiihtyi 60 prosentilla työssäkävivistä. Jopa kolmannes lapsiperheiden isistä teki joko lisätunteja töissään, tai hankki toisen työpaikan. (Solantaus 2014.) Lama aiheutti myös hyvinvoinnin uudelleenjakautumista ja tuloerojen kasvua. Suomen työväestö alkoi yhä kiivaammin muuttaa kaupunkiin työn perässä, jättäen syrjäseuduille vain ikääntyneitä ihmisiä. Muuttoliike aiheutti suuria eroja alueiden tuottavuustasoissa, joka vaikutti peruspalveluiden laatuun syrjäseuduilla. Vaikka talous elpyikin tästä tähän asti suurimmasta taloudellisesta taantumasta, aiheutti se monia pysyviä muutoksia suomalaiseen yhteiskuntaan.

2.2 Laman pitkä varjo

Suomen markka päästettiin lopullisesti kellumaan vuonna 1992. Tällä saatiin käyntiin talouden elvyttäminen ja vientivetoinen talouskasvu. Vuoden 1995 Paavo Lipposen ensimmäinen hallitus otti tiukan linjan valtion menojen suhteen, jonka jälkeen talous alkoikin hiljalleen kasvaa. 90-luvun puolivälin jälkeen Suomen viennin lippulaivaksi kiri Nokia. Suomen vienti alkoi vetää, mutta tämä ei odotuksista huolimatta vaikuttanut

merkittävästi työllisyyteen. Suomalaisen tietoteknisen osaamisen ja nousun taustalla lienee Suomen hallituksen laman aikainen tiede- ja teknologiapolitiikka, jonka ansiosta tutkimus- ja kehitysrahoitusta sekä korkea-asteen koulutuspaikkoja lisättiin taloudellisesta tilanteesta huolimatta (Kiander 2001, 61). Suomen lama-ajan politiikka nojautui kotimaisen kysynnän supistamiseen ja ulkomaisen velanoton jatkuvan kasvun lopettamiseen. Tämä politiikka auttoi kyllä viennin kasvattamiseen, mutta työllisyyden ja elintason kustannuksella. (Kiander 2001, 62.)

Väyrynen (1999, 7) toteaa, että Suomen taloudesta on tullut avoin, joka on tarkoittanut tuottavuuden, työpaikkojen ja tasa-arvoisuuden määrittämää yhtälöä. Hän muistuttaa kuitenkin, että näitä kaikkia kolmea on äärettömän hankalaa edistää yhtä aikaa. Globalisoituneessa ilmapiirissä tuottavuus ja kilpailukyky ovat hänen mielestään menestymisen perusedellytyksiä, joten näyttää siltä, että näitä edistäessämme meidän on hyväksyttävä aikaisempaa suurempi taloudellinen eriarvoisuus. Toisaalta hän muistuttaa, kuinka eriarvoisuus on paitsi eettisesti, myös taloudellisesti huono ratkaisu, sillä se edistää tietyn ryhmän syrjäytymistä yhteiskunnassamme. Tällöin ihmisten kuluttaminen vähenee, joka taas ruokkii negatiivisen inflaation, deflaation kriisiä. Hän muistuttaakin, kuinka *”yhteiskunnan sosiaalista laatua voidaankin arvioida sen perusteella, kuinka se kohtelee kaikista heikoimpia jäseniään.”* Tämä on tärkeää siksi, koska tällä hetkellä Suomen vienti ei enää vedä entiseen tapaan, jolloin kotimaisen kulutuskysynnän ylläpitäminen on tärkeää.

Vuosina 1994–2000 seurasi lamaa nopean kasvun aika, jolloin kokonaistuotannon kasvuvauhti oli jopa 4,7 prosenttia vuodessa. Tämä oli poikkeuksellista jopa maailmanlaajuisesti. Suomen valtion ei tarvinnut enää tukeutua ulkomaiseen rahoitukseen, ja myös suomalaiset yritykset maksoivat pois velkansa ja sijoittivat rahansa ulkomaille. (Kiander 2001, 62.) Laman jälkeen työllisyys on kuitenkin kasvanut toivottoman hitaasti. Karsittujen työpaikkojen tilalle ei enää otettu uusia työntekijöitä, joka on vaikuttanut työllisyyden lisäksi myös jäljelle jääneiden työntekijöiden työtaakkaan. Koska työn määrä ei laman jälkeen ainakaan vähentynyt, työntekijä teki usein useamman henkilön työt. Työ ei ollut enää itsestäänselvyys, vaan sen tekijöiden panosta alettiin mitata ja kilpailuttaa markkinatalouden mittarein. Samat uusliberalistiset

arvot ovat vallalla vielä tänä päivänäkin, etenkin uuden hallituksemme esittämien säästötalkoiden johdosta.

Haastateltava muisteli lamaa seuranneen nousukauden alkua ja hurmosta, jota sei aiheutti monissa ihmisissä. Yhtäkkiä erityisesti teknologian vienti ulkomaille alkoi vetää, ja Suomen talous elpyä. Ihmiset uskoivat nousukauden kestävänsä ikuisesti.

Tuntu, että kaikista tulee rikkaita. Sitten se meni ihan käsittämättömäksi. Alettiin ihailia ihmistä, joka ei nuku ollenkaan. Joka tienas hirveästi. Tuntu, ettei ollut olemassakaan laskukautta.

Mutta sitte ku se lähti ne yhteiskunnan renkaat pyörimään nii mulle on jäänyt sellanen elävä kuva ku jollaki bussimatalla oltiin miesten kans jonneki menossa, ja... puolittuja miehiä kaikki. Siellä tuli vaan keskustelua, että kuinka moni oli ottanu niinku pankista lainaa, että pystyy ostaa osakkeita... Nii siinä bussilastillisessa miehiä ei tainnu olla ku minä ja pari muuta, jotka ei ollu ottaneet viittäkymmentätuhatta – sataa ja ostaneet Nokkaa ja muita kaikkea.

Nousukausi ei kuitenkaan kestänyt ikuisesti, eikä se elvyttänyt kaikkia Suomen talouden ja palveluiden osa-alueita. Kiander (2001) nostaa tutkimuksessaan esille Lehtosen (2000) laman osa-alueita luokittelevan mallin. Lehtosen mallin mukaan lamakaudet noudattavat sosiaali- ja taloushistoriassa kolmivaiheista kaavaa, jossa ne jakautuvat *talouslamaan, työttömyyslamaan ja sosiaalipolitiikan lamaan*. Taloudellinen lama alkaa yleensä, kun laskusuhdanne alkaa ja tuotanto supistuu. Tuotannon aleneminen aiheuttaa työttömyyttä. Työttömyys aiheuttaa verotulojen vähenemistä ja sosiaalimenojen kasvamista, jolloin julkisen talouden tasapaino heikkenee. Julkisen talouden kärsiessä aletaan leikata sen menojen kasvua, joka johtaa taas uusiin hyvinvointivaltion ongelmiin. Lamasta elpyminen seuraa lähes samaa kaavaa samassa järjestyksessä, jolloin talouden elyessä työllisyyden ja julkisen sektorin laman korjaantumiseen saattaa mennä huomattavasti enemmän aikaa. (Kiander 2001, 78.) Tämä lienee syy siihen, miksei esimerkiksi työllisyyttä ja julkisia palveluita ole vieläkään saatu nostettua lamaa edeltävälle tasolle. Tästä syystä puhutaankin usein ”laman pitkistä varjosta”.

2.4 Laman vaikutus perheisiin

Usein tutkimuksissa puhutaan perheistä yleisesti ottamatta kantaa siihen, millaisia yksiköitä voidaan otsikon alle liittää. Perhesuhteiden on yleisessä puheessa sanottu

monipuolistuvan. Esimerkiksi Virmasalon (2002) mukaan perhe on vaikeasti määriteltävä yksikkö. Vanhoillisimpien kriteerien mukaan vain avioliitto ja vanhempilapsi – suhde olisivat perhesuhteita, mutta nyky-yhteiskunta antaa tälle määritelmälle myös muita variaatioita, kuten uusioperheitä. Hänen mielestään patriarkaalisen perheen muuttuminen ja moninaistuminen eivät välttämättä tarkoita kuitenkaan sitä, että perheen merkitys olisi Suomessa vähentynyt. Vaikka avioerot ovat lisääntyneet, eivät avioliitot ole silti vähentyneet. Ihmiset vain aloittavat suhteen toiseen henkilöön. Tämä ei välttämättä tarkoita perheinstituution katoamista, vaan ihmiset ovat alkaneet suhtautua siihen vapaammin ja joustavammin. (Virmasalo 2002, 20.)

Salmi, Huttunen ja Pietilä kertovat tutkimusraportissaan (1996), kuinka selvitysten mukaan taloudellinen lama heijastuu erityisesti lapsiperheisiin. Heidän tutkimuksessaan monet vanhemmat puhuivat lamaantumisesta niin yhteiskunnallisella kuin henkilökohtaisella tasolla. (Salmi ym. 1996, 33.) Perheille ongelmia aiheuttavat etenkin työttömyys ja velkaantuneisuus. Yhteiskunnan taholta on harvoin apua saatavilla, sillä aina leikkausten tullessa osa niistä kohdistuu juuri lapsiperheiden palveluihin. Lamavuosien aikana perheenisistä kolmannes kohtasi työttömyyttä, äideistä reilu neljännes. 90-luvun puolessa välissä joka viidennessä perheessä ainakin toinen vanhemmista oli työtön, noin neljässä prosentissa molemmat. Vaikka vanhemmat olivatkin töissä, kiristyi taloudellinen tilanne silti noin puolella lapsiperheistä. (Salmi ym. 1996, 20.)

Laman vaikutukset eivät kuitenkaan olleet perheissä vain taloudellisia. Laman aika ja sen seuraukset vaikuttivat Salmen ym. (1996) mukaan negatiivisesti yleisimmin sekä perheen yleiseen hyvinvointiin, että vanhempien mielialan laskuun. Muutoksia tavattiin noin puolessa tutkittavissa perheissä. Myös vanhempien keskinäinen suhde oli huonontunut monissa lapsiperheissä. (Salmi ym. 1996, 35–36, 39–41.) Osaltaan tästä mielestäni selittyy suomalaisen perhemuodon monipuolistuminen, ja yksinhuoltajaperheiden määrän kasvu. Positiivisia vaikutuksia lamalla oli ollut yhdessäolon määrään etenkin työttömien isien ja heidän lastensa kohdalla (Salmi 1996, 34).

Laman aikaan ja sen jälkeen tukipalveluiden tarve kasvoi samaan aikaan kun niihin kohdistettiin leikkauksia. Lapsiperheiden peruspalveluita karsittiin rankasti, yhteiskunta tinki ehkäisevästä työstä, neuvolan perhevalmennuksia vähennettiin, ja lapsiperheiden kotipalvelut ajettiin kokonaan alas. Koulujen ja päiväkotien resursseja ja henkilöstömitoituksia pienennettiin tuntuvasti, ja kouluterveydenhuollon terveystarkastuksia vähennettiin. Tätä kehää ei ole saatu purettua vielä 2000-luvun aikanakaan. Lapsiperheiden ei koettu olevan yhteiskunnallisesti tärkein tuettava. Leikkaukset ovat näkyneet mm. erityisopetusta tarvitsevien oppilaiden määrän, sekä kasvatus- ja perheneuvolan asiakasmäärien kasvuna. Lisäksi näiden leikkaustoimien aiheuttamien ongelmien korjaavien palveluiden menot nousevat jatkuvasti (Paananen ym. 2012, 42.)

Salmi ym. (1996) kritisoivat raportissaan kuntien päättäjien näkökantaa lamanaikaisten palveluita koskeneitten leikkausten kohdalla. Monissa kunnissa on heidän mukaansa voitu arvioida, että kunnan palvelut toimivat edelleen huolimatta tehdyistä säästöistä. Heidän mielestään kuntien johto voi nähdä, että palvelutaso on kunnissa ennallaan, mutta haastavat päättäjät myös pohtimaan, mitä tarkoitetaan ”palvelutasolla” ja sen säilymisellä. Riittääkö esimerkiksi päivähoidon osalta se, että se on olemassa, vai tarkoitetaanko palveluiden tasolla niiden määrää, laatua, saatavuutta, laajuutta ja pysyvyyttä? Näissä kaikissa he kokevat tapahtuneen muutoksia. He muistuttavat, kuinka on lähes mahdotonta karsia käyttömenoja ja säilyttää kunnan palvelutasoja samanaikaisesti. Salmi ym. kysyvät myös, onko päivähoitoon ja kouluun kohdistuneen leikkaukset olleet kenties mahdollista toteuttaa siksi, että (paljolti miespuoliset) päätöksentekijät eivät näe näiden töiden sisältöjä tai päätöstensä seurauksia. He epäilevät, ovatko nämä lapsipalveluiden leikkaukset olleet mahdollista toteuttaa myös siksi, että vastuuntuntoiset (usein nais-) työntekijät ovat organisoineet työt tilanteen vaikeutuessakin niin, että he jotenkin selviävät, vaikka ehkä oman selkänahkansa kustannuksella. Tekijät pohtivat myös, mitä tapahtuu sitten, kun nämä työntekijät uupuvat? (Salmi ym. 1996, 172–173.)

Yleisradion aamu-tv:n haastattelussa yksi 1987 – syntyneiden ikäkohortin tekijöistä, Tiina Ristikari puhui lapsiperheiden palveluista ja niiden tasosta laman jälkeen. Myös

hän mainitsi, että monet lapsiperheiden palvelut eivät ole palautuneet lamaa edeltäneelle tasolle. Hänen näkemyksensä mukaan laman mentaliteetti on Suomessa jäänyt päälle, eikä palveluiden taso ole palautunut lamaa edeltävälle tasolle. Hän otti esimerkiksi lapsiperheille suunnatut kotipalvelut, koulujen ja päiväkotien ryhmäkoon kasvu.

Laman aikana lasten hyvinvoinnin palveluita leikattiin YLE:n haastateltavien mukaan lyhytnäköisesti, joka aiheutti lopulta Suomen julkisen sektorin joutumisen ojasta allikkoon: hetken huumassa tehdyillä leikkauksilla on jouduttu turvautumaan kalliisiin korjaaviin toimiin kohta kahden vuosikymmenen ajan, jotta laman aikaiset vahingot saataisiin hoidettua. YLE:n haastattelussa tulevaisuustutkija Mika Panzar vertasi laman sosiaalipoliittisia vaikutuksia jopa sotien vaikutuksiin:

Kyl varmaan 90- luvun lama tietynlaisen uuden niinku tiukan politiikan tuotti esimerkiks yksinhuoltajaperheiden.. perheiden elämään ja muuhun että se tavallaan jatkumo siellä on mutta kyllä semmoset niinku nuoruudessa eletyt vaikeudet ne heijastuu tosi pitkälle, et mielenterveyden asiantuntijat sanoo, et vast nyt eletään aikaa, et sota alkaa hävitä mielenterveys.. niinku potilaiden sinä suurimpana ongelmana.—Eli kyl se heijastuu tosi pitkään ja ja sillälailla et vois sanoo, että talouslama on aina muutaman vuoden kestää, mut sen sosiaalipoliittiset seuraamukset voi olla kymmeniä vuosia.

Salmi ym. (1996) pohtivat, kuinka vaikeaa on arvioida yhteiskunnallista tilannetta viiden tai kymmenen vuoden päähän, millaisiksi tämän päivän muutosten ja leikkausten seuraukset osoittautuvat pitkällä aikavälillä. Heidän mielestään voidaan kuitenkin kohtuullisen varmaksi sanoa, ettei lasten tarpeita voida siirtää: se, mitä lasten on saatava, on saatava nyt. Salmen ym. (1996) mielestä mahdollisesti tärkein yksittäinen viesti heidän tutkimuksessaan on se, että olemassa olevia lasten kehityksen ja oppimisen tukimuotoja on purettu ilman, että tilalle on kehitetty uusia ja parempia. Heidän toinen viestinsä on se, että näitä palveluita olisi laman aikana tarvittu ehkä jopa kasvavassa määrin. He varoittivat jo tuolloin mahdollisesta kehittyvillä olevasta noidankehästä palveluiden ohenemisen ja vähenemisen seurauksena: päivähoidon ja koulujen perustoimien säästöt johtavat lasten ongelmien kärjistymiseen ja samalla niiden havaitsemisen vaikeutumiseen. Samaan aikaan laman ja työttömyyden seuraukset pitkittyessään kuluttavat loppuun vanhempien voimavaroja lastensa tukemisessa. Edelleen samaan aikaan kunnat vähentävät resursseja niistä palveluista, jotka on

tarkoitettu tukemaan ja auttamaan lapsia ja perheitä ongelmatilanteissa. (Salmi ym. 1996, 173.)

2.5 Kouluun kohdistuneet leikkaukset

Koulussa lama alkoi näkyä pikkuhiljaa. Salmen ym. (1996) mukaan säästöt toteutettiin kunnan kouluille antamien opettajaresurssien ja määrärahojen ohjaamina. Tuntikehyksen pienentäminen johti 1990 – luvulla tukiopetustuntien leikkaamiseen, ryhmien jaon vähentämiseen, kerhotuntien vähentämiseen sekä oppilaiden perusoppituntimäärien leikkaamiseen. Ennen kaikkea se näkyi kuitenkin ryhmäkoon kasvuna, jota tapahtui jopa 40 prosentissa koululuokista. (Salmi ym. 1996, 128.) Koulumaailman kentällä tämän on nähty olevan suuri ongelma mm. työrauhan kannalta. Lapsille ryhmäkoon kasvu tarkoittaa myös aikuiskontaktien vähyyttä, opettajasuhteen löyhyyttä, sekä koulu yhteisöön kiinnittymisen vaikeutta. Kun on tutkittu, että syrjäytyminen alkaa usein ensimmäisten kouluvuosien yhteisöön osallistumisen vaikeudesta (Esim. Lämsä 2006, 91) on trendi ollut huolestuttava. Myös opettajan työ oppimisen ja kasvun ongelmien havaitsemisessa ja niihin puuttumisessa on tästä syystä vaikeutunut, sillä varhainen puuttuminen lapsen koulutyön ongelmiin on haastavampaa suuressa ryhmässä. (Salmi ym. 1996, 151–152.) Haastateltava näkee, että laman välittömät vaikutukset näkyivät oppilaiden arjessa erityisesti heidän perheidensä, ei niinkään koulun arjen kautta.

Et eihän se siellä koulussa niinku ensimmäisenä näkyny eikä vaikuttanu, mutta kun koko ajan puskettiin televisiosta ja kaikista radioista ja muista, että tuota... on lama ja menee huonommin taas, ja tulee työttömiä ja velekaa ni jotenki se niinku lamaannutti sitä elämää. – Ei että lama on, vaan että meijjät lamaannutettiin.

1990–2009 välisenä aikana lakkautettiin 35 prosenttia kaikista Suomen kouluista. Opettajia lomautettiin, sopimusehtoja heikennettiin, tuntikehystä leikattiin ja sijaisten palkkaamista rajoitettiin. Rautanen (2007, 9) mainitsee, että peruskoulujen määrä oli vähentynyt vuoteen 2007 mennessä 16 vuodessa 1500:lla. Hallitus esitti kesäkuussa 1992 jopa lakia, jonka ansiosta kunnat olisivat voineet lomauttaa opettajat viikoksi kesäloman aikana. Perusteena tälle päätökselle oli se, että lomautus olisi ollut

mahdollisimman kustannustehokasta häiritsemättä kuitenkin itse koulunkäyntiä. Loppujen lopuksi kunnalliseen virkaehtosopimukseen tuli merkintä, että lomautus voitiin suorittaa vain koulun työaikoina.

Haastattelemani opettaja ajoitti säästämisen kulttuurin alkamista juuri lamavuosille. Säästöt kohdistuivat hänen kokemustensa mukaan esimerkiksi kerhotoimintaan ja tukiopetukseen.

Kauheesti alettiin miettiä sen jälkekin hirveästi säästöjä... Että mä en osaa oikeen hahmottaa, että liittyykö se tuohon vuosiin, mutta silloin alettiin miettimään, ettei voida antaa kerhotunteja, eikä voi... Tukiopetukset pois. Ja silloin niinku lyötiin ensimmäinen niitti oikeen siihen, että aina vaan piti säästää. Semmonen... Mä en ossaa hahmottaa vuosia, mutta ku oikeen ajattelen sitä aikaa, niin semmonen muistikuva, että siitä alako niinku semmonen juustohöylä, että aina piti säästää, säästää, säästää.

Että sanotaan missä niinku säästettiin, nii oli just tämmöset niinku kerhotunnit... Öö... Tukiopetukset... Semmoset, mistä ois ollu niinku oppi... ope-opettajalle ja oppilaalle hyötyä. Ja eikä siinä edes mietitty, oliko niistä sillä tavalla hyötyä.

Säästämisen kulttuuri ei kuitenkaan loppunut nousukauden alkaessa, vaan se värittää sekä haastateltavan, että omien kokemusteni mukaan koulun arkea.

Ja vaikka tuo lama loppu, niin se sama säästämisen tunnelma jäi kouluun, joka ei kyllä yhtää laitosta kehittä, ku ei mitään muuta mietitty ku sitä säästämistä.

Haastateltava muistuttaa laman leikkausten vaikutuksesta nykypäivään myös koulukiinteistöjen kohdalla:

Että en oo ihan varma, mutta kävikö tuossa vaiheessa sitte ku säästettiin, nii tehtiin esimerkiks aivan karhunpalvelus kouluille se, että yhdistettiin esimerkiks talonmiehen virkoja. Ku se oli ennen niin, että meidän koululla – oli yks talonmies... Sitte yhtäkkiä tossa kieppeillä tuli semmonen, että siitä tuliki lentävä purjehtija, joka vaan ajaa autolla eestakasi.

Haastateltava kertoi, että joillain paikkakunnan kouluilla talonmies jopa asui koulun

tiloissa. Säästämisen ansioista mm. talonmiehet, terveydenhoitajat ja koulusihteerit muuttuivat kiertäviksi viroiksi. Tämä on ollut aiheuttamassa mm. koulurakennusten rapistumista huonoon kuntoon, ja aiheutti välinpitämättömyyttä. Olen ollut töissä kouluilla, joissa talonmies saattaa käydä viikossa tunnin, tai ehkä vain puolen tunnin ajan korjaamassa ne viat, jotka hän ehtii. Talviset ulkona tehtävät kiinteistönhoitotyöt, kuten hiekoitukset ja kolaukset siirtyvät joko opettajille tai opettajien hankkimille vapaaehtoisille. Olen jopa toiminut sellaisessa kriisikunnan koulussa, jossa siivouksessa säästettiin niin, että siivoukseen käytettävä aika oli noin puolet tarvittavasta koulukiinteistön kokoon nähden. Tämä tarkoitti sitä, että myös osasta koulun siivoustyötä huolehtivat myös opettajat. Näiden kokemusten jälkeen en ihmettele, että koulukiinteistöt ovat tänä päivänä niin huonossa kunnossa, ja niihin on kohdistettava suuria remonttivaroja. Taloudellisissa vaikeuksissa olevat kunnat säästävät valitettavan usein juuri niissä perusasioissa, joilla vältettäisiin suuremmat remontti- ja rakentamiskulut tulevaisuudessa, kuten siivouksella, kiinteistöhuollolla, sekä laadukkaalla rakentamisella ja remontoimisella, jotka aiemmin olivat koulun vakituisten työntekijöiden vastuulla.

Aivan takuuvarmasti yks syy näitten koulujen kamalaan remppaan ja huonoon kuntoon on se, että ku kukaan ei enää vastaa niistä. Että meilläki oli ennen se talonmies, niin se aamulla pani ovet auki ja ovet kiinni ja välissä se jopa asu siellä koulussa. – Ja hän vastasi että siellä oltiin niinku kunnolla. Ja ei paikkoja rikottu. – Että mä en osaa niinku keskittää näitä tarkkaan näihin vuosikymmeniin, mutta nämä on niinku pahimmat muutokset jotka mun käsittääkseni jotenki liittyy siihen jatkuvaan säästämiseen ja se alko just silloin yheksänkytluvulla suurinpiirtein.

1990 – luvun alussa ei vielä ollut oppilashuoltoryhmiä tässä muodossaan kuin tänä päivänä ne tiedämme toimivan. Kouluun kohdistuneiden leikkausten vuoksi opettajan työnkuva saattoi laajentua laman aikana myös alueille, johon hänellä ei ollut koulutusta, kuten terveydenhuoltoon tai koulukuraattorin tehtäviin. Kun koulukuraattoreja ja terveydenhoitajia ei ollut aina saatavilla, laajentui opettajien työ myös heidän alueelleen. Oppilashuoltoa alettiin sisällyttää koululainsäädäntöön ja opetussuunnitelman perusteisiin vasta viimeisen kymmenen vuoden aikana. Viimeisessä kymmenessä vuodessa onkin tapahtunut aimo harppaus lastensuojelun ja oppilashuollon alueella, toki ikävien kouluihin ja lapsiin kohdistuneiden väkivallanteiden siivittämänä. Tänä päivänä kouluissa kuitenkin järjestetään moniammatillisia oppilashuoltoryhmiä,

joissa opettajat ja muut lasten kanssa koulussa toimivat aikuiset voivat tuoda ilmi oppilasryhmiin tai yksittäisiin oppilaisiin kohdistuvia huoliaan.

Elokuun alussa vuonna 2014 tuli voimaan myös oppilashuoltolaki, joka asettaa kunnille lisää vastuuta oppilashuollon järjestämisestä koskien. Uusi laki velvoittaa kunnan järjestämään kuraattorin, vastaavan kuraattorin, sekä opiskeluhuollon psykologipalveluita sen alueen opiskelijoille ja koululaisille riippumatta oppilaitoksen ylläpitäjästä. Perusopetuksen kohdalla muutos tulee nimenomaan vastaavan kuraattorin palveluiden muodossa. Laki asettaa nyt myös määrääjat palveluiden saatavuudelle: psykologin tai kuraattorin puheille oppilaan on päästävä seitsemässä päivässä, yhteyttä terveydenhoitoon on tarjottava virka-aikaan välittömästi pyydettyäessä. Kiireellisissä tapauksissa myös kuraattorille tai psykologille on päästävä saman päivän aikana. Luonnollisesti lakimuutos edellyttää kunnilta muutoksia henkilöstömitoitukseen. Jännityksellä odotan, miten erityisesti viime vuosina lisääntyneet kriisikunnat kykenevät hoitamaan uuden lain mukaisen oppilashuollon, kun edellä mainitut palvelut eivät monessa kunnassa ole tähänkään mennessä täyttäneet edes niiden vähimmäisvaatimuksia. (Oppilashuoltolaki 1287/2013.)

Koulujärjestelmää, oppilashuoltoa ja opetusta koskevat lainsäädännön muutokset tuntuvat olevan vahvasti ristiriidassa arjen todellisuuden kanssa. Samaan aikaan kun kunnat painivat rahavaikeuksissaan, säädetään ylhäältä päin päätöksiä, jotka aiheuttaisivat tunnollisesti toteutettuina kunnille samaan aikaan vain lisää menoja. Kärjitetysti voitaisiin sanoa, kuinka ylhäältä päin annetaan koulumaailmaan kauniita ajatuksia ja kehitetään koulu- ja huoltojärjestelmää, mutta suurta realismia en näistä periaatteista löydä kuntien tämänhetkinen taloudellinen tilanne huomioon ottaen. Olen keskustellut asiasta myös muualla Suomessa toimivien opettajien kanssa, jotka ovat kertoneet, ettei laki toteudu tänä päivänä heidän kunnassaan. Joka päivä, jonka olen itse koulussa töissä viettänyt, olen joutunut pohtimaan sitä, missä tänään voisin säästää. Sama juustohöylä höylää sivistystoimessa yhä edelleen. Tänäkin vuonna useat opettajat joutuvat kunnan toimesta lomautetuiksi.

2.5.1. Kouluterveydenhuollon leikkaukset

Salmen ym. (1996) tutkimuksessa haastatellut koulupsykologit, kuraattorit ja terveydenhoitajat olivat kokeneet lamanaikaisten säästöjen vaikeuttaneen oppilaiden tukemista oppimisvaikeuksissa. Erityisesti tukiopetustuntien vähentäminen oli merkinnyt usealle oppilaalle siirtoa erityisopetuksen piiriin. Tukiopetuksen merkitys on Salmen ym:n mukaan juuri siinä, että sen avulla oppimisen eroja on voitu oppilaiden välillä tasoittaa. Koulupsykologi oli kokenut jopa omien tutkimustensa menevän hukkaan, sillä opettajilla ja kouluilla ei aina ollut resursseja tuen antamiseen. Tutkimuksessa olleiden mukaan myös luokkakoon kasvu ja pienryhmiin jakamisen väheneminen vaikeuttivat oppilaiden oppimiseen ja tukemisen mahdollisuuksiin. Salmi myös kritisoi poliittisessa ja yhteiskunnallisessa puheessa peräänkuulutetun lapsen yksilöllisen huomioimisen ihanteesta, ja kysyykin, kuinka tämän ideaalin tavoitteen toteuttaminen lienee mahdollista nykyisillä ryhmäkooilla. (Salmi ym. 1996, 150, 151–152).

Lama vaikutti merkittävästi myös kouluterveydenhuoltoon. Tälläkin hetkellä kouluterveydenhuollon mitoitus on vain noin puolet suositellusta. Terveydenhoitajilla on usein hoidettavanaan monta koulua, ja oppilaita saattaa yhdelle ammattilaiselle kertyä monta sataa. Koululääkäreillä on viikossa sataa oppilasta kohden aikaa vain noin 6 minuuttia. THL:n henkilöstömitoituksen mukaan kouluterveydenhuollossa tulee olla yksi kokopäiväinen terveydenhoitaja 600 oppilasta kohden. Kokopäiväisellä koululääkärillä oppilaita saa olla joko 2100 tai ainakin yksi työpäivä 500 oppilasta kohti. (Henkilöstömitoitukset 2013.)

Salmen ym:n (1996) tutkimuksessa kävi ilmi, että noin viidesosassa kunnista oli vuosina 1992 – 1994 vähennetty terveydenhoitajan työpanoksesta. Koska kouluterveydenhuollossa suuren osan ajasta vievät tietyille ikäluokille tehtävät terveystarkastukset, oli näitä jouduttu vähentämään, jotta henkilöstö kykeni myös keskittymään akuutteihin sairastapauksiin. (Salmi ym. 1996, 144.) Lisäksi terveydenhoitajien ja koululääkäreiden työpanosta oli voitu keskittää koulujen sijaan esim. terveyskeskuksiin ja neuvoloihin (Salmi 1996, 145, 147).

Haastateltava katsoi terveydenhuoltoon hakeutuvien oppilaiden määrän nousseen viime vuosikymmeninä. Terveydenhoitajan tuntimääriä ei ole saatu laman jälkeen nousemaan, eikä haastateltavan mielestä niiden aikana juuri ehdi muuta tehdä, kuin tehdä erilaiset tutkimukset ja mittaukset, sekä hoitaa akuuteimmat vaivat.

Aina vain enemmän ja enemmän meille kävelee kouluun semmosia lapsia, jotka tarvitsevat jotain tämmöstä ihan terveydenhoitajaa ja henkistäki hoitoa ja ku ei oo kerran tuntimääriä ni eihän se kerkiä muuta ku terveydenhoitaja tehdä muuta ku testit niille ja vähän koittaa haavoja auttaa. Että nyt tarvittas sellasia terveydenhoitajia, joilla on aikaa olla. Että sen laman seurauksena ku otettiin ne tunnit pois, nii ei niitä takasi oo enää saatu.

Oppilaat kuitenkin kaipaisivat kokonaisvaltaisempaa tukea myös koulun terveydenhuollolta. Viime vuosikymmeninä on puhuttu enenevässä määrin siitä, kuinka kutistetut kouluterveydenhuollon resurssit voivat vastata koko ajan lisääntyviin lasten psykiatrisen puolen ongelmiin. Erityisesti kasvussa ovat olleet erilaiset käytöshäiriöt sekä erityisesti tyttöjen masennus. Asia on käynyt ilmi esimerkiksi vuosittaisissa kouluterveyskyselyissä. Suomalainen lapsi 2007 – tutkimuksessa kävi Rintasen (2007) mukaan ilmi, että lasten itse kokema terveys ei ole huonontunut 2000 – luvulla. Alkoholin ja tupakan käyttö on vähentynyt ja lapset käyvät lääkärissä entistä harvemmin. Toisaalta lapset ja nuoret hakeutuvat tutkimuksen mukaan entistä useammin sairaalahoitoon mielenterveyden ongelmien takia. Lisäksi lasten vapaa-ajan tapaturmien määrä on kasvanut, sekä lasten ylipaino lisääntynyt iän myötä.

Santalahden ja Souranderin (2008) mukaan masennuksen, kuten muidenkin lastenpsykiatristen häiriöiden altistaviksi syiksi voidaan ajatella niin biologisia, fyysisiä kuin sosiaalisia tekijöitä. Usein erilaiset psykiatriset häiriöt liittyvät myös toisiinsa. Tytöillä häiriöiden taustalla on voitu nähdä muun muassa vanhempien alhainen koulutustaso, perherakenne tai kuormittavat elämäntapahtumat. Pojilla samaa piirrettä ei ole ollut nähtävillä, vaan suurin kuormittava tekijä on tutkimuksen mukaan ollut äidin alhainen koulutustaso. Samaan aikaan kun masennus on yleistynyt, ovat yleistyneet myös lasten pää- ja vatsakivut. Usein nämä kiputilat voivat olla psykosomaattista

oireilua itse psykiatrisesta häiriöstä, kuten masennuksesta. (Santalahti & Sourander 2008.)

Aktiivisuus- ja tarkkaavaisuushäiriöiden määrässä ei Santalahden & Souranderin (2008) mukaan ole havaittu eroja eri vuosina, vaikka häiriöistä puhutaankin kasvaneena ilmiönä. Samaan aikaan niihin osoitettuja lääkkeitä on kuitenkin alettu määrätä moninkertaisesti vuosikymmenen takaisesta. Tämä on lääkäreiden ja tutkijoiden mukaan kuitenkin osoitusta enemmän hoitokulttuurin muutoksesta kuin häiriöiden määrän lisääntymisestä.

2.5.2. Erityisopetuksen leikkaukset

Erityisopetuksen osalta leikkauksia kohdistettiin Salmen ym. (1996) mukaan erityisesti tuntimääriin. Säästöjen merkityksen voidaan heidän näkemyksessään nähdä kuitenkin liittyvän enemmän siihen, että erityisopetukseen ohjataan yhä enemmän oppilaita, jotka eivät kärsi varsinaisesti lukemisen tai puheen ongelmista, vaan heidän ongelmansa olisi selätettävissä pienemmän ryhmäkoon avulla. (Salmi ym. 1996, 128). Nykyisen hallituksen esittämien leikkausten mukaan ryhmäkokoja oltaisiin edelleen kasvattamassa, joka tullee aiheuttamaan näiden ongelmien kärjistymisen entisestään.

No sehän nyt on kaikille selevä, jotka koulussa on ni tietää. Jokuhan joskus sano, että kohta meillä on puolet oppilaista erityisopetuksessa...

Haastateltava mainitsee erityisopetuksen haasteeksi nykylapsien heterogeenisuuden. Hän nimeää ääripäiksi ”reppanat”, jotka tarvitsevat erityisopetusta lähes aineessa kuin aineessa, ja ”superlapset”, jotka taas ovat niin vanhempien kuin opettajienkin unelmia. Hän toteaa oppilasaineuksen olleen ennen tasapuolisempaa:

Jos sitä ajattelee näin, että minkälaisia lapsia nykyaikana on, niin nythän on verrattuna siihen, mitä minäki työn alotin, nii nythän on niinku valtava ero siinä, että on... On tuota sellasia jotka kaipaa koko ajan erityisopetusta, mutta sitte on semmosia niin sanottuja superlapsia, jotka tuota... Jokaisen isän ja äidin ja opettajan unelmia... Että nykylapsethan on... Ne on jakautunu niin leviäksi, että siinä onki ne ääripäät... On... Ne loistavat ja sitte on ne ihan reppanat, jotka tarvi aivan jatkuvaa erityisopetusta...

Jännä. Ennen se oli paljo niinku... Tasapuolisempaa... Tasa-arvoisempaa tää koulu. Että kaikki oli vähä niinku yhtä paljo huonoja tai yhtä paljo hyviä. Nyt on se kirjo niin kauheen laaja. Semmonen selevä muutos on tapahtunu.

Haastateltava pohti, voisiko laman vaikutukset olla näkyvissä juuri erityisopetuksen trendissä nyt, kun laman aikana lapsia ja nuorina olleet ovat tulleet vanhemmiksi.

Että jos haluaa oikeen jyrkkä olla, nii nythän ne on suurinpiirtein, jos lasketaan nii nythän ne on ne laman lapset ne on niinku... Aikuisia, joitten lapset vaikuttaa... Että eihän sitä kukaan voi sanoo suoraan, että vaikuttaako, mutta yllättäen paljon. Yllättäen ihan muutaman vuoden sisään varmaan on kaikki opettajat sanonu samaa, että viiden vuoden sisällä on tullu semmonen ihan kummallinen aikuispolovi...

Toisaalta haastateltava epäilee syyksi myös viimeisen kymmenen vuoden aikana revenneitä elintasokuiluja, joista mainitsee juuri lukeneensa artikkelin.

Ja se, että mistä se johtuu, niin mä tänäaamuna katoin jostaki lehestä nii Suomessahan on viimeisten vuosien aikana, kymmenen vuojen aikana elintasokuilut nousseet valtavasti... Oliko Euroopan eniten, että liittyykö se tähän samaan asiaan jotenki, että osa lapsista saa enemmän ku koskaan aikasemmin ja osa jää vaille just siittä. Että sehän heijastuu suoraan tähän erityisopetukseen.

Erityisopetuksen lisääntymisen ilmiön taustalla voinee olla myös suomalaisen yhteiskunnan pyrkimys saattaa kaikki lapset taustasta ja erilaisista oppimisen haasteista riippumatta peruskoulun piiriin. Esimerkiksi Jahnukainen (2003) käsittelee asiaa artikkelissaan todeten, että niiden oppilaiden osuus, jotka tosiasiallisesti osallistuvat perusopetukseen on kivunnut jo lähelle sataa prosenttia. Tämän hän kertoo tarkoittavan käytännössä sitä, että oppilasaines on muuttunut sekä oppimisedellytyksiltään että motivaatioltaan yhä heterogeenisemmäksi (Jahnukainen 2003, 501). Tätä trendiä lienee korostanut myös pyrkimys integraatioon ja inklusioon.

Ensimmäiset erityisopettajat koulutettiin Suomessa jo vuonna 1959. Aluksi erityisopetus kohdistui lähinnä aistivammaisten tukemiseen, mutta on pikkuhiljaa saanut

hoidettavakseen yhä yksityiskohtaisempia ja lievempiä oppimisen haasteita. (Saine 2010, 200.) Erityisopetusta saaneiden osuus on kivunnut kahdesta prosentista liki kolmeenkymmeneen prosenttiin (Erityisopetus 2009.). Peruskouluun on alusta asti sisällytynyt voimakas integraation periaate, jonka mukaan lapsia tulee opettaa omassa kotiryhmässään niin pitkälti kuin on mahdollista. Viime vuosikymmeninä tämä pyrkimys on vain lisääntynyt, kun erityisryhmiä on karsittu ja erityisoppilaita integroitu tavallisiin oppilasryhmiin aiheuttaen entistä heterogeenisempää oppilasainesta. Vielä 1990 – luvulla osa-aikaista erityisopetusta toteutettiin kokoaikaisen erityisopetuksen, eli erityisryhmien rinnalla, mutta tänä päivänä osa-aikainen erityisopetus kattaa jo suuren osan koulussa tarjottavasta erityisopetuksesta. Tähän on päädytty muun muassa vuonna 2011 voimaan tulleen kolmiportaisen tukijärjestelmän ansiosta. Siinä opettaja ja lapsen koulutukseen osallistuvat henkilöt voivat päättää lapsen tukitarpeiden mukaisesti lapselle tarjottavasta tukijärjestelmästä, joita ovat yleinen tuki, tehostettu tuki ja erityinen tuki. Nämä painottavat erityisopetusta ja erityisen tuen saantia varhaisena ja oppimisen haasteita ehkäisevänä toimenpiteenä. Toinen suuri hallinnollinen päätös on ollut lähikouluperiaate, jonka mukaan lapsi saa käydä sitä koulua, mikä hänelle asuinpaikan mukaan kuuluisi (Miten edistää 2010.). Tämä tarkoittaa luonnollisesti sitä, että suurin osa kunnista on toteuttanut lähikouluperiaatetta integroimalla erityisoppilaat normaaleihin koululuokkiin.

Lähikouluperiaatteen takana on ajatus, että lapsi saa toimia samassa ympäristössä sekä koulussa että vapaa-ajalla. Tämän ajatellaan tukevan esimerkiksi lapsen ystävyysuhteiden muodostamista. Integraation suurimmiksi ongelmiksi voidaan ajatella samaan aikaan taloudellisissa ongelmissa vellovat kunnat, jotka koettavat säästää esimerkiksi henkilöstökuluissa jokaisen mahdollisen sentin. Tällöin erityistä apua koulutyöhönsä tarvitsevan oppilaan saamaa tukea ei ole aina mitoitettu realistisella tavalla. Kunnat säästävät usein myös opettajien koulutusmenoissa ja – päivissä, jolloin opettajan erityispedagogiset tiedot ja taidot eivät välttämättä vastaa oppilaan tarpeita. Kokemuksieni mukaan tämä asia kuormittaa opettajia paljon. Kun muistetaan, että oppilasryhmät ovat kasvaneet viime vuosien saatossa, ja lisäämme vielä luokkiin 1-2 esimerkiksi käyttäytymiseltään haasteellista erityisen tuen piirissä olevaa oppilasta, voimme käsittää tai kuvitella, mitä arki monessa koululuokassa on. Tähän voimme vielä lisätä kuntien säästämisen henkilöstökuluissa, kuten avustajien määrässä. Tämän vuoksi

en ihmettele, että koulujen ja luokkien työrauhassa on haasteensa.

3. ”ETTÄ SE ALKO NIINKU SYÖMÄÄN KAIKKEA”

3.1 Siirtyminen pluralisoituvaan yhteiskuntaan

Niin yhteiskuntatieteet kuin arkielämän ihmisetkin ovat viime vuosina keskustelleet korostetusti riskeistä, epävarmuudesta ja turvattomuudesta. Huolta aiheuttavat niin ekologiset katastrofit ja teknologiset uhkatekijät, kuin myös erilaiset yksilötason riskit. Räsänen (2003) toteaa, että on väitetty, että riskien merkitys on erityisen korostunut nyt, kun olemme alkaneet nähdä rajat perinteiselle teollistumiselle ja modernisaation kasvulle. Tätä yhteiskuntateoreetikot kutsuvat jälkimoderniin tai postmoderniin yhteiskuntaan siirtymiseksi. Tämän siirtymävaiheen ajatellaan heijastuvan useista taloudellisista, sosiaalisista ja kulttuurisista muutostekijöistä, jotka lisäävät yksilötasolla turvattomuutta ja epävarmuutta. Riskien kokemus lienee syytä siitä, että postmodernin yhteiskuntaelämän riskien koetaan olevan sattumanvaraisempia ja hallitsemattomampia perinteisiin sosiaalisiin rakennetekijöihin verrattuna. Suomessa monet näistä muutoksista ovat seuranneet juuri 1990 – luvun lamaa. (Räsänen 2003, 25.) Väyrynen (1999, 5) mainitsee teollisuusmaiden muutoksesta perinteisestä teollisuustuotannosta ja julkisista palveluista kohti yksityisiä palveluita ja markkinayhteiskuntaa, joka on vahvasti sidoksissa maailmantalouteen. Tänä päivänä voimme todeta, että juuri näin on tapahtunut, ja tällä hetkellä muiden Euroopan maiden sekä maailmantalouden ongelmat horjuttavat entisestään Suomen taloutta. Väyrynen (1999, 6) puhuu myös Suomessa olleesta teollisuuden viennin työllistämättömästä kasvusta teollisuuden yhtiöiden hakiessa mahdollisimman suurta tuottavuutta.

Yksi näkyvimmistä muutoksista tavallisen kansalaisen silmissä on tapahtunut Räsänen (2003) mukaan hyvinvoinnin uudelleenjakautumisessa. Taloudellisesti muutos näkyy erityisesti ansiotulo- ja varallisuuskehityksessä ihmisten välillä. Osaltaan tälle on ollut syynä menestyvien yritysten johtohahmoille maksamat huomattavat rahalliset optiot, jotka ovat olleet tähän asti Suomessa vielä melko tuntemattomia. Samaan aikaan suuret työttömyysluvut ovat taas vakiintuneet Suomessa normaaliksi yhteiskunnalliseksi ilmiöksi. (Räsänen 2003, 25.) Hellsten (2011, 147) kysyykin, *onko puhe Suomesta pohjoismaisena hyvinvointivaltiona perusteltua?* Hän mainitsee mm. Kelan tutkijan Olli

Kankaan perustelleen samaa kysymystä sosiaalipoliittisilla leikkauksilla ja todennut, että vastaus riippuu siitä, kuinka hyvinvointi ymmärretään.

Hellsten (2009) pohtii Suomen mainetta pohjoismaisena hyvinvointivaltiona, ja toteaa, että sen uhkia ovat sisäiset jännitteet, kuten köyhyyden ja marginalisoitumisen lisääntyminen, väestön osan jääminen työelämän ulkopuolelle, maahanmuuttajien integroitumisen ongelmat, sekä miesten ja naisten tasa-arvon kehittymättömyys. Hän toteaa, että talouden ja työllisyyden kasvun hyöty ei ole jakautunut tasaisesti kaikille väestön osille, ja viittaa Sosiaali- ja terveystieteiden toimintasuunnitelmaan 2009, jonka mukaan samaan aikaan vahvan talouskehityksen kanssa on tapahtunut myös taloudellisen, alueellisen ja sosiaalisen eriarvoisuuden kasvua. (Hellsten 2009, 168–169.)

Suomen valtion taloudellinen tilanne viime vuosikymmeninä on ajanut myös kansalaisille tarjottavat palvelut ahtaalle. Palvelut ovat jakautuneet eri alueilla epätasaisesti. Väestön muuttoliike suurimpiin asutuskeskuksiin on kiihtynyt. Laajasti sanottuna koko Etelä-Suomen ulkopuolinen alue kamppailee suurten muuttotappiolukujen kanssa. Erityislaatuisen tästä ongelmasta tekee Räsänen (2003) mukaan se, että ansiotulo-, tuottavuus- ja työllisyyserot, sekä väestörakenteen kehityserot liittyvät kiinteästi toisiinsa. Maaseutu tyhjenee nuorista ja työikäisistä jättäen sinne enää ikääntyvää väestöä. Korkeasti koulutettu työvoima suuntaa paremman ansiotason perässä kasvukeskuksiin, joka korostaa myös eroja alueellisessa tuottavuustasossa. Nämä muutokset laskevat väistämättä peruspalveluiden tasoa, joka vaikuttaa taas potentiaalisten yrittäjien ja työvoiman muuttohalukkuuteen. Kun kunnalla ei ole tarjota palveluita, eivät potentiaaliset työntekijäkään halua jäädä paikkakunnille. (Räsänen 2003, 25.)

Paananen ym. (2012) ovat 1987 – syntyneiden ikäkohorttitutkimuksessaan tehneet tilastoja myös hyvinvoinnin ongelmien alueellistumisesta. Raportin mukaan mm. ongelmien kasautuminen ja palveluiden saatavuus olivat hyvin alueesta riippuvia. Tutkimus myös vahvisti jo ennestään tunnettua tietoa, että maan sisäisessä muuttoliikkeessä koulutuksella on suuri vaikutus. Muuttajia ovat etenkin syrjäseutujen

koulutetut nuoret, jotka lähtevät kohti kasvukeskuksia. Syrjäkylille jäävät ne nuoret, joilla ei ole koulutusta, tai jotka eivät pysty omalla seudullaan kouluttautumaan. Toimeentulotukea olikin nostettu eniten Lapissa, Kainuussa, Pohjois-Savossa ja Pohjois-Karjalassa. (Paananen ym. 2012, 30-36.)

Esimerkiksi psykiatrisen erityissairaanhoidon avopalveluita tarjottiin runsaimmin Etelä- Suomessa ja suurissa kaupungeissa. Myös koulutus, toimeentulotuen nostaminen ja rikollisuus olivat vahvasti alueellisia piirteitä. Raportin tekijät kyseenalaistavatkin suomalaisen hyvinvointipolitiikan tavoitteen, tarveperustaisen ja yhtäläisen palveluiden saatavuuden. (Paananen ym. 2012, 30 – 36, 38.)

3.2 Työtä koskevien arvojen muutos Suomessa

Suomalaisten työtä ja työn tekemistä koskevat arvot ovat muuttuneet voimakkaasti viime vuosikymmenten aikana. Sotien jälkeisen Suomen kova, luterilainen työmoraali on saanut rinnalleen vuosikymmenten myötä myös lukuisia muita vaihtoehtoja. Samaan ilmiöön oli havahtunut myös haastateltavani, joka viittasi puheissaan sotien jälkeisiin sukupolviin ja heidän työeetokseensa, sekä työtä koskevien arvojen muutokseen:

Kyllä se on varmaan, että tuon työn tekemisen arvot on muuttunu. Että tommonen luterilainen yhteiskunta, joka meillä on, jossa arvostetaan vain kovaa työn tekemistä niin tais loppua siinä 80 – luvulla.

Suurimmat syyt työhön liittyvän ajatusmallin monimuotoistumiseen lienee yhteiskunnan kehittyminen teollisesta yhteiskunnasta kohti modernimpaa yhteiskuntaa, yleisen arvomaailman muutos, sekä lama ja sen mukanaan tuoma suurtyöttömyys; työelämä ei olekaan enää jokaisen suomalaisen työikäisen ”perusoikeus”. Työn muodot ovat muuttuneet maataloustöistä teollisuuden kautta tieto- ja palvelualoille. Hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisen aikaan luotiin julkinen palvelujärjestelmä, jonne palkattiin paljon väestöä. Laman aikaan ja jälkeen tätä järjestelmää on alettu purkamaan ja tehostamaan. Väyrynen (1999) puhuu julkisten menojen ja kasvun rajoittamisesta, joka vie useita työpaikkoja, toisaalta tällä hetkellä vallitsevana oleva

tuottavuushakuisuus ei työllistä teollisuuden alalle. Hän sanookin, että uusia työpaikkoja voidaan tänä päivänä luoda lähinnä yksityisellä palvelusektorilla. Nämä työelämän muutokset ovat kuitenkin hänen mukaansa saattaneet vanhat yhteiskunnalliset järjestelyt uusien haasteiden eteen, sillä entisillä järjestelyillä on pyritty rakentamaan Suomeen yhtenäistä palkansaajayhteiskuntaa. Tämä on tarkoittanut työtä työehtosopimusten sitovuuden suhteen, sekä palkakerojen kohtuullisuuteen ammattiryhmien välillä tavoitteenaan Suomeen täystyöllisyys. Suomeen on luotu eniten työpaikkoja julkiselle sektorille, joka taas on vaikeuttanut niiden luomista yksityiselle puolelle mm. verotus- ja palkan määrän joustoon liittyvistä syistä. Tällöin heikoimmillaan resurssein varustetun työntekijäväen palkkaaminen on hankalaa, ja työnantajat ovat alkaneetkin vaatia suurempien palkkaerojen sallimista ja enemmän joustoa työelämään. (Väyrynen 1999, 24.)

Tämän päivän työelämää leimaavat epävarmuus ja töiden väliaikainen luonne. Riihinen (2011) puhuu *työelämän pluralisaatiosta*, joka tarkoittaa sitä, että työsuhteista on tullut moninaisia ja entiseen verrattuna varsin epätyypillisiä. Tämä on aiheuttanut sen, että esimerkiksi Suomessa määräaikaisten työsuhteiden määrä on korkeimpia Euroopassa. Pluralisaatiota edistää hänen mukaansa tuloerojen kasvu sekä elintason eritahtinen kohoaminen. (Riihinen 2011, 114.) Väyrynen (1999) sanoo, kuinka yksilöllisyys ja markkinavaraisuus heijastavat työelämään ja tämän päivän kansalaiset joutuvatkin kantamaan itse entistä enemmän huolta omasta työllistettävyydestään. Työntekijän on jatkuvasti päivitettävä ja kartutettava omaa osaamispäätöksiänsä, joka mahdollistaa muuttuvan työelämän mukana pysymisen koko työuran ajan. (Väyrynen 1999, 21.)

Osalle laman aikana työttömäksi jääneistä ihmisistä uudelleentyöllistyminen onkin ollut haastavaa tai jopa mahdotonta. Näiden työllistymisen haasteiden syyksi ehdotettiin muun muassa liian hyviä sosiaalisia etuja, jolloin ajateltiin ihmisten valitsevan mieluummin työttömyyden ja sosiaalietuudet työpaikan sijaan. Myös Väyrynen (1999, 24) mainitsee työttömyysturvan ja muiden sosiaalisten etuuksien vaaditun uudistettavaksi, jotta ne kannustaisivat yhteiskunnan varassa eläviä hakeutumaan aktiivisemmin työelämään. Haastateltavani epäili myös jonkinlaisen erilaisen sukupolven syntyneen laman aiheuttaneen työttömyyden aikaan.

Esimerkiksi silloin nuoruudessa oli sellanen tilanne, ettei kukaan ei niinku voinu mennä asumaan vuokralle jos ei pystyny ite maksamaan niitä vuokria. Ni johonki tähän aikaan tuli semmonen, että lapset piti saaja äkkiä ja yhteiskunta makso vuokran. Tuli joku peruspalkan tapanen.

Julkisessa keskustelussa kritisoidaankin yhä edelleen Suomen valtion antamaa mahdollisuutta niin sanottuun elämäntapatyöttömyyteen. Työttömyyden ja nousukauden aiheuttamien elintasokuilujen ansiosta on alettu pohtimaan, onko myös Suomeen muodostumassa Iso-Britannian ja Yhdysvaltojen tapaan pysyvä työttömien ryhmä ja ehkä jopa kaupunkirakenteen polarisoitumista tulevaisuudessa. (Kangas 2003, 14.) Suurimmissa kaupungeissamme tätä lienee jo näkyvissä.

Toisaalla epäiltiin työttömyyden johtuvan rakenteellisista tekijöistä, kuten liian rajusta tuotantoelämän saneerauksesta, jonka johdosta ikääntynyt työvoima katsottiin liian huonosti koulutetuksi ja vanhaksi. (Kangas 2003, 13 – 14.) Riihisen (2011, 109–110) mukaan Suomen nopea modernisaatio on edistänyt väestön koulutustason nousua ja ammattiaseman- sekä rakenteiden muutoksia. Tätä hän kutsuu keskiluokkaistumiseksi, jonka hän sanoo olevan tulon- ja omaisuudenjaon kehityksen lamanjälkeinen tulos. Toisaalta hän sanoo tuloerojen huomattavan suurenemisen etäännyttäneen kansanosia toisistaan. Tämä on ajanut kansalaiset myös erilaisiin kulutustottumuksiin eri resurssien vuoksi. Pajusen (2007) tutkimuksen mukaan lapsiperheiden kulutuserot ovat kuitenkin pienemmän kuin tuloerot.

Uusi asennemuutos työtä koskien lienee tulosta myös 1980 – luvulla alkaneesta muutoksesta kohti hedonistista kulutusyhteiskuntaa. Haastateltava ajatteli tuolloin tulleen sukupolvia, jotka ajattelivat, ettei työtä tarvitse tehdä enää entisenlaisia määriä. Hän vertaa tätä aikaa 1950–60 –luvuilla syntyneisiin ihmisiin, joille ei ollut mahdollista viettää esimerkiksi vapaita vuosia työelämästä.

Että kyllähän se syö sitä työmoraalia... Että en mä nyt tarkota, että pitäis olla sitä luterilaista...—Paljo teet ja et muuta teekään elämässäs ku työtä, mutta kyllähän se on muuttunu.

Haastateltava määritteli muutoksen ajanjakson erityisesti 1990 – luvun laman ajalle sen aikana pahentuneen työttömyyden vuoksi. Ihmiset lamaantuivat itse lamasta, yhteiskunnan tilanteesta, omasta taloudellisesta tilanteesta ja omasta työllisyystilanteestaan. Suurtyöttömyyden johdosta iso osa työikäisistä ihmisistä joutui tukeutumaan toimeentulotukeen jopa pitkäksi aikaa. Monelle lapselle oman perheen taloudellinen tilanne aiheutti suorasti tai epäsuorasti erilaisia haasteita elämässä, jotka johtivat niin sanottuun hyvinvoinnin ongelmien toisintoon myös omassa elämässään. Useammassa tutkimuksessa onkin todettu vanhempien toimintamallien periytyvän jossain määrin myös lapsille. Tällaisia malleja ovat Lämsän (2009, 205) mukaan esim. parisuhteeseen, lastenkasvatukseen, koulutukseen, päihteidenkäyttöön ja toimeentulon asiakkuuteen liittyvät asenteet.

Lämsän (2009) tutkimuksessa tuli esille myös se, kuinka vanhemmat, joiden kasvuolosuhteet olivat itsellään olleet puutteelliset, eivät voineetkaan usein tarjota omalle lapselleen sitä, mitä olivat itse jääneet vaille. Välttämättä toimeentulon ja hyvinvoinnin ongelmien periytyminen ei johdu asenteista, vaan siitä, että vanhempien murehtiessa omia ongelmiaan lapset ovat jääneet vaille huolenpitoa. (Lämsä 2009, 205–206.) Toisinaan lapsuudessa koetut hyvinvoinnin ongelmat näkyivät vasta lapsen kasvettua nuoreksi tai aikuiseksi. Juuri tämä ilmiö tuli esille myös Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen, THL:n tutkimuksessa vuonna 1987 syntyneiden lasten hyvinvoinnista. Aiheesta puhun enemmän kappaleessa 3.

Myös haastateltava otti esille ongelmien läpisukupolvistumisen ja nuoret jotka syrjäytyvät työelämästä heti peruskoulun jälkeen:

Se vähän valitettavasti tahtoo olla niin, että jos isä ja äiti ei oo töissä nii se on heleposti tarttuva tauti. Että eipä oo lapsetkaan sitte töissä. Jossaki... Sanotaan Joensuun syrjäkylillä, ni siellä on ihan ylleistä että siirrytään suoraan kortistoon.

Suomalaisen yhteiskunnan kaupungistumisen myötä ihmisten on myös ollut pakko tehdä valintoja oman kotipaikkakunnan ja työllisyyden välillä. Olen itse kotoisin juuri tällaiselta paikkakunnalta, muuttoliikevoittoiselta Suomussalmelta, jossa 19,3 prosenttia työväestöstä kärsii työttömyydestä (Kainuun työttömyys 2013.).

Töihin liittyvissä asenteissa on olemassa myös ääripää, joka lähti valloittamaan suomalaista työelämää nousukauden aikaan. Tällaiseksi toiseksi ääripääksi haastateltava nosti ne vanhemmat, joiden elämä pyörii pelkän työn ympärillä:

Ja niitä on taas niitä, jotka ei elämässä aattelekkään mitään muuta ku töitä.

Tämmönen suunta, että rahaa, rahaa, rahaa vain ja harrastuksia, harrastuksia, ja ei mistään muusta välitetty.

Tämän ryhmän hän kokee kaikista vaikeimmaksi opettajan kannalta. Hän nimeää tämän joukon ”puuhavanhemmiksi”, jotka eivät välttämättä ehdi edes koulun vanhempainiltoihin tai tullessaan eivät ole niin läsnä tilaisuudessa kuin opettaja toivoisi.

Jos ne tulevat kehityskeskusteluunkin, niin niillä on puhelin siinä oottamassa, että tuota... näitä on. Se ei oo niille lapsille kivaa, jossei sitä aikaa oo.

Hän kertoo näitä lapsia löytyvän jokaisesta koululuokasta. Lapset luonnollisesti oireilevat perheen tilannetta koulussa häiritsevällä käyttäytymisellä tai muulla epätoivottavalla tavalla.

Ku kiireisten vanhempien lapset nii nehän on hirviän levottomia. Ku ei oo aikaa.

On semmonen muistikuva, että ku tuli tää kauhea harrastamisen buumi ja... tämä rahan buumi ni siihen vois liittyyä tämä rauhattomuus.

Vuosituhanen vaihteessa suomalaisessa yhteiskunnassa ja kulttuurissa tuli vallalle huomattavasti aiempaa yksilökeskeisempi arvoajattelu. Nyt ajateltiin, kuten vanha sanonta kuuluu: ”jokainen on oman onnensa seppä.” Lähtökohtaiseksi arvoksi tuli

yksilön vastuu omasta elämästään. Ongelmallisen tästä ajattelusta teki se, että yksilön päätökset ovat usein riippuvaisia myös muiden yksilöiden päätöksistä ja elämänvalinnoista. Suomalaisessa arvoajattelussa myös ne tapahtumat ja valinnat, joihin yksilö ei voinut vaikuttaa esimerkiksi 1990- luvun laman aikana, katsottiin olevan myös hänen omaa syytään. (Lämsä 2009, 212.)

Lama jälkiseuraamuksineen tuotti suomalaisten elämään erilaisia riskejä, ja mahdollisuuksia ei- toivottuun kehitykseen koskettaen myös monia 1990- luvulla hyväosaisiksi luokiteltuja ja korkeasti koulutettuja perheitä. Monet heidän yrityksistään ajautuivat taloustilanteen johdosta konkurssiin. Silloisen asenneilmaston mukaan yksilöiden ajateltiin olevan myös näissä tilanteissa itse vastuussa tapahtuneesta. Tämä aiheutti monelle ennen hyvässä asemassa olleelle perheelle ja yrittäjälle häpeää ja sopeutumisvaikeuksia uudenlaisen sosioekonomiseen tilanteen ja aseman johdosta. (Lämsä 2009, 211–212.)

Työelämässä alettiin tietoteknisen vallankumouksen myötä arvostaa yhä enemmän nuorta ja nälkäistä sukupolvea. Tämän johdosta perhe perustetaan nykyään entistä myöhemmin. Kilpailu työpaikoista on kovaa, jolloin työtahti töissä olevilla on hyvinkin kiihkeä. Tästä syystä useissa työpaikoissa vanhempien työntekijöiden ei ehkä koeta olevan riittävän ripeitä ja nopeita työkokemuksestaan huolimatta. Tänä päivänä yt-neuvotteluissa potkut saaneella vanhemmalla työntekijällä on haastavaa päästä enää töihin tai uudelleen koulutukseen. Samaan aikaan Suomessa pohditaan, miten täyttää suurten ikäluokkien jättämät työpaikat, ja pohditaan eläkeiän nostoa. Haastateltava oli myös huomannut ilmiön työnhaussa:

Enitenhän kunnioitetaan tämmöstä esimerkiksi työnhaussa: pitää olla pitkälle koulutettu, iloinen, yhteistyökykyinen 25 –vuotias. Semmonen yhtälö, mitä ei oo olemassakaan.

Paras työporukka, joka olis, sanotaan, että se 40–50, niin se katotaan, että se on jo aikansa eläny, ettei siitä oo työkykyiseksi, että tää on niinku jännä, että aina katotaan, että se nuoruus ja viisaus ois olemassa. –Kyllä se niinku se käyttämätön pääoma, just semmoset ihmiset, jotka on töissä olleet, koitetaan siirtää mahdollisimman äkkiä pois työelämästä.

Virmasalo (2002) puhuu myös tutkimuksessaan uudesta nälkäisestä työsukupolvesta. Hän nostaa esimerkiksi Hochildin ajatuksen siitä, kuinka ihmiset kokevat tänä päivänä työn jo mielekkäämmäksi kuin kotona olon. Ihmiset saattavat viettää aikaansa työpaikoillaan ihan vapaaehtoisesti. Kodin ja työn merkitys on kääntynyt ihmisten mielissä, jolloin he saattavat saada nyt työstä sen sosiaalisen kiinnittymisen tuoman tyytyväisyyden tunteen, joka liittyi ennen perhesuhteisiin. Tästä johtuu, että ihmiset tekevät helposti perheen kannalta huonompia ajankäyttöllisiä ratkaisuja. (Virmasalo 2002, 12–13.)

Ihmisten kokiessa suurempaa tyytyväisyyden tunnetta töissä ja työkavereiden kanssa viettämänä sosiaalisena aikana, assosioituu kotona viettämä aika ihmisten mielissä enemmän työksi. Tällöin kotona viettämää aikaa pyritään usein minimoimaan. Tämä vaikuttaa luonnollisesti koko perheen hyvinvointiin pitkällä aikajänteellä. Koska kotona ja kodin askareissa käytettävää aikaa ei koeta mielekkääksi, jakaa ihminen Virmasalon mukaan usein siihen käytettävän ajan pieniin niin sanottuihin ”*aikataskuihin*”, joiden avulla he kiirehtivät organisoidusti tehtävästä toiseen epätyytyttävällä tavalla. Toisinaan ihmiset ulkoistavat monia kotiin tai perheeseen liittyviä tehtäviään, kuten juhla järjestelyitä, kotitöitä, sekä lastenhoitoa. Huonon omantunnon hiivittyä ihmisen mieleen, halutaan omaa läsnäolon puutetta korvata usein materiaalisilla lahjoilla. Virmasalo myöntääkin, ettei tällainen uusi työkuultuuri kuulosta lainkaan vieraalta, kun miettii, kuinka ihmiset saattavat omistautua työlleen, eivätkä koe pitkiäkään työpäiviä ongelmallisina. Hän kuvailee, kuinka kodinhoidon ja kasvatuksen muuttunut rooli näkyy lapsiperheiden elämässä esimerkiksi monissa lapsiperheille suunnatuissa palveluissa, kuten ravintoloiden syntymäpäiväpaketeissa, ja esimerkiksi pakettimuotoisten lomien vietossa, jolloin vapaamuotoista yhdessä tekemistä ja olemista on mahdollisimman vähän. (Virmasalo 2002, 13.)

3.3 Köyhyys Suomessa

Suomalaisesta hyvinvointivaltiosta puhuttaessa ei tule ensimmäisenä mieleen mainita

suomalaisten lasten köyhyyttä ja eriarvoistumista. Jokinen (2013) sanookin, että lapsiköyhyys ja perheiden eriarvoistuminen ovat nousseet haasteiksi, mutteivät vielä varsinaisiksi ongelmiksi. Hän esittää, kuinka UNICEF:n ja OECD:n tekemissä lasten hyvinvointitutkimuksissa hyvinvoinnin ongelmiksi Suomessa nostettiin lasten yksinolon paljous ja yksilöllisyyden eetos, lasten subjektiivinen hyvinvointi, kouluelämän laatu sekä riskikäyttäytyminen päihteiden ja itsemurhien muodossa.

Virallisesti pienituloisina pidetään niitä ihmisiä, joiden kotitalouksien käytettävissä olevat vuositulot kulutusyksikköä kohden ovat pienemmät kuin 60 prosenttia koko väestön vastaavasta keskitulosta. Työelämän ulkopuolella olevien köyhyysriski on moninkertainen työssäkäyviin verrattuna. Työssäkävistä suomalaisista suurin riski köyhyyteen on yksinhuoltajaperheillä. Yksinhuoltajaperheissä työttömyys on lisäksi muita perheitä yleisempää, joten köyhyysriski on heillä huomattava. Taloudellisesti kaikkein heikoimmassa asemassa ovat ne ihmiset, jotka ovat joutuneet pitkäksi aikaa toimeentulotuen varaan. Tähän tilanteeseen ihmisen ajaa usein pitkäaikaistyöttömyys. Tällä hetkellä köyhyysrajan alapuolella elää 13 prosenttia suomalaisista, kun vastaava luku oli vuonna 1995 vain 7 prosenttia. (Kangas ja Ritakallio 2003, 56, 68–77.)

Kankaan ja Ritakallion köyhyystutkimuksessa (2000) pienituloisuus ja toimeentulon ongelmat kohdistuivat lähinnä yksinhuoltajaperheisiin, monilapsisiin perheisiin, yksin asuviin ja opiskelijoihin. Perinteisesti köyhä ihminen on nähty Suomessa eläkeikäisenä mummona tai pappana, mutta tosiasiasa eläkeläiset olivat 1990 – luvulla ainoa ryhmä, jotka paransivat köyhyyslukuaan. Heidän köyhyyslukemansa olivat lähes yhtä vähäiset kuin ansiotyössä olevien luvut. (Kangas ja Ritakallio 2003, 80.) Eläkepolitiikka tuntuu siis Suomessa onnistuneen.

Köyhyyttä voidaan määritellä monin eri tavoin, mutta usein puhutaan absoluuttisesta ja suhteellisesta köyhyydestä. Esimerkiksi Townsend (1979, 31) on määritellyt köyhyyden myös henkilön, perheen tai ryhmän sellaisten resurssien puutteeksi, joiden avulla saavutettaisiin keskimääräinen elämisen taso siinä yhteisössä, jossa hän tai he elävät. Tämän määritelmän mukaan köyhyys ei siis ole vain absoluuttista puutetta siitä, millä pysymme hengissä ja toimintakykyisinä, vaan myös sitä, jota ilman emme voi liikkua,

kuluttaa ja toimia julkisesti menettämättä kasvojamme. Myös Euroopan komissio on määritellyt köyhyyden samansuuntaisesti (Glossary: Material Deprivation 2015). Komission uuden määritelmän mukaan ihminen on köyhä, jos hänellä on esimerkiksi vaikeuksia selvitä asumiskustannuksistaan, hänen työttömyytensä on pitkittynyt, tai jos hänellä ei ole varaa länsimaisen elämän perusedellytyksiin, joita katsotaan olevan esimerkiksi puhelin, väritelevisio, viikon loma, ja auto.

Tilastokeskuksen julkaisemien tilastojen mukaan absoluuttinen köyhyys ei olekaan juurikaan Suomessa kasvanut, mutta sen sijaan suhteellinen köyhyys on. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että keskituloisten ja pienituloisten tuloerot ovat kasvaneet. Tilastokeskuksen mukaan tuloerokuilut repesivät 1990 -luvun loppupuolella. Köyhyys- ja syrjäytymisriskissä eli vuonna 2012 noin 16 prosenttia suomalaisista. (Tulonjakotilasto 2015.) Lapsiperheiden köyhyysaste on kasvanut voimakkaasti laman jälkeen, ja on vielä tänäkin päivänä korkeampaa kuin koko väestössä keskimäärin. Vuonna 2007 lähes 14 prosenttia lapsista asui kotitalouksissa, joiden tulot jäivät köyhyysrajan alapuolelle. Köyhissä perheissä elävien lasten määrä on lisäksi kolminkertaistunut laman jälkeen. Vuonna 1995 köyhissä perheissä eli 52 000 alle 18 – vuotiasta lasta. 2000 – luvun alussa heitä oli 129 000, ja vuonna 2007 jo 151 000. Lapsiköyhyys on yleisintä yksinhuoltajaperheissä, ja niissä perheissä, joissa on pieniä lapsia. Suurimpia lapsiköyhyyden aiheuttajia Suomessa ovat työttömyys, vanhempien alhainen koulutus- tai palkkataso, epävarma työtilanne, sosiaalietuuksien riittämättömyys ja jälkeenjääneisyys, sekä perheen koko. (Lapsiköyhyys on 2010.)

Jokinen (2013) määritteli riskiperheiksi lapsen hyvinvoinnin kannalta ne, joissa on pitkään jatkuneita ja vaikeita taloudellisia ongelmia, päihde ja/tai väkivaltaongelmia, jatkuvaa pelossa elämistä, raastavaa riitelyä ja ristiriitoja, perheenjäsenen vakava sairastuminen tai tunneilmaston ongelmia. Pienet ja/tai olemattomat riskit lasten hyvinvoinnin kannalta tuovat vanhempien avioero, eron jälkeiset hoivajärjestelyt, perhemalli, hukattu vanhemmuus, hoitomuoto ja median käyttö. (Jokinen 2013.)

Lastensuojelun asiakasmäärät ovat kasvaneet 1990 – luvun alusta lähtien hurjasti. Paanasen ym. (2012, 39) tekemän 1987 – syntyneiden ikäkohortin mukaan

lastensuojelun avohuollon asiakkaat ovat yli kaksinkertaistuneet ja huostaanottojen määrä on lähes kaksinkertaistunut. Näiden ilmiöiden taustalla katsotaan olevan usein köyhyyttä ja työttömyyttä.

3.1.1 Laman vaikutus lasten hyvinvointiin

Tässä osiossa olen käyttänyt lähteenä pitkälti Paanasen ym.:n (2012) ns. ”Laman lapset”- tutkimusta. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos seurasi vuonna 1987 syntyneitä lapsia (n=60 069) sikiökaudelta vuoteen 2008 saakka käyttäen monipuolisesti kaikkea saatavilla olevaa rekisteritietoa koskien sosiaali- ja terveyspalveluiden käyttöä, koulutusta ja rikollisuutta. Tietoa kerättiin runsaasti koskien myös lasten vanhempia. Tutkimuksesta tehdyssä raportissa selvitettiin lapsuus- ja nuoruusajan sosiaalisia, biologisia ja ympäristöön liittyviä tekijöitä ja tarkasteltiin niiden merkitystä nuorten aikuisten hyvinvoinnissa ja syrjäytymisessä. Tutkimus vahvisti sitä jo tunnettua tietoa, että hyvinvointiongelmat, kuten kouluttamattomuus, ongelmat mielenterveydessä ja toimeentulossa kasaantuvat samoille perheille. Lisäksi raportin tuloksissa näkyi viitteitä sekä sosioekonomisesta että alueellisesta eriarvoisuudesta tämän päivän Suomessa. (Paananen ym. 2012, 7-8.)

Myös haastateltavani pohti laman vaikutusta lapsiperheiden hyvinvointiin. Hänen näkemyksensä oli, että lama alkoi pureutua ihmisten elämiin vasta pikkuhiljaa. Hän epäili myös, että laman vaikutus tulee näkymään vasta näinä vuosina niiden ihmisten elämässä, jotka elivät lapsuuttaan laman ja 1990 – luvun lamauttavan ilmapiirin aikana. Tähän juuri yllä esitelty Paanasen ym. (2012) tutkimus on keskittynyt.

Jos mä mietin, niinku vaikuttiko se... heijasteliko se lasten perheeseen ja muuhun ni mun mielestä se ei niinku vaikuttanu ennen ku pikkuhiljaa., se alko niinku... Se alako niinku syömään semmosta niinku... Että ihmiset masentu ja lamaan. Että sitä kautta pikkuhiljaa... Tuli avioeroja ja muuta kaikkea. Ja sitte varsinki ku niitä velka... velkajuttuja... Monethan kaatu aivan hirvittäviin velkoihin tossa vaiheessa nii aina sitä kautta--- Että mää uskosin, että pahempi asia oli se, että ne lapset, jotka eli sen laman niinku lapsina ja nyt ovat sitte aikuisia, ni se voi olla se pahempi juttu. Että silloin ei niinku... Ne isät ja äidit oli niin huolien täyttämiä jos se elämä oli kaatumassa nihi velekoihin, nii sitte se heijastuu nyt sitte takautuvasti kakskyt vuotta eteenpäin että... Se voi olla sellanen aika vaarallinen asia...

Että just semmoset, jotka oli tuolloin hyvin vaikeessa iässä, sanotaan murrosiässä ja muutenki nii tuo varmaan koskee.

Salmen ym. (1996) tutkimuksessa viitattiin laman moniulotteiseen luonteeseen. Tutkimuksen perheitten vanhemmat raportoivat laman kielteisistä vaikutuksista vanhempien mielialoihin, perheen yleiseen hyvinvointiin, sekä vanhempien väliseen suhteeseen. He kirjoittivat myös siitä, kuinka lama vaikutti työelämään myös työssäkäyvien tilanteen vaikeutumisenä. He mainitsivat muun muassa työtahdin kiristymisen, sijaisten puuttumisen, tulotason laskun sekä pelon työpaikan menettämisestä. He epäilivät raportissaan, kuinka nämä perheen ilmapiirin ja vanhempien ongelmat voivat olla luonteeltaan pitkän tähtäimen asioita, ja kuinka lapset joutuvat kokemaan sellaisia aikuisten vaikeuksia ja ahdistusta, jonka vaikutusta on vaikea mitata. Hän toteaa, kuinka näiden asioiden vaikutus voi myös tulla esiin vasta pitkän ajan kuluttua. (Salmi ym. 1996, 165.)

Lama-ajan lasten vanhempia kuormittivat työ- ja talouselämän ongelmat, jolloin lapset jäivät monessa perheessä vähälle huomiolle. Laman vaikutukset eivät olleetkaan perheissä vain taloudellisia. Paanasen ym. (2012, 24) tutkimuksen seuranta-ajan jälkeen 58 prosenttia tutkittavien lasten vanhemmista oli naimisissa, 30,2 prosenttia vanhemmista olivat eronneet seuranta-aikana, ja 5,2 prosentissa tapauksista lapsen syntyessä äiti on toiminut yksinhuoltajana.

Vanhempien sosioekonominen asema, koulutus, taloudellinen ja terveydellinen tilanne, sekä perhesuhteiden muutokset vaikuttavat heidän lastensa kouluttautumiseen ja muihin hyvinvoinnin osa-alueisiin (Paananen ym. 2012, 26). Aiempien tutkimusten mukaan varhaiset elinolot vaikuttavat esimerkiksi kouluttautumiseen ja tätä kautta kokonaisvaltaisesti myös hyvinvointiin. Paanasen ym:n (2012) raportin mukaan riskejä ovat mm. vanhemman kuolema, vakava sairaus ja mielenterveysongelmat, joilla on vaikutusta lasten hyvinvointiin ja mielenterveyteen. Perheiden taloudelliset ja terveydelliset vaikeudet ja työttömyys taas aiheuttavat kasvavaa riskiä lapsen koulunkäynnin ongelmiin, mielenterveyden ongelmiin, sekä huostaanottoon. (Paananen

ym. 2012, 37.)

Paanasen ym. (2012) tutkimusraportissa selvisi, että korkeasti koulutettujen vanhempien lapset käyttivät matalasti koulutettujen vanhempien lapsiin nähden vähemmän psykiatrisen sairaanhoidon palveluita (17,7 prosenttia vs. 27,9 prosenttia), olivat saaneet vähemmän merkintöjä rikosrekisteriin (18,9 prosenttia vs. 35,7 prosenttia) ja olivat joutuneet tukeutumaan harvemmin toimeentulotukeen (10,2 prosenttia vs. 42,5 prosenttia) (Paananen ym. 2012, 26). Toimeentulotukea oli saanut 38 prosenttia tutkittavien lasten vanhemmista, näistä pitkäaikaisesti (yli 92 kk) kuudesosa. Tutkittavista niillä, jotka olivat saaneet toimeentulotukea oli 71,6 prosentilla myös toimeentulotukea saanut vanhempi. Lisäksi vanhempien toimeentulotukiongelmien näkyivät myös muissa hyvinvoinnin mittareissa. Psykiatrisen diagnoosin saaneista nuorista/lapsista 55,3 prosentilla oli toimeentulotukea saanut vanhempi. Peruskoulun jälkeistä tutkintoa vailla olevista nuorista 62,6 prosentilla ainakin toinen vanhemmista oli saanut toimeentulotukea. Myös kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista yhdeksällä kymmenestä oli toimeentulotukea saanut vanhempi. Lisäksi toimeentulotuen saannin kesto oli vaikuttamassa lasten hyvinvointiongelmien: tilanteen pitkittyessä myös lasten ongelmat yleistyivät. (Paananen ym. 2012, 27–28.)

Suomalaisen yhteiskunnan nousukausi aiheutti myös hyvinvoinnin muutosta lapsiperheissä, tällä kertaa positiivisempaan suuntaan. Hyvinvointi ei kuitenkaan tällä kertaa jakautunut yhtä tasaisesti kuin laman negatiiviset vaikutukset. Nousu tapahtui niin nopeasti ja rajusti, että haastateltava muistaa ihmisten ottaneen jopa lainaa osakkeiden ostamista varten. Kiire alkoi lisääntyä perheissä vanhempien työtahdin kasvaessa nousun huumassa. Lisäksi hän muisteli saman noususuhdanteen tapahtuneen ihmisten vapaa-ajassa:

En mä tiää liittyykö tää tähän, mutta tässä just tämän Nokian ja sen nousun aikana tuliko se, että kaikkien piti harrastaa niin kamalasti. Kun lamasta selvittiin, niin tuntuu että sitte tuli semmoset harrastajaisät ja – äidit, jotka ei muuta ku illasta toiseen kävi jossain kursseilla, aerobicissä ja.. ja jälleen lapset jäi niinku hunningolle, että... että tää on niinku että taas... ei niinku taaskaan voi suoraan sanoa, että mikä on se ero, ja mikä vaikuttaa, mutta taas semmonen muistikuva mulle on jääny vain, että se oli taas

sitte toinen ääripää. Tämmönen suunta, että rahaa, rahaa, rahaa vain ja harrastuksia, harrastuksia, ja ei mistään muusta enää välitetty.

Keksittiin, että lasten tulee harrastaa aivan käsittämättömästi nii... Nehä on monet lapset semmosia, jotka ei oikeen kestä sitä kovaa kiirettä, että ne on semmosia rauhattomia ja...

Raha ja harrastukset tuntuivat haastateltavan muistissa olevan ne asiat, jotka määrittivät tuon ajan elämää. Kaikkea mitattiin taloudellisin mittarein, ja jopa kouluja alettiin rankata paremmuusjärjestykseen. Hän mainitsee kokeneensa opettajana aikuisten jatkuvan kiireen ja sen vaikutuksen lapsiin:

Just tämmönen kiirevanhemmuus, nii sitä on hirviän... Jos ei oo aikaa olla yhdessä nii eihän siitä vanhemmuudesta tuu mitään. Kyllä ne on. Sittehän se opettaja jää ulkopuoliseks väliinputoajaks ku yrittää auttaa sitä lasta. Yleensä se näkyy siinä, että näää puuhavanhemmat nii siinä vaalitettavan usein käy niin että se... Kaks puuhavanhempaa ni ne puuhaa niin kauan että niille tulee avioero ja sit sen jälkeen alkaa se kova taistelu siitä lapsen omistuksesta, ku siihen asti ei oo kenelläkään ollu yhtään mittään aikaa ja sitte se lapsi joutuu semmoseksi heittopussiksi. Ja näitä lapsiahan löytyy ihan pilvin pimein kaikista paikoista.

Kiireisten vanhempien lapset nii nehän on hirveen levottomia, kun ei oo aikaa.

Vielä tänä päivänäkin julkisessa keskustelussa pohditaan lasten harrastamista, joka alkaa joskus liian aikaisin liian vakavalla asenteella. Toisinaan lasten illat on täytetty kaikilla erilaisilla harrastuksilla ja ajanvieteillä niin, ettei heille riitä aikaa rauhoittua. Minulle ei opettajanakaan ole täysin tuntemattomia ne lapset, jotka harrastavat niin paljon, etteivät ehdi tekemään edes kotiläksyjään. Mahdollisesti tällainen harrastusten kerääminen lapselle voi johtua myös siitä, että vanhemmat haluavat lapselle ajanvietettä omien harrastustensa ajaksi. Tämä johtaa väistämättä siihen, että perheenjäsenet kulkevat päivät omia polkujaan ilman yhteistä aikaa ja perheen rutiineja. Myös haastateltava pahoittelee yhteisen, rauhallisen ajan puutetta perheissä:

On semmonen muistikuva, että ku tuli tää kauhea harrastamisen buumi ja... ja tämä rahan buumi nii siihen vois liittyä tämä rauhattomuus. Että ei ollu aikaa istua. Ei istuta enää missään takapihalla ja lueta satuja vaan lähetään jonneki Jukujukumaahan, koska se on oikeeta lasten kanssa olemista, että tää... Häipy sellanen kiva yhdessäolo lasten

kanssa. – Koska oli rahaa, niin piti mennä Jukujukumaahan, Puuhamaa, kaikki mahdolliset kierrettiin kesän aikana ja...

Hakovirta ja Rantalaiho (2012) ovat tutkineet taloudellisen eriarvoisuuden vaikutuksia lasten arkeen. He ottivat esille erityisesti brittitutkimukset, joiden mukaan köyhyydellä ei välttämättä aina tarkoiteta rahan puutetta, vaan sillä on myös laajempialaisia ja kokonaisvaltaisempia vaikutuksia lasten elämään ja arkeen. Köyhyys voi näkyä paitsi ruuan puutteena, asumisen ja vaatetuksen puutteellisuutena, myös harrastusmahdollisuuksien rajoitteisuutena, kiusaamisena, sosiaalisena eristämisenä tai osattomuutena ja syrjäytymisenä. Lapset saattoivat myös kantaa huolta perheestään, köyhyys aiheutti usein jännitteitä perheenjäsenten välille, sekä vastuun kasautumista lapsen osalle esimerkiksi kotitöiden osalta. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 14.) Haastateltavani otti myös esille Suomeen kasvaneet elintasokuilut. Hänen mukaansa ilmiö ei ehkä näy pienemmissä kaupungeissa, mutta vakuutti näiden olemassaoloa ja niiden vaikutusta lasten arkeen.

Että nyt on kaheksankytluvun, yheksänkytäluvun ja kakstuhattaluvulla Suomessa revenny nämä elintasokuilut niin kauas, että... Kokkolan kokosessa kaupungissahan ei ehkä oo aivan hirviä, mutta ko mennään oikeen sinne, missä on näitä niinsanotusti rikkaita ja köyhiä, nii kyllä se saattaa olla todella hankalaa. Ja sehän on hyvä kiusaamisen aihe sitte kyllä. Valitettavasti... Se on kaikkina aikoina... Että on se lisääntyny, mutta toivottavasti ei pahemmaksi mee...

Hakovirran ja Rantalaihon (2012) mukaan Harju (2008) on tutkinut lasten köyhyyden kokemuksia, ja hänen haastatteluissa köyhyys heijastui lasten kohdalla erityisesti sosiaalisiin suhteisiin. Lapset voivat myös kieltää köyhyyden vaikutukset omaan elämäänsä. He eivät välttämättä osaa määritellä itseään köyhäksi lapseksi, vaan vertailee itseään mieluummin niihin, joilla on vielä vähemmän ja korostavat niitä asioita, jotka ovat heillä hyvin. Usein köyhempien perheiden lapset joutuivat odottamaan haluamaansa tarviketta kauemmin tai esimerkiksi säästämään siihen itse. Usein lapsilla voi olla samoja kulutustavaroita, mutta hyvin toimeentulevien perheiden lapsilla nämä tarvikkeet ovat usein uudempia ja kalliimpia. Köyhät lapset kokivat usein myös ulkopuolelle jäämisen tunteita ja suoranaista kiusaamista. Köyhyyteen liittyi myös häpeän tunteita, kun lapsi ei voinut hankkia samoja tavaroita kuin muut tai harrastaa

samoja asioita kuin muut. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 14–15.) Haastatteleman opettaja totesi tuloeroihin liittyvän erityisesti kulttuuriset ja yhteisölliset paineet. Hänen kokemustensa mukaan lasten puheissa käsitellään usein myös perheen materiaalista omaisuutta.

Toinen on sitte nämä kaikki... Hooh... Kaikki tämmöset mitä nyt koulussa pitäis harrastaa. Nii kyllä se vain... Kaikki yrittää näyttää samanlaiselta. Että osalla on vaan enemmän rahaa ku toisella. Että se tahtoo olla tuo raha ja ulkonäkö... Siihen liittyy sitte nää ulkonäköpaineet aivan hirviästi. Mutta kyllä tämmönen niinku... Kyllä sitä helposti kuulee, että meillä on mersu ja teillä on se vanha volkkari...

Lasten eriarvoisuus tulee Hakovirran ja Rantalaihon (2012) mukaan esille toistuvasti lomien osalta. Lomilla käynnistä on heidän mukaansa tullut kulttuurinen odotus, joten he, joille lomailu on taloudellisesti mahdotonta, joutuvat kokemaan erilaisuuden tunteita. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 16.) Myös haastateltavani oli havainnut lasten eriarvoisuutta lomien suhteen viitaten aiempiin kertomuksiinsa siitä, kuinka perheet kiersivät nousukauden aikana kotimaan huvipuistokohteita:

Ihan viimesinä vuosina on tullu sellanen vaihe, ettei se Särkänniemikää oo yhtään mitään. Sun pitää niinku luetella missä ulkomailla sää oot ollu. Ja nyt ollaan... Nyt aletaan olemaan niin eriarvosessa asemassa kyllä, että osa lapsista käy... Käsittämätön määrä missä maissa ne on käyny... Suunnilleen Thaimaassa vuoden ja Kanadassa... Kun kuuntelee oman luokanki, että missä ne on käyny ni ei voi ees kuvitella mitä kaikkia... Ja sitte siinä vieressä istuu Iiro, joka kertoo käyneensä Ruotsissa ,ja... Kyllä se on niinku se raha... Raha ratkasee tässä.

Hakovirran ja Rantalaihon (2012) mukaan Harju (2008) on tutkimuksessaan sanonut, kuinka lasten arki muodostuu paitsi lasten oman toiminnan, myös kulttuuristen odotusten välisessä ristipaineessa. Tämän päivän kulttuuriset tekijät määrittävät muunmuassa sen, mitä lapsen tulee tehdä tai omistaa. Luonnollisesti perheen tai lapsen taloudellinen tilanne vaikuttaa siihen, miten näihin odotuksiin voidaan vastata. Tällaisissa prosesseissa lapsi osaa myös muodostaa käsityksensä omasta eriarvoisuudestaan. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 16.)

3.1.2 Syrjäytyminen

Lapsiperheiden ja lasten hyvinvointia tutkiessa ei voi olla törmäämättä syrjäytymisen käsitteeseen. Syrjäytymisellä tarkoitetaan yleisesti yhteiskunnasta ulosjäämistä. Laine määrittelee syrjäytymisen pitkälliseksi prosessiksi, jonka kuluessa ihminen ajautuu erilleen valtavirran elämästä erilaisten sosiaalisten ongelmien seurauksena (Laine 2002.). Syrjäytynyt ihminen on joko oman toimintansa ja valintojensa, tai itsestä johtumattomista syistä joutunut yhteiskunnan turvaverkon ulottumattomiin. Syrjäytymiseen liitetään aikuisiässä usein työttömyys ja köyhyys, mutta nämä asiat eivät yksistään tee ihmisestä syrjäytynyttä. Se katsotaan liittyvän usein erilaisiin yhteiskunnan murrosvaiheisiin, kuten teollistumiseen ja kaupungistumiseen. (Lämsä 2009, 28.)

Lämsä (2009, 201) on kuvannut, kuinka syrjäytymiskeskustelu tulee usein eri maissa esille tilanteissa, joissa yhteiskunnan rakenteen muuttuessa lisääntyy työelämän ulkopuolelle jäävä ”liikaväestö” nopeasti. Syrjäytymiselle Lämsä löysi tutkimuksessaan useita syitä, jotka selittyivät myöhäismodernille yhteiskunnalle tyypillisillä piirteillä, mm. perheen, koulutuksen ja työelämän muutoksen, yksityisen ja julkisen merkityksen muutoksen, maailman hallitsemattomuuteen liittyvän voimattomuuden tunteen, menneisyyden ja tulevaisuuden läsnäolo nykyisyydessä, ja sekä-että - ajattelu. (Lämsä 2009, 196, 213.) Lähes kaikkia näitä asioita käsittelemän myös tässä tutkimuksessani.

Tässä tutkimuksessa syrjäytymisestä puhutaan paitsi aikuisten, myös lasten osalta. Lasten syrjäytymisestä puhutaan erityisesti puutteellisten kasvuolosuhteiden näkökulmasta. Lämsän (2009) mukaan lasten kasvuolosuhteista johtuvan syrjäytymisen voi selittää kahden toistaan tukevan selitysmallin avulla. Toisaalta hän näkee syrjäytymisen perheongelmien periytymisenä, toisaalta myös aikuisuuden ja lapsuuden rajan epäselvyytenä. Lapsen kehitystä uhkaa siis paitsi kehitysympäristön puutteellisuus, myös kasvatusmalli, jossa aikuinen on enemmän lapsen kaveri kuin vanhempi. Tällöin lapsuuden ja aikuisuuden raja hämärtyy. Toisaalta usein myös ne lapset, jotka jäävät vaille aikuisen huolenpitoa, eivät saa elää lapsuuttaan lapsen lailla. Tutkimuksessa selvisi myös, kuinka lapsuutta vaille jäänyt kypsyi turhan aikaisin liikkumaan nuoruuden alueilla kaikkine sen lieveilmiöineen, kuten aikainen

päihteidenkäyttö, seksuaalinen käyttäytyminen ja kotiintuloaikojen laiminlyöminen. (Lämsä 2009, 203-204.)

Toinen lapsuuden ja aikuisuuden rajan hämärtyksen ilmenemismuoto oli Lämsän (2009) tutkimuksessa nuoret, jotka eivät osanneet ottaa itsestään vastuuta iän edellyttämällä tavalla, ikään kuin aikuisen ihmisen negatiivisena riippuvuussuhteena vanhempiinsa tai yhteiskunnan tukijärjestelmään. Aikuisuuden puutetta voi olla myös se, jos yksi tai molemmat vanhemmista käyttävät kaikki rahansa ja aikansa esim. omiin harrastuksiinsa. Nuoruudesta on Lämsän mukaan tullut viimeisen 20–30 vuoden aikana kaikkien ikäkausien normi. Kaikki haluavat tänä päivänä olla nuoria. Lapset haluavat olla nuoria aikaisemmin, ja heidän vanhempansa haluavat olla nuoria, ja heidän vanhempansa taas vähintäänkin nuorekkaita. Tämä aiheuttaa Lämsän mukaan aikuisuuden ja lapsuuden rajan hämärtymistä. Nuoruus alkaa nykyään aikaisemmin ja loppuu myöhemmin. (Lämsä 2009, 204.)

4. ”IHMISET LIEHUU IKÄÄN KUIN AALLOKOSSA”

4.1 Yhteiskunnan muutoksen aiheuttama myöhäismoderni orpous

Arvoja koskeva tutkimus on hyvin harvinaista ja haastavaa, joten pelkästään tähän ilmiöön keskittyvää tutkimusta en löytänyt. Useassa tässä gradussani käyttämässä tutkimuksessa ja artikkelissa näitä muutoksia tuodaan kuitenkin ilmi. Joissakin tutkimuksissa puhuttiin arvomuutoksista yleisesti niihin sen kummemmin keskittymättä. Tutkimukseni perusteella valikoin tässä tutkimuksessa käsiteltäväkseni erityisesti *yleisen ja yksityisen välisen arvomuutoksen, markkinatalouden arvojen juurtumisen, työtä koskevien arvojen muutoksen, sekä vanhemmuutta ja kasvatusta koskevien arvojen, kuten auktoriteetin muutoksen*. Koen, että nimenomaan nämä asiat ovat olleet suurimmin vaikuttamassa tämän päivän lasten hyvin - tai pahoinvointiin.

Suurin yleinen yhteiskunnallinen murros on tapahtunut viimeisen 40 vuoden aikana, eli juuri tämän päivän lasten ja heidän vanhempiensa ja isovanhempiensa elämän aikana. Sotien jälkeisestä maatalousvoittoisesta jälleenrakentamisesta siirryttiin Suomessa teollistumiseen, joka salli pikkuhiljaa myös suomalaisten naisten työssäkäynnin kodin ulkopuolella. Työtä jouduttiin etsimään yhä kauempaa, jolloin työmatkat pitenevät ja kaupungistuminen alkoi kiihtyä. Muuttoliikkeen vuoksi suvut ja perheet joutuivat hajalleen, ja totuttu perheen luoma turvaverkko alkoi hajota: kaupungissa oli pärjättävä yksin tai annettava lapsi julkisen sektorin hoidettavaksi työpäivien ajaksi. Perhe koko pieneni, työn ja perheen vaatimusten yhteensovittaminen vaikeutui, mikä johti useassa tapauksessa avioeroihin ja yksinhuoltajien määrän lisääntymiseen.

Yksilöllistymiselle on annettu kirjallisuudessa monenlaisia merkityksiä. Jälkitekollisessa tulkinnassa se tarkoittaa ennen kaikkea sitä, kuinka perinteiset sosiaaliset ja traditionaaliset rakenteet eivät enää juurikaan selitä sosiaalisia ilmiöitä vaan yhteiskuntaelämän käytäntöjä määrittää yhä enemmän yksilöstä lähtevä valintakäyttäytyminen. Esimerkiksi sosioekonominen asema ei välttämättä enää jäsennä ihmisten suhtautumista valtion keskeisimpiin instituutioihin tai hänen poliittista

suuntautumistaan. Sama suuntaus on ollut esimerkiksi ihmisten kulutustottumuksissa. Toinen yksilöllisyyden määritelmä sosiologiassa on yksilökeskeisten ajattelutapojen korostuminen, joka heijastuu myös yhteiskunnallisiin rakenteisiin. (Räsänen 2003, 27.)

4.1.1 Markkinatalouden arvot ja niiden rantautuminen kouluun

Nyky-yhteiskunnan arvoista puhuttaessa tulee usein esille markkinatalouden arvot ja taloudellisuuden ihanteet. Tänä päivänä halutaan, että kaikki yhteiskunnan palvelut ovat tehokkaita niiden kustannuksiin nähden. Puhe tuloksellisuudesta on ollut vallalla Oravakankaan (2005, 51) mukaan 1980 – luvulta lähtien. Se on kytköksissä tulosajatteluun, jonka mukaan käytössä olevat resurssit on tehtävä tulostavoitteellisiksi. Sama ajattelutapa hallitsee kaikkialla. Markkinavetoisesta ajattelutavasta käytetään usein nimitystä uusliberalismi. Se on Riihisen (2011, 121) sanoin ajattelutapa, jossa halutaan antaa markkinoille mahdollisimman suuri vapaus toimia. Sen mukaan kaikki rajoittavat tekijät tulisi poistaa jotta markkinoiden ”näkömätön käsi” voisi hallita niitä. Valtion rooli on olla lähinnä markkinoiden valvoja sekä palveluiden takaaja. Jos jollakin alalla ei ole markkinoita, ne luodaan. Tämä on tapahtunut esimerkiksi terveydenhuollon ja koulutuksen alalla.

Suomessa ei uusliberalistista ajattelua haluttaisi myöntää, sillä se sopii varsin huonosti yhteen hyvinvointivaltion valtiollisen identiteettimme kanssa. Tämän takia taloudelliset päättäjät vetoavat Riihisen (2011) mukaan usein ”pakkotilanteeseen”, kuten esimerkiksi Suomen talouspolitiikassa. Hän sanookin, kuinka 1990 – luvun alusta käynnistynyt kehitys ei ole ollut suotuisaa hyvinvointivaltion kannalta, vaikka maamme onkin vaurastunut. Hänen mukaansa eriarvoisuuden kasvamisen takana ovat olleet pääomatulojen paisuminen, verojen progressiivisuuden aleneminen, ylimpien veroluokkien verotuksen keveneminen, työllisyyden huononeminen lamaa edeltävältä tasolta, työttömyyden pitkäaikaisuus, sekä perusturvan jälkeensä jääneisyys. (Emt. 2011, 126, 141–142.)

Hilpelän (2001) määritelmän mukaan markkinajohtoisessa yhteiskunnassa ihmisten rooli on olla ostajia, myyjiä, tuottajia ja kuluttajia. Heidän rooliaan ei enää määrittele jonkin maan kansalaisuus, puolueen jäsenyys tai uskontokunta, vaan he saavat arvonsa

markkinoilla. Uusliberalistista ajattelua leimaa hänen mukaansa omavastuu, uutteruus, yritteliäisyys, sekä muista riippumattomuus eikä elämää enää ohjaa ajatus yhdenvertaisuudesta tai yhteisön hyvinvoinnista. Hyveiksi muodostuvat kyky sietää epävarmuutta, joustavuus ja muuntautumiskyky, sekä valmius jatkuvaan kilpailmiseen. Menestyksen ehdoksi muodostuu määrätietoinen oman edun tavoittelu. Uusliberalismin mukaan toimijoilla on lähtökohtaisesti tasavertaiset mahdollisuudet yhteiskunnassa, ja jokaisella heistä on vastuu omasta pärjäämisestään. Ihanteena pidetään sinnikkyyttä, aloitteellisuutta ja ahkeruutta. (Hilpelä 2001, 146–150.) Hellsten (2011) painottaa, kuinka aktiivisen kansalaisuuden ihanne, valinnanvapauden ja oman vastuun korostaminen vetoavat erilaisiin poliittisiin suuntauksiin, mutta hänen mielestään kaiken vastuun vierittäminen ihmisten omalle vastuulle voi kuitenkin olla altis väärinkäytöksille, sillä sen avulla voidaan säilyttää yhteiskunnallisen muutoksen seuraukset heikompiensa harteille. (Hellsten 2011, 179–180.)

Tuloksellisuusajattelu ajautui myös koulutuspoliittiseen keskusteluun koulun kehittämisen välineeksi ja toiminnan arvioinnin pohjaksi. Oravakankaalle (2005) se tarkoitti omien sanojensa mukaan koulun suunnanmuutosta, jonka avulla hyvän ihmisen kasvattamiselle luotaisiin parhaita edellytyksiä. Hän toteaa kuitenkin, kuinka 1990 – luvun lamavuosina tämä termi muutti muotoaan, kun alkoi armoton säästämisen kulttuuri ja lasten inhimillisten kasvuolojen huonontuminen. (Oravakangas 2005, 9.) Tuloksellisuus koulutuksessa on siis vaikeasti määriteltävä termi, sillä sen merkitys muuttuu riippuen siitä, missä kontekstissa ja yhteisössä siitä puhutaan. Taatusti tuloksellisuus tarkoittaa poliitikon suussa eri asiaa kuin kasvattajan. Oravakangas (2005, 205–206) kertoo, kuinka tuloksellisuuskeskustelussa kohtaavat erilaiset koulutus- ja kokemustaustat, erilaiset tiede- ja totuus- sekä ihmiskäsitykset.

Tulosjohtaminen otettiin mukaan valtion hallintojärjestelmään vuonna 1990. Koulussa tuloskeskustelut toimivat Oravakankaan (2005, 52, 56) mukaan koulutoimen ja rehtorien, sekä rehtorien ja opettajien välillä. Käytännössä tuloksellisuus merkitsee koululainsäädännössä asetettuihin koulutuspoliittisiin päämääriin pyrkimistä. Kouluille ehdotettiin työmarkkinaosapuolten toimesta jopa henkilökohtaista palkkalisää opettajille, jos hänen työpanoksensa oli ollut keskimääräistä parempi. Tämä huomattiin

kuitenkin käytännölliseksi ja kasvatusfilosofiseksi ongelmaksi, sillä ei oltu päätetty millä kriteerein ja kuka tuloksellisuudesta päättää. 1980 – luvulta lähtien yhteiskunnallisessa keskustelussa on Oravakankaan (2005) mukaan ollut Teollisuuden ja työnantajien keskusliitto, jotka ovat tuoneet siihen uusliberalistisen näkemyksensä. Liitto on ottanut kantaa jopa opetussuunnitelman uudistamiseen vuonna 1994, jolloin se vetosi opetussuunnitelman perusteiden muotoilemista paremmin kansainvälistä kilpailukykyä vastaavaksi. He olivat myös vaatimassa kaikille oppilaille edellytystensä mukaista opetusta. Liitto vaati Oravakankaan mukaan myös 1990 – luvun alun teksteissä kouluilta tulosvastuuta ja yhteiskunnalta tuloksellisuuden vertailevaa mittausta. Sillä oli myös omat edustajansa Opetushallituksen johtokunnassa. Liitto oli mukana myös 1990 – luvun lopulla koululakien valmistelussa, jossa se ajoi tulosvastuuta ja valinnanvapautta koulutukseen. (Oravakangas 2005, 93.)

Nykyään koulussa puhutaan enemmänkin laadusta ja arvioinnista. Laatukeskustelu korostui Oravakankaan (2005) mukaan 1990 – luvun loppupuolella. Värin (2002) mukaan opettajista onkin tullut muun ammatillisen vastuunsa lisäksi myös ammattimaisia koulun kehittäjiä. Hän pelkää, että laatu – ja itsearviointijärjestelmästä on pian tulossa opettajan työn itsetarkoitus. Hän muistuttaakin, että tämä aika on pois itse opettajan opetus- ja kasvatustyöstä. Hän sanoo, että tällaisen ”tehokkuuden” myötä eivät voi huonosti vain opettajat, vaan myös oppilaat. Värri on huolissaan myös opettajien jaksamisesta, sillä opettajat kokevat klassisen ihannekasvattajan roolin lisäksi myös koulun kehittämisvaatimuksista nousevia paineita. Opettajalle tyypillinen ’erinomaisuuden eetos’ on hänen mukaansa tämän päivän yhteiskunnassa yhä armottomampi kantaa. (Värri 2002, 51, 52.)

Oravakankaan mukaan tulostavoitteisessa koulussa opettajalta vaaditaan vastuun ottamista yhteiskunnan ja talouselämän kilpailukykyä, hyviä mitattavia oppimistuloksia, sekä moniarvoisuutta ja eksistentiaalista vastuuta ihmisyyteen kasvattamisesta. Hän näkeekin näissä tavoitteissa ristiriidan. (Oravakangas 2005, 199.) Opettajan työ ei enää ole vain kasvatusta ja opettamista, vaan se on myös monipuolista toiminnan suunnittelua ja arviointia, lomakkeiden täyttämistä ja uuden opettelua. Oravakangas (2005, 208) sanoo, kuinka koulujen ja oppimistulosten vertailu aiheuttaa

opettajille tulospaineita: On opetettava opetussuunnitelmassa määrätyt asiat määräajassa huolimatta oppilaiden yksilöllisistä kehitystarpeista ja elämäntilanteista.

Aaltola (2002) muistuttaa, kuinka koulu on osa yhteiskuntaa, ja se heijastaa ja toteuttaa muun yhteiskunnan intressejä. Hän pohtii, kuinka oppilaan rooli on muuttunut nyky-yhteiskunnassa, ja epäilee, onko oppilaasta tulossa enemmänkin väline kuin päämäärä. Jos oppilasta ajatellaan välineenä, häneen halutaan kohdistaa yhteiskunnan ja työelämän tosiasiallisia tai oletettuja tarpeita. Oppilaasta ikään kuin tehdään ihannetyöntekijää tuottamaan rahaa tulevaisuuden yhteiskuntaan. Ajatellessamme oppilasta päämääränä korostamme hänen yksilöllisyyttään ja erityislaatuaan. Tällöin toimimme kasvamaan saattajina. Koulun rooli on antaa virikkeitä ja tukea oppilaan identiteettiä. Aaltola sanookin, että parhaimmillaan nämä erilaiset kasvatusmallit toimivat yhdessä, kun otetaan huomioon yksilön potentiaalinen täysi käyttöönotto ja identiteetin tukeminen, mutta pidetään samalla silmällä työelämän tarpeita ja niihin sopeutumista kouluvuosista alkaen. (Aaltola 2002, 20–21.)

Oravakangas (2005, 190) mainitsee erään keskustelunsa, jonka toinen osapuoli totesi osuvasti: *”Joskus tuntuu, että muutosta haetaan vain muutoksen takia, jotta annettaisiin kuva edistymisestä.”* Olenkin useassa keskustelussani maininnut koulutuspolitiikasta sanonnalla ”Yksi käsi ei tiedä mitä toinen tekee.” Tällä tarkoitan juuri sitä, että alamme hallinto on levittäytynyt niin laajalle, että täällä toimii toistensa suhteen ristiriitaisiakin päättäjiä ja toimielimiä. Päätetään esimerkiksi palveluista niin, että ne on käytännössä mahdotonta kunnissa toteuttaa resurssipulan vuoksi, kuten uskon oppilashuollon osalta käyneen (Oppilashuoltolaki 2013). Myös Oravakangas (2005, 66) ymmärtää opettajien muutosvastarintaa. Hän epäilee opettajan muutosagenttityön aiheuttavan sen, että opettajan varsinaisen kasvatustyö kärsii. Hän ehdottaa, että ehkä nämä opettajat haluaisivat mieluummin keskittyä oppilaiden kanssa työskentelyyn?

4.1.2 Epävarmuus ja turvattomuus

Laman aika oli omiaan synnyttämään epävarmuutta suomalaisissa. Voidaan ajatella, että

1990 – luvun lama muutti suomalaisten käsitystä yhteiskunnastaan. Ihmiset alkoivat kyseenalaistaa monia sellaisia asioita, joita oli pidetty itsestäänselvyyksinä, ja monet annetuiksi ajatellut asiat osoittautuivat epävarmoiksi. Pankkikriisin myötä koko taloudellinen järjestelmä joutui kyseenalaiseen valoon. Samaan aikaan valtiotaloudellinen kriisi osoitti sen, että sosiaaliset sopimukset, joihin ihmiset luottivat, voitiin purkaa yksipuolisella sopimuksella. Tämä aiheutti ihmisissä epäluuloa ja epäluottamusta myös heidän omassa toimeentulon pyrkimyksissään. Kankaan mukaan turvallisuus ja luottamus muodostavat ihmisten subjektiivisessa hyvinvoinnissa hyvin keskeisen osan. Erityisesti epävarmuus ja riskien kokeminen liittyvät Kankaan mukaan juuri alhaiseen koulutustasoon ja huonoihin tuloihin. (Kangas 2003, 14.)

Räsänen (2003) puhuu Kankaan teoksessa Ronald Inglehartin ilmauksella *eksistentiaalisesta varmuudesta ja – epävarmuudesta*. Inglehartin mukaan eksistentiaalinen varmuus viittaa siihen, kuinka nyky-yhteiskunnan jäsenille hengissä pysyminen on tiedostettu itsestäänselvyys. Tämä kokemus luo nykyisille hyvinvointiyhteiskunnille tyypillisen varmuustekijöiden tiedostamisen, jolloin ihmiset kokevat epävarmuutta ja turvattomuutta lähinnä muista kuin perinteisistä toimeentuloon liittyvistä kysymyksistä. Tänä päivänä ollaan siis huolestuneita eri asioista kuin aiemmin. Kun ihmisen olemassaolo voidaan ymmärtää pitkälti ennalta annetuksi, kokee hän epävarmuutta muista asioista. Inglehartin mukaan eri maissa vallitsevien arvojen välillä on pitkäaikaisvertailussa havaittavissa osittain jopa ennustettavissa olevia muutoslinjoja. Taloudellinen ja tuotannollinen kasvu ovat liitettävissä modernisaatioon ja teollistumiseen, mutta niillä on myös kulttuurillisesti merkittäviä seurauksia, kuten korostuneet vaatimukset työn luonteen muutoksesta, korkean elämänlaadun sekä kulttuuristen virikkeiden ylläpitämisestä. Samaan aikaan esimerkiksi uskonnollisten arvojen merkitys vähenee. (Räsänen 2003, 29–30.)

Räsänen (2003) jatkaa arvojen tarkasteluaan eksistentiaalisesta epävarmuudesta *ontologiseen epävarmuuteen*. Tästä asiasta on puhunut hänen mukaansa mm. Anthony Giddens. Giddensin teoriassa ihmisten epävarmuus on lisääntynyt hyvin perustavanlaatuisista kysymyksistä, kuten yksilön henkilöhistoriasta, maailmankuvasta ja identiteetistä. Ontologisen epävarmuuden tilassa ihmisellä on hyvin vähän käsitystä

hänen arkielämäänsä vaikuttavista asioista, tai esimerkiksi siitä, millaisiksi he kokevat itsensä. Epäselvää voi olla myös se, mihin sosiaaliseen yhteisöön he tuntevat kuuluvansa. Ulrich Beck taas luonnehtii nykyistä yhteiskuntaa riskiyhteiskunnaksi. Tämä luonnehdinta tarkoittaa siirtymää taloudellisen ja fyysisen turvattomuuden priorisoinnista laajempien yhteiskunnallisten ja maailmanlaajuisten ongelmien korostamiseen. Tällaisiksi uhkatekijöiksi Beck nostaa ainakin ympäristökatastrofit, geeniteknologian kehityksen, sekä heikentyneen luottamuksen yhteiskunnan asiantuntijajärjestelmään. (Räsänen 2003, 30-33.)

Erola ja Räsänen tutkivat kyselytutkimuksella 18 -74 – vuotiaiden suomalaisten yksilö – ja yhteiskuntatason epävarmuustekijöitä. Sen perusteella ihmiset kokivat suurempaa epävarmuutta asioista, jotka olivat heidän oman vaikutuspiirinsä ulkopuolella, kuten ympäristöasioista, oman perheenjäsenten ja muiden läheisten elämän vaikeutumisesta, maailmanpoliittisesta tilanteesta ja geeniteknologian kehittymisestä. Sen sijaan vastaajat eivät olleet niinkään huolissaan perinteisistä toimeentuloon liittyvistä riskeistä. Epävarmuutta koettiin yleensä suhteessa enemmän, mitä pienemmät henkilön tulot olivat. Toisaalta epävarmuus oli vahvaa myös suhteessa korkeampaan ikään ja alempaan koulutustasoon mentäessä. Iän suhteen selittävänä tekijänä voi olla se, että nuoret kokevat voivansa itse vaikuttaa tavalla tai toisella epävarmuustekijöihin. Tutkimuksen valossa voitiinkin tehdä johtopäätös, että epävarmuus- ja riskikokemukset voimistuvat iän myötä ja ovat yhteydessä pieniin tuloihin ja alhaiseen koulutustasoon. (Räsänen 2003, 36–44.)

4.1.3 Yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden muutos

Kysyin tutkimushaastattelussani, onko haastateltavani huomannut eroa yksilöllisyydessä ja yhteisöllisyydessä. Kysymyksen pohjalla olivat kokemukseni siitä, että viime vuosikymmeninä ihmiset ovat alkaneet yhä enemmän keskittyä itseensä tai korkeintaan omiin perheyksiköihinsä. Lukuisat ihmiset eivät löydä enää yhteisöä, joihin he kokisivat kuuluvansa. Ihmiset muuttavat paljon ja usein esimerkiksi töiden perässä, parisuhteet hajoavat entistä useammin, eivätkä monet ihmiset löydä enää tarttumapintaa uskonnoistakaan. Riihinen (2011, 113–114) puhuu perheestä hyvinvointivaltion

perusyksikkönä, ja muistuttaa, että perheen muutoksilla on suuria vaikutuksia myös sosiaalipolitiikkaan. Perhesuhteiden ohentuminen onkin hänen mukaansa osoittautuneet sosiaalipoliittisesti merkittäviksi muutoksiksi, jotka ovat näkyneet esimerkiksi avioerojen ja huostaanottojen muodossa.

Tämän päivän elämä ja maailma on rakennettu sen varaan, että ihmiset pitävät huolta itsestään ja kantavat vastuun itse omista tekemisistään. Esimerkiksi Hellsten (2009, 178–179) sanoo, että suomalainen sosiaalipolitiikka nojautuu tällä hetkellä yksilön omaan vastuuseen, sekä jokaisen työkykyisen suomalaisen velvollisuuteen läheistensä hyvinvoinnin turvaamisessa. Yksilöllisyyden lisääntyminen on mielestäni kuitenkin aiheuttanut useita ikäviä piirteitä ympäröivään maailmaamme, kuten yleisen juurettomuuden sen lieveilmiöineen. Saman oli huomannut haastattelemani opettaja. Haastateltava ottaa esimerkiksi tapauksen, jossa vanhempi oppilas heittää roskan lattialle. Kysyttäessä häneltä, miksei hän vie sitä roskakoriin, vastaa oppilas: ”Onhan täällä siivooja”.

Puhutaan, että onko se vapaan kasvatuksen tulos, minkä hyvänsä, mutta missä kohalla on käynyt niin, että voidaan niinku heittää roska maahan välittämättä siitä mitään.

Se mua oikein kourasee niin syvältä, että ku tuota... Ei pystytä ajattelemaan semmosta empatian tunnetta, että helpotetaan sen toisen ihmisen työtä sillä että minä paan sen itte roskiin.

Hän muistuttaa, että suurin osa lapsista toimii edelleen ihan hyvin, mutta epäilee myös tietävänsä syyn moiseen käytökseen: 1960 – luvulta alkaen perheyhteisöt hajosivat.

Niinku joku sano, että jos ei joku jöötä pitäny nii ainaki talonmies anto selekään. Sitte, että saatiin jöötä piettyä. Nytte kaikki on muuttanu kaupunkeihin ja nää on rikkoutunu kaikki nämä suku-... sukujutut nii se on yks semmonen varmaan, että kuka niinku... Siis on paljo ihmisiä, jotka ei koe kuuluvasa mihinkää.

Haastateltavan mielestä tämän voidaan katsoa aiheuttavan välinpitämättömyyttä sekä fyysisestä että sosiaalisesta ympäristöstä. Lisäksi hänen mielestään empatian tunne on monella lapsella puutteellista niin lapsilla kuin aikuisillakin.

Ja se on ainaki yks semmonen syy, että josset sää kuulu mihinkään, niin sulla ei oo mitään vastuutakaan siitä. Se on aivan sama tiputtaako sen roskan siihen, koska se ei oo mun yhteisö. Mutta jos sulla on oma suku, oma perhe, oma semmonen kylä ja kylähenki semmonen, että me yhdessä hoidetaan, niin et sää sillon tiputa niitä roskia sinne kylälle etkä kylänraitille.

Haastateltavan kokemuksen mukaan kaupungistuminen ja siitä johtuvat juurettomat ihmiset aiheuttavat sen, ettei yhteisestä ympäristöstä enää välitetä. Vanhempien esimerkki yleisestä piittaamattomuudesta tulee usein myös lasten toimintatavaksi. Tähän liittyy luonnollisesti ilmiöitä myös koulussa:

Heijastuu taas kouluun ihan suoraan, kun ei oo mitään juuria vanhemmilla, niin so what. Että ne aina juontaa sieltä kaukaa.

Haastateltava nostaa nykysuomalaisten juurettomuuden jopa yhdeksi suurimmista ongelmista. Hänen mielestään se voi jopa olla yksi suuri syy suomalaisten lisääntyvälle pahoinvoinnille.

Jos on niinku pakko sanoa niinku kaks semmosta mikä on niinku- - mää nyt sanoin jo sen yhen, että kun vanhemman ihmisen kunnioitus, niin toinen mikä on ihan yhtä paha asia, joka on tullu, on tämä nykysuomalaisten juurettomuus. Just tämä, ettei kuulu mihinkään, niin siihen liittyy se, että tuota.. Että ollaan hirviän masentuneita koska ei koeta kuuluvansa mihinkään yhteisöön.

Kolmanneksi ongelmaksi hän nostaa yleisen arvomaailman rapautumisen yhteiskunnassamme. Ennen suomalaisessa yhteiskunnassa nojattiin kolmeen pääasiaan, joita olivat koti, uskonto ja isänmaa. Hän muistuttaa, että ennen ihmiset nojautuivat hädän hetkellä esimerkiksi uskontoon. Kirkko myös auttoi hätätilanteissa. Suomalaisista parhaimmillaan 98 prosenttia kuului evankelisluterilaiseen kirkkoon.

Vaikkaet ollu uskovainenkaan, niin ainaki luotit siihen.

Haastateltavan mielestä luterilainen kirkko ei anna enää tämän päivän suomalaiselle samanlaista tukea ja turvaa. Hän vertaa suomalaisesta evankelisluterilaisesta kirkosta käytävää keskustelua esimerkiksi muihin suuriin kirkkokuntiin: katoliseen, ortodoksiseen ja jopa islamiin. Esimerkiksi katolisissa ym. maissa omasta kirkosta puhutaan kunnioittavasti. Uskonto liittyy niissä jokapäiväiseen elämään ja se koetaan tärkeäksi. Suomessa kirkko on ollut kärsimässä viime vuosien aikana useaan otteeseen eduskunnan päätöksistä ja päättäjien sanomisista. Kun eduskunta tekee kansalaisten mielestä vääriä päätöksiä, ilmaisevat ihmiset mielipidettään ainoaksi mahdolliseksi kokemallaan tavalla: eroamalla kirkosta. Kaikki me olemme tietoisia viime vuosien julkisesta keskustelusta valtionkirkkoon liittyen. Lisäksi kirkosta eroamista on edesauttanut vuonna 2003 voimaantullut uskonnonvapauslaki, jonka ansiosta kirkosta pystyi eroamaan postitse tai sähköpostitse virastokäynnin sijaan, sekä Internetin palvelu eroakirkosta.fi, jossa voit erotessasi käyttää valmista lomaketta. Kirkosta eroaa vuosittain noin 50 000 suomalaista. Myöskään isänmaata ei ehkä koeta enää kansainvälistyneessä maailmassa niin tärkeäksi. Perheenjäseniäkin saattaa asua ympäri maailmaa.

Riihinen (2011, 113) mainitsee tutkijoiden selittäneen, että Internet ja media ovat luoneet erilaisia arvoja ja elämäntapavaihtoehtoja. Riihinen taas sanoo auktoriteettien, uskonnollisen ja vakaumuksellisen kannatuksen menettäneen merkitystään, joka on johtanu siihen, että yhteisölliset sidokset ovat höllentyneet. Myös Väyrynen (1999, 26) sanoo, kuinka *”perinteisten sosiaalisten siteiden ja arvojen heikkeneminen, nouseva koulutuksen ja tiedon taso sekä maailman avautuminen tiedotusvälineiden ja rajojen madaltumisen ansiosta lisäävät yksilön kykyä ja mahdollisuuksia orientoitua ulkoiseen ympäristöön.”* Tämän vaarana on hänen mielestään ihmisten sosiaalinen vieraantuminen, ja näiden muutosten vaikutus kansalaisten suhtautumiseen yhteiskunnan instituutioita, kuten oikeuslaitosta, kirkkoa, tai armeijaa kohtaan. Näillä instituutioilla ei ole enää entisenlaista auktoriteettia. Väyrynen sanookin, kuinka näissä toimijoissa ollaan siirrytty alamaisuussuhteista asiakkuussuhteisiin, jotka eivät toimi henkilökohtaisella, vaan enemmän markkinapohjalla. Hän kysyykin, mitä tämä voi aiheuttaa suomalaisten kansalaisuussuhteelle tai kansallisuuden merkitykselle: Olemmeko menossa kohti itsekeskeistä tai apaattista kansalaisuutta, jotka eivät koe tarvetta yhteiselle sitoutumiselle? (Väyrynen 1999, 26.)

Haastateltavan mukaan perinteiset arvot ovat jättäneet jälkeensä aukon, jota ihmiset eivät ole saaneet täytettyä. Yleinen arvottomuus vaivaa suomalaisia.

Ihmiset liehuu ikään kuin semmosessa aallokossa.

Hänen mielestään tästä epävarmuudesta on osaltaan syyttäminen mediaa: media suoltaa kuvia ja uutisia epävarmasta ja vaarallisesta maailmasta, joka aiheuttaa tunteen, ettei mihinkään voi enää turvata. Tämä turvallisuuden tunne antaisi hänen mielestään perheillekin tukevamman otteen tähän elämään. Myös Värri (2002, 57) on puhunut ihmisten arvojen hajoamisesta. Hän kertoo, kuinka ihmiset ovat tänä päivänä pakotettuja tulkitsemaan ja luomaan identiteettinsä niistä pirstaleista, joita hänelle on kulloinkin tarjolla.

Noin yleisesti että ihmisellä pitäisi olla joku, johon usko, joku johon luottaa ja sitte joku yhteisö, johon kokee kuuluvansa.

Hän korostaa vielä, että uskolla hän ei käsitä pelkästään uskontoa, vaan jotain, joka antaa ihmisen elämään pohjaa. Jos pohdimme sitä, että ihminen, joka ei koe mitään uskontoa omakseen, ja joka ei voi uskoa oikein perheeseen tai parisuhteeseenkaan, mitä hänelle oikein jää? Raha on mielestäni melko huono arvo sen yksipuolisuuden vuoksi. Hoikkala (2001, 77) otti esimerkiksi anorektikot, joita hän kuvaili eräänlaisiksi aikamme heikkojen yhteisöjen itsehallinnan kulttuurin ylisuorittajiksi. Samoin Värri (2002, 57) on sanonut, kuinka kilpailutalous on hävittämässä meiltä toivon ilmapiirin. Tämä ajaa hänen mukaansa yksilöt kääntymään sisäänpäin pyrkien hallitsemaan ja omistamaan oman egonsa. Tästä hän ennusti tulevaksi ilmiöksi oman kehon muokkauksen, joka todella on noussut trendiksi viime vuosina. Tänä päivänä pidetään haluttuna elämäntapana ns. ”fitness-elämää”: terveitä elintapoja, voimakasta itsekuria ja urheilullista elämäntapaa. Ehkä tämänkaltaiset häiriöt puhkeavat helpommin paitsi niille, jotka kokevat, että heidän täytyy kontrolloida kaikkea, myös heille, jotka kokevat muun maailman olevan niin kontrolloimatonta, että oma syömiskäyttäytyminen ja ruumis ovat niitä ainoita asioita, joita he pystyvät kontrolloimaan? Samaa

turvattomuutta esittää tämän päivän tunnuspiirteeksi myös Lastensuojelun keskusliiton entinen puheenjohtaja Seppo Lindblom, jonka ajatuksia käsittelen myös ”Lapset ja valta” – kappaleessa (Luku 4.3.).

Suurta muutosta on ollut myös esimerkiksi auttamisen ja oma-aloitteisuuden kulttuurissa, jossa koen tapahtuneen negatiivista muutosta viime vuosikymmenenä. Ennen oli omalla kylällämmekin päivänselvää, että perheet ja naapurit auttoivat toisiaan, vahvemmat heikompia, ja lapset tekivät oman osansa kotitöistä – ilman palkkaa, tietenkin. Enää näin ei välttämättä enää ole. Tänä päivänä edes maalla ei välttämättä tunneta naapuria. Toisinaan tuntuu, että kerrostalossa naapurin tervehtimistä katsotaan kummeksuen. Samanlainen yhteisöllisyyden muutos on havaittavissa myös koululuokassa. Toisen auttaminen ei välttämättä ole enää lasten silmissä arvostettavaa käytöstä. Mitä vanhempia oppilaat ovat, sitä haastavampaa on esimerkiksi vapaaehtoisten saaminen koulun arkisiin puuhiin. Kun katsomme taas aikuisten kohdalta, näemme saman trendin jatkuvan. Usein vanhempainyhdistyksissä ja kyläyhdistyksissä puuhaavat vuodesta toiseen samat henkilöt, eikä uusia apukäsiä ole helppo saada mukaan. Ihmiset eivät vain välttämättä enää koe auttamista ja vapaaehtoisesti tehtävää työtä mielekkääksi, vaan valitsevat mieluummin aktiviteetteja, jotka palvelevat suuremmin ja nopeammin heitä itseään. Toisaalta haastateltavani oli nähnyt tässä myös päinvastaista trendiä:

Mutta se mikä on hyvä puoli, nii ei koskaan oo ollu näin aktiivisia vanhempia ku ne niinku jotka osallistuu ja haluaa osallistua tähän kouluun. Eli ne on niinku... Ei se tarkota, että ne oisi kaikissa kissanristiäisissä mukana, mutta tuota... Että ne ainaki omat vanhemmat, jotka tuolla on vaan on todella niinku henkeen ja vereen mukana siinä kouluelämässä.

Näihin edellä mainittuihin seikkoihin kulminoituu useita nyky-yhteiskunnan ongelmia. Vaikka yhteiskunnassamme on aina roskattu, töherretty julkista omaisuutta, eikä ole aina kannettu vastuuta edes omasta omaisuudesta, on tämä ilmiö mielestäni edelleen lisääntynyt. Ilmiö näkyy hyvin koulussa: oppilaat eivät osaa kantaa huolta omista tavaroistaan, kynät ovat hukassa, kumeja pilkotaan, pulpetteja kaiverretaan. Lisäksi Suomen koululaitoksessa käytetään säästösyistä usein oppilaalta toiselle kiertäviä

kirjoja, joita kaikki oppilaat eivät osaa tai halua pitää kunnossa. Jouduin itse eräänä lukuvuotena toimimaan mm. poliisin kanssa yhteistyössä tuhopolttoyriyksen johdosta koulussa. Haastateltavani pohtikin, onko ilmainen peruskoulu Suomessa ajanut kaikkien näiden arvomuutosten ohessa lapset vastuuttomiksi koululaisiksi, kun kaikki materiaali tulee ilmaiseksi ja jopa liian helposti.

Monesti tulee mieleen että onko tää liian helppoo ku meille mikään ei maksa mitään? Että onko se... Aiheuttaako se sen, ettei sun tarvii enää välittääkään mitään.

Sitte toinen on, että sää et joudu niinku rahallisesti vastuuseen. Että jossei sulla oo niitä kyniä ja kumeja, ni sä et... Käytännössä nykyään ni sä voit sanoo äitille, että anna kaks euroo. Että sä et käytännössä joudu vastuuseen siitä, että sä hukkaat sen tavaras. Ihmisellä pitäis olla aina semmonen sanktio siellä takana, että tuota nii... Aina käy kipiää jos mä en hoiija tätä hommaa. Että se voi olla henkistä ja rahallista.

Koulua koskevan lainsäädännön muutoksen, eli ns. ”koulun työrauhapaketin” ansiosta oppilaita saa tänä päivänä jo laittaa siivoamaan omat jälkensä töherrytapauksissa, joka varmasti monen opettajan mielestä on erinomainen muutos. Entisen lain mukaan tätä ei saatu suorittaa kurinpitotoimena. Lasten yleinen huolettomuus ympäristön ja omaisuuden suhteen voi olla suuri ongelma, mutta samanlainen asenne värittää myös monien aikuisten ihmisten ja jopa päättäjien asennetta. Erityisesti poliittisten päättäjien kohdalla tämä näkyy juuri koulukiinteistöjen kohdalla, kun kunnat eivät kykene pitämään kouluympäristöä ja koulurakennuksia kunnossa. Kuntien tehtyä suuria leikkauksia talonmiesten ja siivoojien virkojen kohdalla, ovat koulurakennukset kokemusteni mukaan huonommassa kunnossa kuin koskaan. Vanhat koulurakennukset homehtuvat hoidon puutteessa, ja uusia koulurakennuksia rakentaessa saatetaan säästää perusasioissa. Tämä voi tulla aiheuttamaan sen, että viimeistään kymmenen vuoden päästä uusissakin koulurakennuksissa joudutaan korjaamaan kosteusvaurioita. Kunnat ovat kilpailuttaneet siivouspalvelut, eikä halvin palveluntarjoaja välttämättä ole jäljeltään paras. Usean kunnan kouluilla talonmies saattaa vieraila parhaimmillaan kerran viikossa, noin 30 – 60 minuuttia kerrallaan. Uskon, että näissä asioissa säästämällä tehdään hallaa paitsi koulun senhetkisille oppilaille ja opettajille, myös itse koulukiinteistölle.

4.1.4 Perheen muutos

Aika, yhteiskunnalliset ja kulttuuriset muutokset ovat muuttaneet yhteiskunnan perusyksikköä, perhettä. Sotien jälkeen alkoi teollistumisen aika, joka johti kaupungistumiseen. Suvut ja perheet joutuivat toisistaan erilleen. Tänä päivänä myös perhemuoto on moninaistunut: Perheenä emme puhu enää välttämättä avioliitossa elävästä äidistä ja isästä ja heidän biologisista lapsistaan. Perhe voi tänä päivänä käsittää yhden tai kaksi aikuista sukupuolesta riippumatta ja heidän mahdolliset lapsensa, sekä näiden monet muut muodot. Myös uusperheiden lisääntyminen on tuonut lisähaasteita koulun arkeen. Haastateltavani otti esille myös tämän ilmiön ja sen vaikutuksen lapsiin:

Pahimmathan ne on niitä, jotka... Jokaisella opettajalla on niitä, jotka tänä viikonloppuna mennään Tampereelle ja seuraavana viikonloppuna Helsinkiin... Joku kollegahan kerto tossa, että neljä vuotta pitänyt vanhempainiltaa nii siellä oli yks isä, jonka oli jokaisella kerralla vanhempainillassa uus vaimo. Ni kyllähän se vaikuttaa niihin lapsiin. Että lapset on semmosia heittopusseja, jotka sitte oireilee siellä koulussa.

Nykyajan haaste tuntuukin olevan sitoutumisen löyhyys kaikissa suhteissaan. Sama ilmiö voidaan nähdä uskonnollisuuden, työelämän, sekä vaikkapa opiskelun alueilla. Ihmisillä on valittavanaan niin paljon erilaisia arvokokonaisuuksia ja elämisen malleja, houkutusmuunlaiseen elämään. Uskon, että medialla ja sosiaalisella medialla on suuri vaikutus myös tähän. Ihmisillä ei ole myöskään entisenlaista turvaverkkoa ympärillä perheenjäsenineen ja sukulaisineen, joten yksilölliseen elämään ja lasten institutionaaliseen kasvatukseen on ollut pakko ajautua. Aaltola (2002, 19) sanoo, että ihmisten ajanriistäjinä toimivat kaupallinen ja tehokkuutta korostava yhteiskunta sekä työelämä. Hän kertoo, kuinka yhteiskunta odotuksillaan ohjaa ihmisen elämää määrättyihin suorituksiin ja tuloksiin, kun taas monet muut mahdollisuudet ja ihmisen sekä yhteiskunnan tarpeet jätetään tietoisesti tai tiedostamatta vaille huomiota.”

Tilastokeskuksen mukaan Suomessa eli vuonna 2014 1 500 000 perhettä. Tilaston mukaan perheiden määrä on kasvanut, mutta lapsiperheiden määrä taas vähentynyt. Lapsiperheitä oli vuonna 2014 574 000. Perheen keskikoko on pienentynyt tasaisesti, nyt perheeseen kuuluu keskimäärin 2,8 henkilöä, kun vuonna 1990 määrä oli 3. Lapsiperheistä kuitenkin noin 60 prosenttia on avioparin perheitä. Avoparien perheitä on

19 prosenttia, ja yksinasuvien aikuisten perheitä lähes saman verran, 18 prosenttia. Rekisteröidyn parin perheitä oli hieman yli 500. Uusperheissä elää Suomessa noin 109 000 lasta. (Perheitä on 2015.)

4.2 Kasvatuksen arvomuutokset

4.2.1 Kasvatuksen muutos muuntuvassa yhteiskunnassa

Kasvatuskulttuurin muutoksiin ovat vaikuttaneet niin yleisen arvomaailmamme muutos, yhteisöllisyyden muutos, globalisaatio, kuin markkinatalouden arvojen nousukin. Tämän päivän postmodernin yhteiskunnan arvoja verrataan usein sotien jälkeisiin arvoihin ikään kuin pari sukupolvea taaksepäin. Elämme tämän päivän maailmassa jatkuvassa sekasorrossa, ja kuten Hoikkala (2001, 76.) sanoo: *”teemme samoja asioita eri aikaan ja eri asioita samaan aikaan”*. Aika on jatkuvasti liikkeellä ja yhteiskunnallisen tapahtumisen systemaattisuus on tipotiessään. (Hoikkala 2001, 76.) Kasvatukseen yhteisöllisyyden muutos on vaikuttamassa negatiivisesti. Esimerkiksi Aaltolan (2002) mukaan muun muassa kasvatusta ja opetusta *”toteutuvat aina erilaisten elämänmuotojen puitteissa, jossa ihmiset elävät erilaisten yhteisöjen jäseninä”*. Sivistys ja kasvatusta ovat siis väistämättä yhteisöllisiä käsitteitä. Kun yhteisöllisyys löyhtyy, millaista tulevaisuudne kasvatusta mahtaa olla, ja miten se aiotaan mahdollistaa? Aaltola pohtii, onko yhteiskunnassa otettu huomioon vaatimukset eettisyyteen ja toisten ihmisten kunnioittamiseen kasvattamisesta. Hänen mukaansa tarvitsemme kasvatuksessa markkinointiyhteiskuntaa laajemman näkökulman elämään, koska *”ihminen ja luonto on tarkoitettu elämään varten, ei pelkästään hinnoittelua ja hyödyntämistä varten”*. Sivistys on juuri sitä, mikä erottaa ihmiset eläimistä. (Emt. 2002, 23, 24, 28.)

Suomalaisessa kasvatuksessa on tapahtunut suuria muutoksia aikuisen ja lapsen välisessä auktoriteettisuhteessa. Näitä asioita käsittelemme myös kappaleessa 4.3, ”Lapset ja valta perheissä”. Eräs määritelmä on, että elämme nykyään *epäröivässä auktoriteettisuhteessa* lapsiimme nähden. Tämän vastakohtana voidaan pitää *epäröimätöntä auktoriteettisuhdetta*, jossa aikuisella oli luontevaa olla lievä kurinpito-oikeus lapsiin nähden. Nykyään voimme ajatella elävämme sosiaalisesti, yhteisöllisesti

ja kulttuurisesti tilassa, joka avautuu tietoverkkojen, globalisaation ja jopa turismin myötä maailmaan. Voimme kysyä, onko meillä ja lapsillamme jopa liikaa vaihtoehtoja asettua tähän maailmaan? Hoikkala puhuukin jopa hallitsemattomasta moninaisuudesta. Elämme paitsi laajan muuttoliikkeen, myös nopean muutoksen aikaa. Kodeissa, perhemuodoissa, kotien rituaaleissa ja aikatauluissa on tapahtunut paljon muutoksia. Monissa perheissä ei syödä enää päivällistä, vaan sekä lapset, että aikuiset kulkevat päivät yksilöllisiä polkujaan omien opintojensa, töidensä ja harrastustensa viitoittamina. ”*Kukin syö sitten kun on aikaa.*” (Hoikkala 2001, 75–76.)

Hoikkala puhui nykyisestä sukupolvestamme yksilöllisyyden sukupolvena. Juuri tätä me teemme nykyisessä koulujärjestelmässä: ensimmäiset opintojamme valinnat saatamme joutua tekemään jo ennen kouluikää. Koko koulunkäynnin ajan joudumme tekemään valintoja siitä, mitä haluamme opiskella; mistä olisi meille tulevassa elämässämme eniten hyötyä. Näitä valintoja on jatkuvasti ehdotettu jopa aikaistettaviksi. Itse tein ensimmäiset kouluaineita koskevat valintani kahdeksannella luokalla. En todellakaan kokenut olevani tarpeeksi kypsä tekemään järkeviä valintoja tulevaisuuttani ajatellen: enemmän valinnat menivät sen mukaan mikä olisi kivaa ja helppoa, tai minne parhaat ystäväni ilmoittautuivat. Sama päättämättömyys jatkui koko lukioajan läpi. Yksilöllisyys opinnoissa näkyy koko opintojen ajan: olen tehnyt jokaisella asteella erilaisia henkilökohtaisia opintosuunnitelmia ja kulkenut omia polkujani. Koko opettajaopintojeni ajan on korostettu sitä, että opetus tulisi olla yksilöllistä. Eikö kasvatusta perusajatuksena ole yhteisöllistä toimintaa?

Lapset ja nuoret elävät vahvassa kulutuskulttuurissa, joka ajaa elämyksellisyyden, nautinnon, mielihyvän ym. ruumiillisen heidän elämänsä keskipisteiksi. Avuksi Hoikkala (2001, 77) näkee riskienhallinnan ja itsehallinnan eräänlaisina *minätekniikoina*. Ilman näitä nuorelta puuttuu laajasti sanottuna työkalut elämänhallintaan, joka ajaa nuoren helposti esim. riippuvuuksien pariin.

4.2.2 Kasvatuksen perusteet Hoikkalan mukaan

Hoikkala (2001, 77) kiteytti artikkelissa useita sellaisia kasvatuksen ja vanhemmuuden peruseräitä, jotka alkavat olla tämän päivän kasvatustodellisuudessa todella

haastavia ja pulmallisia, ja tästä syystä halusin ottaa ne tutkimuksessani esille. Haluan käsitellä näitä kasvatuksen peruspilareita tässä kappaleessa kriittisin silmin pohtien sitä, miksi kasvatusta on niin haastava tehtävä tänä päivänä. Hoikkalan sanoin ”*kasvattaminen on epäitsekkyyttä vaativa prosessi. Kasvatus on yhteisöllisyyttä vaativa hanke. Kasvattaminen on kontrollia ja kontrollointia edellyttävä asia. Kasvattaminen huutaa aikuisuutta. Kasvattaminen vaatii aikaa ja kärsivällisyyttä. Kasvattaminen vaatii taustakseen vakaan yhteiskunnan ja sitä ilmentävän yhteisöstruktuurin.*”

Näitä lauseita pohtiessani voisin vaihtaa kasvattamisen tilalle myös kasvamisen. Jos lähdemme yksilön näkökulmasta liikkeelle, miten kasvatuksen yhteisöllinen luonne voi toteutua nykypäivän kasvatuksessa? Jos käymme nämä lauseet läpi yksi kerrallaan, huomaamme ehkä tämän päivän kasvatuskentän ongelmallisuuden.

”*Kasvattaminen on epäitsekkyyttä vaativa prosessi.*” Kun palaamme siihen, mitä haastateltavani puhui tämän päivän yksilökeskeisestä kulttuurista, huomaamme, että kehityksemme on suuntautunut kauas epäitsekkyydestä viime vuosikymmeninä. Tämän päivän yhteiskunta kasvattaa meitä yksilöiksi ja tätä kautta kärjistetyksi itsekkäiksi. Myös koulu, opetussuunnitelma ja koulutus korostavat jokaisen oppilaan yksilöllisyyttä ja persoonallisuutta, ja jokaisen yksilön ainutlaatuisuutta. Samaa yksilökeskeisyyttä peräänkuuluttanee koko kasvatuskulttuurimme: Vanhempien tulee löytää juuri tälle lapselle sopivat harrastukset, täytyy antaa mahdollisuudet loistaa ja olla mahdollisuuksia näyttää taitojaan. Koulussa olisi tärkeää antaa mahdollisuus kysellä opettajalta ja kyseenalaistaa opettajaa, ja lasten tulee saada opetusta juuri omien vahvuuksien kautta. Haastavaa tästä tulee, kun luokassa voi olla jopa 30 yksilöä tasa-arvoisine mahdollisuuksineen. Toisaalta epäitsekkyyttä vaaditaan varmasti myös kasvattajalta. Kasvattajan tulisi laittaa omat tarpeensa sivuun lasta ohjatessaan. Lapsen tulee olla kasvatuksessa sekä kasvatettava, että myös oman toimintansa kehittäjä. Epäitsekkyyden tarkoittanee tässä yhteydessä myös sitä, että kasvattaja ei saa käyttää kasvatettavaa omien halujensa ja tarpeidensa täyttämiseen.

”*Kasvatus on yhteisöllisyyttä vaativa hanke.*” Kuten useassa kappaleessa on käynyt jo ilmi, elämme yksilöllisyyttä painottavassa maailmassa. Elämme samalla myös nopeasti

kaupungistuvassa maailmassa, jossa ihmisten juurettomuus on ajanut meidät toisinaan välinpitämättömiksi kanssaihmisistämme ja ympäristöstämme. Nykypäivänä on vaikea pitää edes sitä yhteisön pienintä yksikköä, ydinperhettä koossa. Vaikka perhe olisi kuitenkin näennäisesti koossa, elämme silti oman yksilöllisen päivärytmimme varassa tavaten toisemme pahimmillaan herätessä ja nukkumaan mentäessä. Koulussa esimerkiksi tämä 30 yksilölliseen elämäntapaan alusta asti tottunutta oppilasta on haastavaa opettaa yhteisöllisyyteen ja siihen liittyvään vastuuseen, vaikka tämä olisi yksi kasvatuksen ja koulutuksen perusasioista. Nykyisen kasvatustodellisuuden yksi suurin haaste onkin se, miten suuresta määrästä yksilöitä saadaan yhteisö, jota opettajan olisi mahdollisuus hallita ja opettaa.

”Kasvattaminen on kontrollia ja kontrollointia edellyttävä asia.” Eläessämme yllä mainitulla tavalla, voimme kysyä itseltämme, missä välissä kasvatukseen vaadittavaa kontrollia ja kontrollointia ehtii tapahtua? Kotona vanhemmilla on omia murheitaan, on kiire, halutaan elää omaa yksilöllistä elämää. Tommy Hellsten on kirjoituksissaan peräänkuuluttanut usein niisanottua arkista auktoriteettia erityisesti isistä, jotka ovat hänen mielestään usein hukassa tämän päivän perheissä (esim. Vanhemmuus – vastuullista vallankäyttöä). Hoikkala (2001, 76, 78) taas puhuu sosiaalisesta vanhemmuudesta, reagoivuutta yhteisön välittömissä tilanteissa ilman yhteiskunnallisia roolituksia; vanhemman tai ylipäättään aikuisen intuitiivista vastuunottoa. Toinen kontrolloinnin näkökulmasta haastava kasvatuksen alusta on Internet ja erilaiset tietotekniset välineet. Usein lapset ovat vanhempiaan etevämpiä tietotekniikan käyttäjiä, joka antaa heille enemmän tai vähemmän vapauksia vapaa-aikansa suhteen. On vaikea kontrolloida toimintaa, joka tapahtuu sellaisilla osaamisen ja viestinnän alueilla, joita ei itse osaa käyttää tai voi hallita. Tällaisia ovat useat sosiaalisen median välineet ja älypuhelimet. Elämme yhteiskunnassa, jossa voimme ajatella olevamme jokseenkin turvassa verrattuna esimerkiksi paria sukupolvea taaksepäin. Me elämme ehkä tällä hetkellä turvallisuuden illuusiassa. ”Isoveli valvoo”, sanotaan usein. Samaan aikaan yleisessä keskustelussa velloo se, että ihmiset eivät ole koskaan kokeneet yhtä turvatonta oloa kuin nyt. Haastateltavani puhui toisen sielun vahingoittamisesta viitaten reaaliaikaiseen viestintään ja sosiaaliseen mediaan.

Sitte tää toisen lapsen sielun vahingoittaminen nii se on... Se on tehty vielä aivan liian helpoks. Se on semmonen tilanne, että ennen sää pystyit käymään mottaamassa sitä lasta niinku turpiin, sanotaan leikkisästi, ja vahingoittaa sitä sielua sillä... Mutta nyt on semmosia kanavia, että ei päästä niinku millään puuttumaan... Että niillä lapsilla on omat Facebook –sivustot joissa käydään läpi... Koulupoliisitki joutuu välillä niihin puuttumaan... Että sulla on koko ajan mahdollisuus lähettä tekstiviestiä, sähköpostia, kuvia... Manipuoloida niitä kuvia.. Sulla se vahingoittamisen kanava on niinku karannu vanhemmilta ja opettajilta käsistä.

”Kasvattaminen huutaa aikuisuutta.” Kulutusyhteiskunta ja nykyiset arvomme lienevät ajaneet meidät tavoittelemaan ikuista nuoruutta niin ihmiselämän alkuvaiheen, kun nuoruuden jälkeisen ajan. Aikuisuudesta on tullut jossain määrin laimeaa ja noloa nuorten puheissa. Hoikkalan (2001) mukaan aikuisuutta luonnehti vielä ennen jonkinlainen arvokkuus, joka on tänä päivänä hukkunut kaikenkattavan kulutuskulttuurin myötä. Hänen mukaansa tämänkaltaisessa kulttuurissa kaikkien oletetaan olevan nuoria (Emt. 2001, 78–79). Muistan itsekin leikkineeni siskojen ja ystäväieni kanssa ”aikuisia” niin piha- kuin sisäleikeissä. Tänä päivänä äidit ja tyttäret saattavat pukeutua samoihin vaatteisiin, samoin isät ja pojat. Joidenkin aikuisten on tarve säilyttää ainakin hieman kapinallisuutta yhteiskuntaa ja ympäröivää maailmaa kohtaan läpi elämänsä. Kun osa aikuisista ei osaa kantaa huolta itsestään ja juoksevista asioistaan, on heidän lastensakin haasteellista oppia näitä itsenäisessä elämässä tarpeellisia taitoja. Ehkä aikuisuudesta pitäisi tehdä taas hieno ja tavoiteltava elämänvaihe? Ennen aikuisuudesta tunnuttiin puhuvankin eri tavalla: Puhuttiin kasvamisesta ”kohti aikuisuutta”, puheissa vilisi ilmauksia sille, että aikuisena olet ikään kuin ihmisenä valmis. Vaikka aikuisuus on vain elämänvaihe muiden joukossa, jonkinlainen mysteerin verho sen ympärille olisi syytä rakentaa; Ajatus siitä, että aikuisuus kätkee jotain, jonka vain tietyt taidot saavuttaessasi voit tavoittaa.

Lapsuuden on puhuttu katoavan tai vähintäänkin lyhentyvän koko ajan. Lasten leikit ovat muuttuneet radikaalisti. Muistanpa eräät pienen maalaiskoulun ekaluokkalaiset, jotka leikkivät ”nuoria aikuisia”. Voimme tässä vaiheessa pohtia, mitkä asiat olivat tuossa iässä niitä aikuisuuden mittareita. Ainakin minulle ne olivat autoilu, tupakka, alkoholi ja pojat, joihin lapset eivät koskeneet. Niihin tämänkin leikki kulminoitui. Ei siellä tehty lapsille ruokaa, ei leivottu sämpylöitä ja pidetty pientä ravintolaa, niin kuin omassa lapsuudessani. Viimeistään koulussa lapset törmäävät useampaan aikuiseen, ja

tästä voi seurata lapsen kohdalla ihmetystä ja ristiriitoja, jos vastuullisen aikuisen mallia ei kotona ole juuri ollut. Myös Hoikkala (2001, 79) viittasi lasten leikkikulttuurin muutokseen mainiten, kuinka lapsuuden kotileikit ovat vaihtuneet modernin uranaisen ”Barbie – stooriksi”.

”Kasvattaminen vaatii aikaa ja kärsivällisyyttä”. Voimme pohtia, kuinka paljon meillä on aikaa ja kärsivällisyyttä tämän päivän kiireisessä maailmassa ja hektisessä arjessamme. Osa vanhemmista tekee töissään ihmisen työt entiseen verrattuna, kun taas osa kamppailee omien toimeentulo-ongelmiensa parissa. Vanhemmat haluavat toisinaan elää lapsista huolimatta myös omaa elämäänsä. Olen nähnyt, kuinka monissa kodeissa lapset saatetaan hiljaisiksi videoilla tai peleillä, ja samasta ilmiöstä puhutaan tämän päivän kasvatusta koskevassa julkisessa keskustelussakin. Vanhemmat haluavat esimerkiksi työpäivän jälkeen omaa aikaa, ja ovat vain tyytyväisiä, kun lapset ovat poissa jaloista. Tämä haastaa myös aiemman väittämän kasvatuksen kontrollin tarpeesta: Kuinka voimme kontrolloida jotain sellaista, mitä emme ehdi näkemään tai havaitsemaan? Töiden ulkopuolella osa vanhemmista kuitenkin kulkee omissa harrastuksissaan, jolloin lapset saattavat olla muiden hoidettavissa tai valvottavissa. Myös Aaltola (2002) on maininnut ajan puutteen ongelmasta sanoen, että *”oppiminen ja kasvu tarvitsevat aikaa, jota opettajan pitäisi varata ja puolustaa oppilailleen ja myös itselleen.”* Hänen mukaansa yhteiskunnassa kilpaillaan yhä aktiivisemmin myös koululaisen ajasta. Tällöin voisimme korostaa kasvattajan vastuuta, valintoja, sekä keskeisten asioiden hahmottamista ja korostamista. (Emt. 2002, 19.)

”Kasvattaminen vaatii taustakseen vakaan yhteiskunnan ja sitä ilmentävän yhteisö rakenteen.” Olen pohtinut tämän tutkimuksen myötä sitä, kuinka vakaalla pohjalla suomalainen yhteiskunta ja varsinkin suomalainen hyvinvointi on. Edes asiantuntijat eivät tunnu pääsevän yhteisymmärrykseen siitä, mikä maaillemme olisi parhaaksi. Viime vuosina olemme tuskin saaneet kuvaa tai kokemusta vakaasta yhteiskunnasta. Koska yhteiskunnassamme ei enää ole yhtenäistä näkemystä siitä, miten lapsia tulisi kasvattaa, joutuu jokainen kasvattaja tekemään siitä päätöksensä. Lisäksi kasvatuksen kenttä ja ympäröivä maailma muuttuvat niin nopealla tahdilla, että tänä päivänä luetut ohjeet ja uutiset saattavat olla jo huomenna vanhentunutta tietoa. Hoikkala (2001, 77) antaakin opettajille ikään kuin synninpäästön todeten:

”Kriisi ei ole siinä, että opettajat eivät hallitse kiusausta koulussa, kriisi elää tässä kokonaisuuden kuviossa. Ei ole yhteisöllistä kasvatusta eikä yhteisöllistä vanhemmuutta.”

4.3 Lapset ja valta perheissä

Nykypäivän vanhemmat ovat ensimmäinen sukupolvi, jotka ovat joutuneet luomaan aivan uudenlaisen kasvatuskulttuurin, kuin millä heidät itsensä on kasvatettu. Tapa, jolla heidät itsensä on kasvatettu, ei toimikaan tämän päivän nopeasti muuttuneessa, ja edelleen muntuvassa maailmassa. Lasten arvostus aikuisten silmissä on haastateltavan mukaan mennyt parempaan suuntaan, mutta hän muistuttaa myös, että ylilyönnin vaara on tässäkin ilmeinen. Vielä 1960 – luvulla lapset saatettiin hänen mukaansa vieraiden tullessa laittaa toiseen huoneeseen leikkimään, eivätkä he saaneet osallistua yhteiseen keskusteluun. Nykyään suuressa osassa perheitä lapset osallistuvat perheen elämään monin tavoin esim. lomamatkoille heidät otetaan mukaan. Poikkeuksiakin löytyy, sillä haastateltava nostaa esille trendin, että lapset viedään päiväkotiin, jotta vanhemmat pääsevät ystäviensä kanssa päivädrinkeille. Hän kysyy, lieneekö tulossa myös uusi perhemalli, jossa muut hoitavat lapset?

Varsinkin maaseudulla lapset otetaan suurimmalta osin kylään mukaan ja eletään niiden lasten ehdoilla, että se on parantunu aivan hirviästi, että jos puhutaan niistä vanhoista ajoista. Että kyllä lapsilla on niinku näitä oikeuksia. Ne hyvät vanhemmat, jotka elää lastensa kanssa, nii näkeehän sen tuolla koulussakin: nehän on yleensä ne lapset, jotka on mukavia ja sosiaalisia tekemisissään ja opettajaan suhtautuvat myönteisesti, että kyllä lasten kunnioitus niinku yhteiskunnassa ja perheissä on parantunu.

Mutta tässäkin on sitten se ylilyönnin vaara, että pahimpiahan ne on ne tuolla marketeissa lapset, jotka ei saa muuta kun ne haluaa sen karkkipussin ja sitten ei mitään muuta. Että oikein ajateltuna se on hieno asia, mutta ylilyöntejähän tässä kaikissa tulee.

Haastateltavan mielestä perhemuoto ei määrää vanhempien auktoriteettiasemaa. Jos lapsella on perhemuodosta välittämättä normaali perhe: vanhempi tai vanhempia, joilla

on aikaa lapselle, ja jotka elävät ja harrastavat lastensa kanssa, on itsestään selvää, että vanhempi määrää, eikä vallankäytöstä tule ongelmaa.

Jos on normaali perhe... Siis se voi olla yksinhuoltajaäiti tai normaali normiperhe tai mikä hyvänsä, se ei oo siitä kiinni, jolla on aikaa niille lapsille ja jotka elävät lastes kanssa, ni se on aivan niinku... Aivan itsestään selevää, että sen käskyjä kuunnellaan, kenen leipää syödään., eli tuota... Ei siellä oo mitään ongelmaa. Mutta heti ku mennään näihin ääri-ilmiöihin, että ei ole aikaa, on liikaa töitä, kaikkea, jollon se aika, jota siihen lapseen käytetään vähentyy, niin sitä mukaa se lähtee heti niin, että lapsihan on taitava...

Ääri-ilmiöitä aiheuttavat hänen mukaansa siis vanhemmat, joilla ei ole tarpeeksi aikaa käytettäväksi lasten kanssa olemiseen. Toinen mahdollisuus lapsen vallan ottamiseen perheessä on hänen mukaansa esimerkiksi vanhemman sairastuminen joko henkisesti tai fyysisesti niin, että hän ei enää kykene asettamaan lapselle rajoja.

Lapsihan on niin taitava, että jos sillä jää joku kohta nousta seuraavalle portaalle, niin se ottaa sen vallan. Lapsihan on hyvin taitava siinä, että jos on heikko tai jostakin sairauden tai tämmösen rahatilanteen tai muun puolesta- lapsi, niin sehän ottaa vallan muutamassa päivässä aikuiselta. Että mitä enemmän sillä aikuisella on huolia, murheita, omia asioita, joita se ei jaksa kantaa, niin sitä enemmän se lapsi ottaa sen vallan.

Kun ajattelemme haastateltavan edellisiä lauseita, voimme ymmärtää ainakin yhden syyn siihen, miksi sekä vanhemmilla että opettajilla on vaikeuksia lasten hallinnassa: vanhemmilla ei ole tarpeeksi aikaa lapsille. Ennen suomalaisessa maatalousyhteiskunnassa lapset viettivät päivät kotona, ja vaikka vanhemmat olivat päivät pelloilla ja navetoissa, olivat he kuitenkin lapsille läsnä. Useissa taloissa asuivat myös lasten isovanhemmat tai muut sukulaiset, joten aikuinen oli lähes aina saatavilla. Tänä päivänä vanhemmat viettävät päivät töissä, viettäen pahimmassa skenaariossa illat esimerkiksi sosiaalisessa mediassa tai tehden töitä kotona ollen taas vähintäänkin henkisesti lapsen tavoittamattomissa. Toiset vanhemmat kamppailevat toimeentulonsa kanssa, joka taas edesauttaa muiden ongelmien syntyä. Lapselle voi taas aueta väylä vallan ottamiseen aikuiselta. Jotkut vanhemmat nääntyvät työnsä alle joko työn paljouden tai sen epävarmuuden vuoksi. Tämä voi aiheuttaa burn outeja, jolloin lapsi

taas saa vallan halutessaan tai elää käytännössä ilman vanhemmuutta. Haastateltavan mielestä kyse ei kuitenkaan ole mistään uudesta asiasta:

Että ei se.. niinku lapset ei oo muuttunu yhtään, mutta se, että tää vallan hakeminen ja saaminen on kyllä helpompaa, kun on paljo semmosia, jotka on niinku.. No sanotaan niinku burn out – vanhemmat esimerkiksi on, niin siinähan on ihan täydellinen paikka lapselle ottaa se valta. – Että ei niinku lapset ei oo muuttunu, mutta tää maaperä, jossa ne voi ottaa sen vallan. Ja näitähän tietysti kun kattoo, niin jos näistä asioista joku niinku klikkaa, niin valta siirtyy suoraan lapselle. Ja sitten kun niiltä on se valta menetetty, niin sitte ne tulee kouluun, jollon ne törmää auktoriteettiin, ja siellä hän on täydellinen yhteentörmäys. Onki ihminen, joka pistää sen jööhön, niin nehän on aivan.. aivan ihmeissään, että eikö heillä ookaan sitä valtaa.

Baer (2011) haastatteli saksalaista lastenpsykiatri Winterhoffia Helsingin Sanomien kohua nostattaneessa haastattelussa, jossa Winterhoff kyseli, onko valta siirtymässä perheissä lapsille. Winterhoff painotti, ettei hän koe olevansa asiassa neuvonantajana, vaan haluavansa antaa lastenpsykiatrina tälle ilmiölle teoreettista taustaa. Hänen mukaansa valtaosaa lapsista vaivaa jonkin sortin kehityshäiriö, jonka johdosta he eivät osaa käyttäytyä ikänsä vaatimalla tavalla. Hän kertoo, kuinka pikkulapset eivät osaa odottaa, vaan kaikki on saatava välittömästi. Kehityksen tulisi hänen mukaansa kouluikänsä tullessa olla tasolla, jossa lapsi ei tyrannimaisesti vaadi kaikkea heti, vaan hän olisi jo oppinut kärsivällisyyttä ja kunnioittamaan vanhempansa. Hän otti esille koulutilanteen, jossa oppilaita pyydetään ottamaan kirjat esille. Ennen vain muutama olisi vastustanut opettajan kehotusta. Nyt tästä vähemmistöstä on hänen mukaansa tullut enemmistö. Hän kokee tilanteen niin vakavana, että sanoo tämän ilmiön koituvan länsimaisen kulttuurin tuhosiksi.

4.3.1 Vanhemmuuden uudet ilmiöt

Winterhoff peräänkuulutti Baerin (2011) haastattelussa vanhemmilta muutoksia vanhempien asenteisiin ja toimintaan. Hänen mielestään tämän ilmiön taustoja tulisi myös tutkia tarkemmin. Psykiatrin mukaan edellä mainittuun kehityshäiriöön on ajautettu lähinnä kolmen asian myötä. Ensiksi vanhemmat ovat asettautuneet lapsiensä rinnalle tasavertaisiksi kumppaneiksi, toiseksi hän kertoo vanhempien tunneköyhyydessään ja yksinäisyydessään käyttävän lapsia emotionaalisesti hyväkseen kerjäämällä heiltä rakkautta. Kolmanneksi syyksi hän kertoo vanhempien elävän

lastensa kanssa eriytymättömässä suhteessa, symbioosissa. Winterhoff puhuu ensimmäisestä ilmiöstä käyttäen termiä kaverivanhemmuus. Tällöin vanhempi lähestyy lasta tasavertaisena kumppanina, yrittäen kasvattaa häntä ymmärtämään asioita aikuisen tasolla. Tämä voi estää lapselta kehittymisen lapsena. Tällainen kaverivanhemmuus johtaa usein loputtomiin keskusteluihin, eikä lapsi opi kohtaamaan pettymyksiä, toimimaan yhteistyössä ja hänen omatuntonsa jää kehittymättä.

Tämän päivän teknologinen ympäristö, kiivas työelämä ja negatiivisen tiedon tulva saavat vanhemmat kääntymään rakkauden ja yksinäisyyden tarpeessaan kohti lapsen positiivisuutta ja elämäniloa. Heistä tulee lastensa palvelijoita varoen suututtamasta heitä, tai aiheuttamasta heille mielipahaa, eivätkä he uskalla asettaa lapselle rajoja heidän rakkautensa menettämisen pelossa. Tällöin puhutaan nykypäivänä *curlingvanhemmuudesta*. Tällainen vanhemmuus aiheuttaa Winterhoffin mielestä vääränlaisen lapsi- aikuinen – suhteen, jolloin valta kääntyy aikuiselta lapselle. (Baer 2011.)

Olen itse huomannut, että curlingvanhemmuuteen liittyy usein myös se, että vältetään aiheuttamasta lapselle minkäänlaisia negatiivisia tunteita niin koulussa kuin harrastuksissakin. Vanhemmat eivät halua näyttää myöskään omia negatiivisia tunteitaan. Poikkeuksena tälle voivat olla tilanteet, joissa jokin tai joku ympärillä uhkaa aiheuttaa lapselle mielipahaa. Tällaisia perheitä kohtaa usein urheilun parissa. Olen toiminut pitkään ratsastuskilpailuissa niin kilpailijan kuin toimihenkilön roolissa, ja samanlaisia kokemuksia olen kuullut useiden muiden harrastusten parista. Vanhemmat voivat elää lapsen harrastuksissa unelmaansa lapsen kautta: Ostaa hänelle hyvät hevoset ja oikeat valmentajat, jotka osaavat vain kehua lasta kritiikittömästi. Jos kilpailuissa ei pärjätä, on syy joko huonossa hevosessa tai kilpailujen järjestäjässä, kansakilpailijoista puhumattakaan. Vanhemmat haluavat vain silottaa lapsen kulkeman reitin heidän edellään. Ongelmia syntyy siinä vaiheessa, kun lapsen olisi määrä itsenäistyä tai ottaa omasta toiminnastaan vastuuta, eikä elämä välttämättä kohtelekaan lasta silkkihansikkain.

Rahikainen (2013) puhuu myös Winterhoffin kasvatukseen liittyvistä huolista.

Symbioosivanhemmat eivät Winterhoffin mukaan ole päästäneet lasta kasvamaan itsenäiseksi persoonaksi, vaan ovat koko ajan läsnä lapsen elämässä. Hän ei kestä yksinäisyyttä oman sisäisen rauhattomuutensa ja yksinäisyyden pelkonsa takia, jolloin hän ei anna myöskään lapselle hänen omaa erillisyyttään ja omaa rauhaa. Tällaisia vanhempia Winterhoff epäilee olevan jopa 80 prosenttia saksalaisista vanhemmista. Symbioosivanhemmat eivät kestä vastaansanomista, sillä se on ikään kuin väittelisi itsensä kanssa. Tällöin hän joutuu usein turvautumaan autoritaariseen kasvatustooteeseen ja uhkailuun. Winterhoffin mukaan juuri tällaiset vanhemmat ovat opettajien kauhu, sillä he eivät koe, että heidän lapsensa voisi koskaan olla syypäitä pahaan. Minun mielestäni tämä on ymmärrettävää, koska tällöinhän vanhempi voi kokea lapsen käyttäytymisen arvostelun olevan arvostelua häntä itseään kohtaan, sillä hän ei välttämättä näe selvää eroa itsensä ja symbioosilapsensa välillä. (Rahikainen 2013.)

Edellä mainitut kasvatuksen häiriöt eivät Winterhoffin mukaan ole vanhemmille tietoisia. Kaikki vanhemmat haluavat varmasti lapselleen pelkkää hyvää. Näiden ilmiöiden yleistyminen on kuitenkin noteerattu, sillä viime vuosikymmeninä lastenkasvatusoppaat ovat selvästi lisääntyneet. Winterhoffin mielestä oppailla ei ole kuitenkaan mitään hyötyä, sillä lapsia ei saa tekemään niille epämieluisia asioita. Ilmiötä ei hänen mukaansa voi hoitaa kasvatuksellisilla keinoilla. Hänen mielestään kyseessä on kehityshäiriö, joka edellyttää vanhemmilta oman käyttäytymisen tunnistamista ja muutosvalmiutta. Psykiatri edellyttäisi myös yleisempiä toimenpiteitä yhteiskunnalta. (Rahikainen 2013.)

4.3.2 Kasvatuksen rajattomuus ja vanhemmuuden puute

Viime vuosina opettajainhuoneissa ympäri Suomen on tultu vastakkain sen tosiasian kanssa, etteivät vanhemmat aina osaa tai halua vetää lapsiensa elämään ja toimintaan rajoja. Olen myös kuullut tapauksista, jolloin opettaja on joutunut käymään ohjaavaa keskustelua vanhempien kanssa lasten kasvatuksen perusteista. Myös Opettajain ammattijärjestön puheenjohtaja Olli Luukkainen on ottanut asiaan kantaa blogikirjoituksessaan. Hän toteaa, kuinka opettajien harteille on kaadettu yhä suurempi vastuu lasten ja nuorten hyvinvoinnista. Luukkainen kertoo, kuinka yhä useampi vanhempi tuntuu kärsivän uusavuttomuudesta tarviten itse tukea arkirutiinien

suorittamiseen. Toisaalta hän toteaa myös monen aikuisen arjen olevan niin työn kuormittavaa, ettei aikaa ja voimia tunnu enää jäävän perheelle. (Luukkainen 2014.)

Olen kuullut myös huolestuttavista tilanteista, kun vanhemmat ovat tulleet kysymään opettajalta apua lasten arkirutiinien onnistumiseen koskien esimerkiksi nukkumaanmenoajoja. Koulun tehtävä on tukea kotia kasvatustehtävässään, mutta huolestuttavaa on se, jos apua pitää hakea opettajalta vain siitä syystä, että vanhemman oma sanoma ei mene lapselle perille. Ehkä osasyynä on kasvatustavassa, johon useat vanhemmat sortuvat kiireisessä arjessaan. Vanhemmat hakevat arjessa niitä pieniä rauhoittumisen hetkiä, jolloin he ovat onnellisia, kun lapset eivät häiritse heidän rauhaansa. Tällöin voidaan laittaa esimerkiksi lastenohjemat, tai vaikkapa tietokone- tai konsolipeli, joihin lapset uppoutuvat, ja mahdollinen riita tai huomion kerjääminen on siltä osin vältetty.

Yllä mainittujen kasvatuksellisten ilmiöiden ratkaisua ei kuitenkaan Luukkaisen (2014) mukaan saa edellyttää opettajilta, sillä ennen kaikkea hän on huolissaan opettajien työssä jaksamisesta, sillä tämän vaarantuessa kärsii koko koulu ja eniten sen oppilaat. Hän kertoo opettajan työn tulleen muutenkin entistä monipuolisemmaksi ja haastavammaksi oppilasryhmien heterogeenistymisen myötä. Oppilasaineksen monipuolistuminen pakottaa opettajat aiempaa yksilöllistetympään opetukseen, jonka haasteena ovat entistä suuremmat opetusryhmät. Tänä päivänä opettaja ei voi myöskään keskittyä työssään vain opettamiseen, sillä hänen harteillaan ovat myös kiusaamisen ehkäisy, erilaisten pedagogisten arvioiden tekeminen, oppilashuoltokokoukset, yhteydenpitoa yrityksiin ja työelämään, kansainvälisiä tehtäviä yms. Hän kertoo myös, kuinka sosiaali- ja terveysministeriön aloitteesta opettajan tulee jatkossa arvioida myös jokaisen oppilaan terveydentilaa ja raportoida siitä. Luukkaisen mielestä opettajan työn ydin on oppimisen edistäminen, jota on varjeltava ja josta on pidettävä kiinni. (Luukkainen 2014.)

Myös haastateltavani oli huomannut epäsuotuisan kehityksen vanhemmuudessa ja valta-
asemissa. Hän oli erityisen huolestunut siitä, miten pikku hiljaa lasten keskuudessa on tullut vallalle hyvin minäkeskeinen kulttuuri. Uskon, että tämä on seurausta juuri siitä,

että koko yhteiskunnassa painotetaan yksilöä yhteisön kustannuksella, ja toisaalta perheiden lapsiluvun vähentymisestä, jolloin lapseen satsataan yhä enemmän huomiota. Myös ympäröivä kulttuuri on tullut yhä yksilökeskeisemmäksi. TV:ssä pyörivät Idolsit, Talentit, ja Big Brotherit, joissa tarjotaan kuuluisuutta tavallisille ihmisille. Samalla sosiaalinen media tarjoaa alustaa narsismille, huomion hakemiselle ja hyvin varhaiselle kuuluisuudelle. Nykyään kaikki pitää nuorten keskuudessa videoita ja laittaa ”tubeen”, ”instaan” ja ”faceen”. Ihmiset kokevat oman elämänsä ja persoonansa niin kiinnostavina, että muillakin pitää päästä siitä nauttimaan. Haastateltavani puhui ilmiöstä ”*minäminä- kulttuurina*”. Haastateltava koki, että epäsuotuista kehitystä on aiheuttanut myös yhteiskunnallisesti lapsen roolin positiivinen kehitys. Kuten hän aiemmin tässä kappaleessa sanoi, on vaara, että tämä kehitys kääntyy myös ongelmaksi.

Että sillon ku me lapsille annetaan pikkusenkaan yli sen, että ne saa alkaa päättämään, niin niistä tulee semmosia, niinku joku sanoo pikku riiviöitä, mutta sehän on kauheen ruma sana. Mutta se, että ei ne ajattele enää toisia. Siis hyvin helppo, kun sää pääset niiden vanhempien niskan päälle, niin sen jälkeenhän sinulla onkin se, että minä saan itseni tyydytettyä ja nopeasti ja äkkiä. Että tää on aika vaarallinen piirre näissä.—Kun aina ajatellaan vain sitä minää.

Myös Lastensuojelun keskusliiton entinen puheenjohtaja Seppo Lindblom (2004) puhui artikkelissaan vanhemmuuden puutteesta lastensuojelullisena ongelmana. Hänen mielestään lapsen kuulemisesta on tullut aikamme iskulause, mutta iskulauseena menettänyt problemaattisuutensa. Siitä on tullut enemmän julistus kuin käytännön uudistustyön haaste ja ongelma. Hän kertoo, kuinka lapsen kuulemisen kannalta on olemassa kaksi tärkeää asiaa: mitä kysytään, ja milloin on oikea aika kysyä. Lapsen kuuleminen edellyttää kasvamista yhdessä, turvallista läsnäoloa, sekä aikuisen herkkää ja empaattista tarkkaavaisuutta siinä, miten lapsi edistyy ja miten hän kehittyy vallankäyttäjänä. Aikuisen auktoriteettisuhteen vuoksi kyseessä ei Lindblomin mukaan voi tietenkään olla demokratia, vaan dialogia, joka valmistaa lasta demokraattisen yhteiskunnan jäseneksi. Lindblom näkee tällaiselle keskustelulle myös haasteita perheen ulkopuolella: ”*Jotta lapsen kuulemisen valtasuhde, jota hallitsee mieluummin rakkouden mukanaan tuoma luottamus kuin demokraattinen tasavertaisuus, olisi omiaan kasvattamaan itsetunnon vahvan ja niin vapauksistaan kuin vastuistaan tietoisin aktiivin kansalaisen, tämä edellyttää lapsen ja aikuisen välistä vuoropuhelua*

sellaisessa turvallisuuden tunteen sävyttämässä jatkumossa, jolle moderni yhteiskunta on juuri rakentanut monenlaisia esteitä.” (Lindblom 2004, 67–68.)

Lindblom (2004, 68) toteaa, että lapsen kuuleminen on maailman arkisin asia. Siihen vaaditaan vain vanhemmuuden pysyvää ja huolehtivaa läsnäoloa. Vanhemmasta puhuessaan hän ei puhu vain lapsen isästä ja äidistä, vaan lapsen elämänpiiriin kuuluvista aikuisista myös koulun ja terveydenhuollon ympäristöissä, lapsen varhaisia aikuiskontakteja. Artikkelissaan hän puhuu aikuisuuden ja vanhemmuuden puutteesta, joka hänen mukaansa voivat häiriintyä myös ulkoisesti täysin kelvollisissa olosuhteissa. Hän peräänkuuluttaa perheissä turvallista, hellää ja sanatonta läsnäoloa viime vuosina trendisanaksi nousseen *laatuajan* sijaan. Hänen määritelmänään laatu aika on dramaattista ja jännittävää, nopeasti ohi menevää yhdessäoloa. Tämä sijaan perheen yhteiset rutiinit hän katsoo lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin kannalta merkittäviksi.

Läsnäolosta ja laatuajasta puhui myös haastateltavani. Haastateltava kyseenalaisti myös laatuajan käsitteen. Hänen mielestään perheen laatu aika muodostuu pienistä asioista.

Ei istuta enää missään takapihalla ja lueta satuja... että lähetään jonnekkii Jukujukumaahan, koska se on oikeeta lasten kanssa olemista. Häipyi sellanen kiva yhdessäolo lasten kanssa.

Suurin osa lapsista varmaan haluais, että istuttais takapihalla ja syötäis jotain yhteistä evästä.

Lapsen ääni ei tule esiin myöskään koulussa, jos koulu haluaa tarjota vain tiedollisia valmiuksia itsekkäisiin ja ahneisiin yksilöllisiin tarpeisiin, Lindblom (2004) painottaa. Hänen mukaansa koulu täyttää tehtävänsä vanhemmuuden ja lastensuojelun näkökulmasta vain, jos koulu tarkoittaa myös yhteisöllisyyden oppimista, sekä turvallisuuden ja luottamuksen tunteen vahvistamista. Samaa hän peräänkuuluttaa terveydenhuollolta, joka ei hänen mukaansa saisi olla vain teknistä hoitamista, vaan sosiaalisen pääoman ja terveen itsetunnon rakentamista. (Lindblom 2004, 68.) Mieleeni tuleekin, kuinka tämän päivän kouluterveydenhuolto tähän tehtävään voi vastata

nykyisillä resursseillaan. Jo omana kouluajanani terveydenhoito oli vain lähinnä käyrien seuraamista, terveystarkastuksia, rokotteita ja kipulääkkeiden antamista.

Lapsen pahoinvointi hyvinvointiyhteiskunnassamme merkitsee Lindblomin (2004, 68) mukaan häiriötä edellä mainitun kaltaisessa aikuisuudessa. Tällainen puutteellinen aikuissuhde viestittää lapselle rajojen puutetta ja toisaalta myös sellaista rohkaisua, jota hän tarvitsisi kasvaakseen. Hänen mukaansa vaikuttaa siltä, että perheyksikössä olisi tarvetta jollekin muulle kuin materialistiselle hyvinvoinnille. Koulussa olisi tärkeämpiä asioita kuin oppiminen sinänsä, ja terveydenhuollossa jotain tärkeämpää kuin teknisen tason kasvaminen: ”*Kun etsimme kadonnutta vanhemmuutta, etsimme siis reseptiä lapsen sosiaaliseen osaamiseen, jonka perusta ei ole tulotasossa vaan sellaisessa itsekunnioituksen ja turvallisuuden tunteessa, josta sikiävät myös yhteisöllinen näkemys ja toisen ihmisen huomioonottaminen ja ymmärtäminen.*”

Piilisikö näissä Lindblomin (2004, 67–68) esille nostamissa asioissa se kasvatuksen piirre, joka vaatisi täyskäännöksen suomalaisessa yhteiskunnassa ja kasvatuskulttuurissa? Hän toteaa myös, että hyväksyessämme modernisoitumisesta sen idean, että demokratisoituminen, vaurastuminen ja epävarmuuden lisääntyminen ovat kulkeneet yhteiskunnan kehityksessä käsi kädessä, voimme tehdä vain sen johtopäätöksen, että lasten hoivaamisesta, suojelemisesta ja kasvattamisesta on tullut aiempaa haasteellisempi tehtävä.

4.4 Auktoriteetti

4.4.1 Auktoriteetin määritelmä

Auktoriteetti tarkoittaa sanakirjamääritelmänä arvovaltaa, arvostusta ja vaikutusvaltaa. Jossain määritelmässä sivutaan myös asiantuntijuutta. Jotkut puhuvat opettajuuden kohdalla jopa *autoritaarisuudesta*, joka tarkoittaa yhden henkilön ratkaisuvallasta riippuvaa, määräävää ja komentavaa. Tälle erotuksena voidaan puhua myös *auktoritatiivisuudesta*, jos halutaan antaa auktoriteetille jonkinlaista virasta tai asemasta johtuvaa oikeutusta. (Nurmi 2003, 41.) Monet aikuiset kokevat opettajan ammatin juuri

autoritaarisella tavalla, ja tämä tulee usein esille esimerkiksi Internetin keskustelupalstoilla opettajista puhuttaessa. Julkisessa keskustelussa puhutaan lähes viikoittain myös opettajien auktoriteettiaseman heikkenemisestä ja sen vaikutuksesta koulun työrauhaan, sekä oppilaiden ja opettajien jaksamiseen.

Nuutisen (2001) mukaan auktoriteettia joudutaan käsittelemään niin sanottuna suhdekäsitteenä, koska sillä tarkoitetaan yleensä kahden toimijan välistä suhdetta, - opetuksesta puhuttaessa opettajan ja oppilaan, kotona esimerkiksi lapsen ja vanhemman välistä tilaa. Auktoriteettia on esimerkiksi opettajalla suhteessa oppilaaseensa. Auktoriteetti on valtaa. Nuutinen ottaa esiin Wrongin (1979) ajatuksen siitä, että tämä valta voi perustua useisiin eri lähteisiin, kuten pakkoon, palkitsemiseen, legitimizeettiin tai pätevyYTEEN. Airaksinen on jakanut erilaiset auktoriteetin tyypit *de facto* – auktoriteettiin, *spesialistiauktoriteettiin* (teoreettinen auktoriteetti), sekä *normatiiviseen, de jure* – auktoriteettiin. Näistä *de facto* – auktoriteetti on perustaltaan heikoin. Siinä henkilön auktoriteettiasema on tullut ulkopuolelta hänen tietämättään tai haluamattaan toisen henkilön alkaessa pitää häntä esikuvanaan tai tukea hänen päätöksiään ja mielipiteitään. Spesialisti-/teoreettisella auktoriteetilla voi olla hyvä oikeutus auktoriteettiasemaansa, muttei kuitenkaan valtaa asettaa vaatimuksia. Tämänkaltaisella auktoriteetilla on valta-asema toiseen toimijaan vain, jos toinen kääntyy hänen puoleensa ja ottaa hänet auktoriteetikseen (esim. tiedeyhteisössä). Spesialistiauktoriteetti voi kuitenkin itse valita, kuinka paljon käyttää asiantuntemustaan siihen nojautuvan eduksi. (Nuutinen 2001.)

Kolmas auktoriteettityyppi, normatiivinen auktoriteetti määrittää yleensä yleisen käyttäytymisen normin. Tämän tyyppisiä auktoriteetteja voivat olla esim. poliittinen, laillinen, ja uskonnollinen auktoriteetti. Tällaisessa asemassa oleva voi perustellusti vaatia toisilta tietynlaista käytöstä tai toimintaa. Normatiivinen auktoriteetti perustuu sekä asiantuntemukselle, että yleisesti hyväksytyyn sosiaaliseen asemaan viiteryhmän sisällä. Opettajan auktoriteetti voidaan perinteisesti katsoa olevan normatiivista auktoriteettia. Opettajan auktoriteettiasema vaihtelee kuitenkin sen mukaan, mitä ja ketä kohden tätä auktoriteettia tarkastellaan. Opettajan asema ja valta on erilainen oppilaaseen, vanhempaan ja esim. poliitikkoihin nähden, ja vallan määrä voi jopa erota

näiden ryhmien sisällä. (Nuutinen 2001.)

4.4.2 Vanhemman ihmisen auktoriteetti

Auktoriteetista voi olla haastateltavan mukaan montaa mieltä, ja hän jäikin pohtimaan asiaa toviksi. Hänen mielestään auktoriteetin katoaminen on yksi nyky-yhteiskunnan pahimmista lapsiin liittyvistä ongelmista.

Että jossain kohassa meiltä on kadonnu semmonen... Että tuota.. Vanhempaa ihmistä, joka ny kuitenkin on vanhempi ja viisaampi, nii sen kunnioitus on niinku häipyny pois. – Saadaan soittaa poskea kenelle hyvässä aikuiselle... Ja se niinku... Siinä kohassa missä se on tapahtunu, niin siinä kohassa se auktoriteetti on muuttunu.

Missään nimessä mä en haikaile siihen aikaan joskus kuuskytäluvulla ku pantiin niinku väkivallalla ja aggressiivisesti ja hakkaamalla ja luunappeja antamalla ja sormille lyömällä pantiin lapset kuriin.

Mulle riittäis ihan täydellisesti se, että jos lapsella tulis niin sanottu vanhemman ihmisen kunnioitus. Jokaiselle lapselle ois kasvatettu sellanen tunne, että vanhempi ihminen on arvokas ja että häntä kohdellaan arvokkaasti.

Hän otti esimerkiksi Italian, jossa oli lomaillessaan nähnyt kadulla tilanteen, jossa nuoret, rikollisen näköiset miehet olivat taluttaneet vanhan naisen kadun yli. Hän korostaa, ettei todellakaan kaipaa aikaa, jolloin lapsia hallittiin fyysisellä väkivallalla ja kurituksella, vaan hän peräänkuuluttaa normaalia aikuisen kunnioitusta:

Että hän niinku huolehtii minusta. Mihin se on häipyny?

Hän pohtii, mahtaako syynä olla kiire, kasvatuksen muutos tai ajan vähyys lasten kanssa. Eikö lapsista enää välitetä? Hänen mielestään tämä asenne heijastuu jokaiseen päivään, ja muuttuu koko ajan pahemmaksi. Hän nostaa myös esille huolen tulevasta sukupolvista.

Se voi olla, että kiire on ollu se syy. Kasvatuksen muutos. Ei oo aikaa lapsille. Ei välitetä niistä.

Ja sitte ku se on aivan hirvittävää että ku tulee tällanen ekaluokkalainen, joka nyt jo pitäis niinku olla elämän niinku askeleet kohallaan ja kunnioitukset, nii siinä on kolome aikuista ympärillä ja hän piut paut heittää niille aikuisille. Että missä kohalla se on mennä niin pieleen?

Että mikä sukupolvi on tulossa... Ainahan sitä kauhistellaan tulevaa sukupolvea, mutta minä kaikista mahdollisista epäkohista mitä tuota tässä on tapahtunu niin tämä on niinku aikuisen ihmisen kunnioituksen loppuminen on se kaikkein pahin.

Että millä me saajaan se takasi, niin siinäpä vasta iso puluma.

Haastateltava on matkustellut sanojensa mukaan itäisen ja eteläisen Euroopan maissa, joissa hänen kokemustensa mukaan vanhanlainen auktoriteettiasema ja vanhempien ihmisten kunnioitus on vielä osa kulttuuria.

4.4.3 Opettajan roolin ja auktoriteetin muutos

Opettajan rooli on muuttunut yhteiskunnassamme merkittävästi, eikä tämä ole voinut olla vaikuttamatta opettajan yleisempään auktoriteettiasemaan. Kansakouluaikana sotien jälkeen opettajan asema yhteiskunnassa perustui hänen tiedolliseen yliveraisuuteen muuhun kansaan verrattuna. Opettaja toimi sivistyksen tuojana ja kokonaisvaltaisena esimerkkinä mallikansalaisuudesta muulle kansalle. Hänen tehtävänsä oli kasvattaa kylien lapsista sivistyneitä ja kunnollisia kansalaisia. 1970 – luvulla alettiin perustaa suomalaista peruskoulua ja opettajan rooli kansankynttilänä alkoi hiljalleen häipyä. 1980 – luvulla opettajan toimeen tehtiin muutoksia ja tarkennuksia, joten opettajasta tuli virallisesti kunnan virkamies, joka tottelee hallinnosta saamiaan käskyjä. Opettajan rooli arvokasvattajana ja mallikansalaisena sai vaihtua tietosisältöjen opettamiseen. Opettaja toimi ennen auktoriteettina jopa suhteessa vanhempiin. Hänen mielipiteitään ja päätöksiään ei uskallettu arvostella, tai niitä ehkä kritisoitiin kotona omien seinien sisäpuolella.

Värri (2002, 50–51) sanoo, että opettajan roolin muutokseen on vaikuttanut moraalisen ja esteettisen yhtenäiskulttuurin hajoaminen. Enää opettajalla ei ole kasvatusta- ja opetustyössään itsestäänselviä perusteita. Samaan aikaan myös valtio, talouselämä kuin kansalaisyhteiskuntakin esittävät niin opettajalla kuin koululle omia ristiriitaisia

odotuksia ja vaateitaan. Viime vuosina suomalainen koulujärjestelmä on ollut julkisessa valokeilassa monin paikoin. Uskon, että tämä on pitkälti seurausta koulun ”läpivalaisusta”. Sääntti (2008, 16-17) toteaa, että koulu on muuttunut epäilemättä avoimemmaksi viime vuosikymmenten aikana. Hänen näkemyksensä on, että muutos on tapahtunut osana laajempaa yhteiskunnallista projektia, jossa julkisista palveluista on haluttu tehdä läpinäkyvämpiä ja vähemmän mystisiä lisäten samalla niihin osallistumisen mahdollisuuksia.

Tämä uusi avoimuus myös koulua koskevaan kritiikkiin on todennäköisesti yhteydessä myös ihmisten yleiseen koulutustasoon. Opettajan koulutus ei ole enää niin suuressa arvossa, kun vanhempina saattaa olla lääkäreitä ja muita korkeassa asemassa koulutuksensa johdosta olevia. Kun korkeasti koulutettuja ihmisiä on yhä enemmän, ei opettajan ammattia enää arvosteta samalla tavalla kuin ennen. Tämä tuli ilmi myös haastateltavani kertomuksissa niin positiivisella kuin negatiivisella tavalla. Sääntti (2008, 18) toteaaakin: *”Yksittäinen opettaja joutuu viime kädessä maksamaan yleisen koulutustason lisääntymisen, koulun tietoisien asiakasystävällisen projektin ja neuvottelukulttuurin lunnaat. Sinällään on ironista, että koulutuksen lisääntyminen (mikä on epäilemättä koulun yksi keskeinen tehtävä) aiheuttaa laitokselle itselleen ongelmia.*

Oravakankaan (2005, 66) mukaan koulun avautuminen yhteiskunnan vaatimuksille on pirstaloanut sen arjen ja tehnyt opettajan työstä vaikeammin hallittavaa. Tämä voi johtaa opettajien uupumiseen. Uskon, että tämä on yksi syy, miksi opettajat kokevat työnsä niin raskaana. Hakalan (2014, luennot Kasvatusfilosofia, Kokkolan yliopistokeskus) mukaan työuupumus vaivaa tällä hetkellä vakavasti joka viidettätoista meistä, ja lievempänä joka toista. Hänen mukaansa suomalaiset joutuvat myös sairauslomille useimmin eurooppalaisista (tilasto 2011.) Olen kuullut usean alaa vaihtaneen opettajan vedonneen juuri työn rankkuuteen, ja siihen, ettei aikaa opettamiseen enää jää. Oravakankaan myös säästöt ja säästäminen ovat käyneet opettajien voimille (2005, 189). Hakalan (2014) mukaan uupumusta aiheuttavat kansantalouden kasvun tarve, informaation määrä ja sen hallinta, sekä työpaineet ja niistä aiheutuvat ongelmat. Hän kertoo uupumuksen etenevän vaiheittain. Uupumusta edeltää usein työhön liittyvää

epävarmuutta, kiireen lisääntymistä, oppimis- ja kehitymisvaatimusten lisääntymistä, jatkuvia muutoksia, jatkuvaa painetta uuden luomiseen, sekä pitkittynyttä työstä johtuvaa stressiä.

Positiivinen piirre koulun uudessa avoimuudessa on se, että vanhemmat pääsevät mukaan lastensa koulutyöhön jo suunnitteluvaiheessa, ja ovat kiinnostuneita lastensa koulunkäynnistä niin yksilö- kuin instituution tasolla. Negatiivinen piirre tässä on myös oman kokemukseni perusteella se, että vanhemmat eivät aina arvosta opettajaa, hänen ammatillisuuttaan ja tietotaitoaan, saati koulua instituutiona. Tämä aiheuttaa opettajan kannalta ikävää ristiriitaa, etenkin jos vanhemmat eivät pelkää tuoda asennettaan ilmi myös lastensa, eli oppilaiden kuullen. Vanhemmat saattavat kokea oikeudekseen puuttua asioihin, joihin heillä ei varsinaista oikeutta ole puuttua. Itsestäni tuntuukin, että joillakin vanhemmilla on kadonnut luottamus opettajaan ja koko koulujärjestelmään. Säntin (2008) mukaan kasvatusympäristössä ja elintavoissa tapahtuneet muutokset ovat näkyvissä koulumaailmassa esimerkiksi auktoriteettisuhteiden uudistumisena ja perheiden merkityksen muuttumisena. Opettaja ei Säntin mukaan enää erotu koulutuksensa, ikänsä, asemansa, tai kokemuksensa puolella enää entisten vuosikymmenten malliin, tai jos erottuukin, niin ehkä jopa negatiivisessa valossa.

Julkisessa keskustelussa peräänkuulutetaan toisinaan myös vanhanaikaisen opettaja-auktoriteetin palauttamista, jotta vanhempien heterogeeniset kasvatusnäkemykset tulisivat paremmin tuetuiksi. Uskon, että tällä tarkoitetaan nimenomaan vanhanaikaista koulukuria, ja rajoja, joita vanhemmat eivät aina uskalla ja kykene asettamaan. Opettajat taas voivat kokea, että liiallinen moraaliiin ja etiikkaan keskittyminen koulutyössä voisi horjuttaa kodin asemaa lapsen ensisijaisena eettisenä ja moraalisenä kasvattajana. Täten opettajat haluavat ehkä selkiyttää omaa rooliaan nimenomaan pedagogis- didaktisena kasvattajana.

Ennen tiedon määrä oli huomattavasti vähäisempää ja siihen oli vaikeampi päästä käsiksi. Tänä päivänä meillä on Internet, ja sitä kautta pääsy lähes kaikkeen maailman tietoon. Opettajan roolin on siis täytynyt muuttua. Opettaja ei millään voi enää toimia kaikkietävänä tietopankkina. Media on ollut edesauttamassa myös opettajan

auktoriteetin muutosta. Opettajalle onkin täytynyt kehittää aivan uusi tehtävä ja rooli yhteiskunnassa. Voidaan sanoakin, että peruskoulumuutoksen myötä opettajan tehtäväksi tuli olla kasvatusalan ammattilainen ja opetusmenetelmien hallitsija. Sääntti (2008) kuvaa hyvin tämän päivän opettajan työnkuvaa: *”Tämän päivän opettaja keskustelee ja neuvottelee oppilaidensa ja heidän vanhempiansa kanssa. Vielä muutama vuosikymmen sitten opettajalla oli ikään, kokemukseen ja tietoon perustuvaa etäännyttävää auktoriteettia, jota koulu laitoksena vielä tuki omalla arvovallallaan.”*

Värri (2002) taas sanoo, kuinka opettaja joutuu tänä päivänä tasapainoilemaan nuoriso- ja korkeakulttuurin välillä; olemaan suostutteleva ja ”ajan hermolla”. Hän sanoo myös, kuinka perhe ja koulu alkavat syrjäytyä lasten pääasiallisten oppimisympäristöjen paikalta, sillä epäviralliset oppimisympäristöt, kuten vertaisryhmät, kulutus, kaupunki, media, ja harrastukset ovat tulossa niiden tilalle. (Värri 2002, 50.) Aikuinen ei välttämättä ole enää lapselle se tiedollisesti korkeampi henkilö, vaan monesti heidän tietotekniset taitonsa ylittävät omat vanhemmat ja opettajat menen tullen.

Ennen koulussa oli tapana istua hiljaa ja kuunnella opettajan opetusta, mutta koko koulu- ja opetusjärjestelmä on alkanut aktivoida oppilaita oman oppimisensa suhteen. Opettajan kannalta tämä tulee haasteelliseksi, kun oppilas kokee hänellä olevan oikeuden haastaa ja kysellä opettajalta jatkuvasti. Erityisen haastava tilanne luokassa tulee, kun kaikki kaksi- kolmekymmentä oppilasta kokevat oikeudekseen toimia näin. On koulun ja opettajan haaste saada yksilökeskeisesti ajattelevat oppilaat opetettua siihen, että koulussa he ovat osa ryhmää ja myös muilla luokkatovereilla on samanlainen oikeus opetukseen ja huomioon, eikä kukaan ole ylitse muiden. Onneksi on vielä olemassa paljon oppilaita, joille on kotona opetettu, että opettaja on auktoriteetti ja asiat sujuvat koulussa. Mutta selkeästi näiden opettajan auktoriteettia haastavien lasten määrä on kasvanut. Samaan tulokseen on tullut myös lastenpsykiatri Michael Winterhoff, jota käsittelin kappaleessa ”Lapset ja valta” (Luku 4.3.). Myös haastateltavani pohti aikuisen kunnioituksen ongelmien lisäksi opettajan auktoriteettia ja sen haastetta tänä päivänä:

Opettajan kunnioitus. Se on jatkuvaa taistelemista nykyaikana varsinkin niinku opettajalla se arvon saaminen. Ja sen ei tarvis olla sillä tavalla. Sen pitäis olla sisäsyntyistä, että siinä kun on opettaja, niin sitä kunnioitetaan. Se tuntuu niin oudolta,

että vaikka mitä puhutaan maahanmuuttajista, niin mistä tahansa ne tulee, näitä maahanmuuttajia, niin kyllä se opettaja on kova sana. Se on, vaikka kuinka köyhistä olosuhteista, vaikka mistä leireiltä tulee nämä lapset, niin kyllä tuota ihailta täytyy. Munki kautta on kiertänyt vaikka minkä näköstä maahanmuuttajaa - - , mutta kyllä opettaja oli joka ainoalle... mä en ketään tiedä, ettei se opettaja ois ollu oikein, kuin entisvanhaan. Ei sen tarvii mikään jumala olla, mutta semmonen, että hän hoitaa meidän lapset ja hän osaa hoitaa. Että tää riittäisi aika pitkälle meidän työssä. Ja lapset luottaisi siihen, että minä hoidan, eikä häirihtis koko ajan sitä tasapainoa. Että jos TUOHON joku lääkkeen keksii, niin sittepä se on... Että vois antaa Nobelin rauhanpalkinnon...

4.4.4 Vanhempien suhtautuminen opettajaan

Opettajan työnkuvaan kuuluu opettamisen lisäksi myös kodin kanssa käytävä yhteistyö. Tätä yhteistyötä ei ole määritelty sen tarkemmin, joten sen muodot vaihtelevat koulujen ja kuntien välillä. Yhteistyö vanhempien kanssa on monesti hyvin ristiriitainen osa opettajan työtä. Opettajat kokevat yhteistyön edesauttavan lasten koulunkäyntiä. Toiset opettajat taas ovat sitä mieltä, että vanhemmat sysäävät helposti omaa kasvatustuutaan koulun harteille. Opetushallitus sanoo koulun ja kodin välisestä yhteistyöstä seuraavaa:

Vanhemmilla on ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta. Koulu vastaa oppilaan opetuksesta ja kasvatuksesta kouluyhteisön jäsenenä. Koulun tehtävä on antaa huoltajille tietoa niin, että he voivat seurata ja edistää lapsensa koulunkäyntiä ja oppimista. Kodin ja koulun yhteistyö on välttämätöntä, jotta koulutyö onnistuu.”

Ihan viime vuosina olen itsekin nähnyt muutoksen useiden vanhempien suhtautumisessa koulua kohtaan. Osa vanhemmista ei ehdi, halua tai jaksa olla missään tekemisissä koulun kanssa, kun taas osa vanhemmista haluaisi puuttua kaikkeen, mitä koulussa tapahtuu. Itse koen jälkimmäisen ihmisryhmän haittaavan jopa opettajan omaa työrauhaa, opettajapersoonaa ja ammatti-identiteettiä. Myös haastateltava on huomannut muutoksen vanhempien taholla. Hän arvioi muutoksen tulleen viimeisen viiden vuoden aikana. Hän epäilee, että tällä voi olla syynsä laman ajassa ja sen ilmapiirissä. Hän kertoo:

Viimeisen viiden vuoden aikana on tullut sellainen kummallinen aikuispolvi, jotka tulevat ihan silmille. Puuttuu joka asiaan. Ihan sama minne päin Suomea soitat tutuille, niin kaikki sanoo samaa, että yhtäkkiä on tullu sillä tavalla, että tullaan niinku silmille. Puututaan semmosiin... Hieno homma, jos yhteistyö koulun kanssa pelaa, mutta sitte tämmönen ihan käsittämättömistä asioista niinku tartutaan ja viiään oikeuteen. Se on sattunu ihan muutamassa vuodessa. Johtuuko se siitä, johtuuko se tästä näistä jostakin muista asioista, niin vaikee sanoa, mutta hauskesti ku laskee taaksepäin suurin piirtein sen, niin ollaan aika lähellä näitä vuosia. Että muutos on tapahtunu ihan sanotaan kolmessa – neljässä vuodessa ihan selvästi.

Haastateltavan mielestä myös vanhempien odotukset koulua kohtaan ovat muuttuneet valtavasti. Ennen hän kuvaa vanhempien suhtautumista opettajaan seuraavasti:

Sillon ku tuli tämä Nokia-aika, josta puhuttiin, tämä hirviä nousu, nii sillohan yhtäkkiä vanhemmat kekkas, että meidän lapsistaki pitää tulla tämmösiä neroja. Niitä alettiin pukkaamaan joka paikkaan ja... Harrastukseksen. Ja silloin niinku vanhemmat kiinnostu enemmän siitä koulusta. Ennen sitähän se oli se koulu semmonen mistä... Isä ja äiti kiristeli hampaita, että minkälaisia kauheita opettajia ollu. Mutta niin paljo sitä koulua kunnioitettiin, ettei sinne oikeestaan muuten ku hattu kourassa mentiin, jos oli hätä tai vanhempainillassa.

1990- luvun lopun nousukauden ja siihen liittyvien arvomuutosten ansiosta vanhemmat kiinnostuivat koulusta yhä enemmän. He halusivat toisinaan valita niin lasten koulut kuin opettajatkin.

Sitte tuli tää Nokia-vetoinen aika, jolloin alkoi se minäminä tulemaan sieltä... Meidän lapset pitää olla. Ja sit ihan viimeinen vaihe on se, että ne vanhemmat –ääritapauksessa- puuttuu joka ainoaan asiaan. Ne haluaa valita, mikä opettaja on. Paras opettaja koulussa. Sille pitää saaja nämä.

Haastateltava uskoo, että erikoiskouluista ja koulurankingeista alkoi suomalaisen koulujärjestelmän rapautuminen, mainiten että Suomella olisi myös monesta muusta maasta oppimista. Positiivisena muutoksena hän mainitsee, että vanhemmat ovat koulun suhteen aktiivisempia kuin koskaan. Vanhemmat ovat myös kiinnostuneita koulusta ja sen tapahtumista. Ikävin koulumaailmaa koskenut muutos kyseisen opettajan mielestä on Wilma.

Inhoan sitä yli kaiken.

Hän kertoo kuitenkin käyttävänsä järjestelmää ahkerasti. Järjestelmän helpon käytön hän kokee niin hyväksi, mutta etenkin huonoksi puoleksi. Syykin on selvä:

Sulla on niin hirviän helppo sanoa se asia tökerösti ja huonosti - pikkusen lauantai-iltana väsyneenä- lähettää sille opettajalle tällöinen viesti joka on niinku... Saattaa olla –niinku puhutaan: heilauttaa puukkoa, ku se on niinku... Se on niin helppo osallistua siihen keskusteluun. Se on ihan eri asia soittaa sille ihmiselle - - SAATIKA tulla vastakkain keskustelemaan. Mutta nyt on niin helppo lähtiä mollaamaan, kehumaan, ottamaan kantaa...

Hän mainitsee myös opettajien saamista epäasiallisista viesteistä ja pahoittelee, kuinka helppo yhteydenotto on kääntymässä itseään vastaan:

Mä tiään paljon kollegoja ympäri Suomen, jotka on saaneet lauantai –iltana semmosia sähköposteja, ettei kehtaa edes sanoa.

Että sen aktiivisen yhteydenoton huono puoli on se, että se on toisaalta liian helppoa. Se on niinku... Hyvänä asiana hyvä ku se on helppoa, mut sit tulee tällöisiä, jotka pilaa sen hyvän.

Hän ehdottaa ratkaisuksi jonkinlaista rajoitettua yhteydenottoa, mieluummin soittaen tai asianomaisen tavaten. Vuosikymmenien parhaaksi uudistukseksi hän nostaa tässä vaiheessa vuosittaisen kehityskeskustelun, vaikka mainitsee joidenkin opettajien kokevan sen raskaaksi ja työlääksi.

Siinä on pakko ainaki istua hetki aikaa yhdessä.

Vanhemmat ovat viime vuosina myös tuntuneet puuttuvan enenevässä määrin opetuksen laatuun ja luokan häiriöihin. Koulujen avoimuus ja vanhempien nousut koulutustaso lienevät osatekijöitä tälle muutokselle. Olen kuullut jopa vanhemmista, jotka ovat

vaatineet tietyn, usein häiritsevän oppilaan poistamista lastensa luokalta. Opettajia ja koulua ajatellaan ehkä jopa perheitä ja heidän tarkoituksensa palvelevaksi yksiköksi. Samaa keskustelua on käyty esimerkiksi Opettaja- lehdessä viime vuosina: kuinka opettajan ammatista on tullut joidenkin vanhempien ja oppilaiden silmissä palveluammatti. Värri (2002, 51) puhuu kasvatuksen näkökulmaerosta opettajan ja vanhempien välillä. Hänen mielestään kasvatuksen perusteissa on tapahtunut ideologinen murros. Hän ottaa esille filosofi Timo Airaksisen ajatuksen siitä, kuinka samaan aikaan kun opettaja pyrkii kohtaamaan työn haasteet, uudet sukupolvet sekä heidän vanhempansa perinteisen hyve-etiikan avulla, suhtautuvat opettajan ”asiakkaat” häneen yksityisten oikeuksiensa näkökulmasta. Tämä rikkoo heidän mukaansa aikuisuuden yhtenäisyyttä.

Myös tähän suhtautumistapaan löytyy toinen ääripää, sillä osaa vanhemmista ei kiinnosta lastensa koulunkäynti tai koulutus. Tällaiset vanhemmat eivät palauta koulusta tulleita lappuja, eivät tule vanhempainiltoihin, eivätkä välttämättä edes vastaa opettajan puheluihin. Usein tällaiset perheet ovat niitä, joilla on muitakin haasteita elämässään kuten päihde-, terveys-, mielenterveys- ja / tai toimeentulo-ongelmia. Myös tämän opettajalle haasteellisen ryhmän vahvuus on lisääntynyt. Ilmiö ei ole uusi, mutta kasvava. Onni opettajan kannalta on se, että suurin osa oppilaiden vanhemmista on vielä niitä, jotka välittävät. Kuitenkin ne lapset, joiden vanhemmat ovat välinpitämättömiä, ovat niitä, joista opettaja on eniten huolissaan, sillä sama välinpitämättömyys jatkuu usein sukupolvelta toiselle. Opettaja voi nähdä tällaisen lapsen elämänkaaren, kuinka pienestä, innokkaasta koululaisesta tulee vakava ja välinpitämätön kouluvuosien myötä. Usein taantuminen alkaa jo alakoulun viimeisten luokkien aikana koulumotivaation laskiessa.

Säntti (2008) korostaa artikkelissaan, että koulun ja kodin välinen yhteistyökulttuuri on vielä verrattain nuorta, ja kyselee opettajankoulutuksen roolin tämän kulttuurinkehittäjänä. Antaako opettajankoulutus eväitä vanhempien kohtaamiseen? (Säntti 2008.) Voin omasta kokemuksestani kertoa, että ei anna. Säntti jatkaakin, että opettajat eivät toisinaan ymmärrä oppilaidensa vanhempien käytöstä tai ajatuksia kouluun liittyen. Hänen mukaansa opettajat kaipaavatkin kipeästi vuorovaikutustaitojen

harjoittelua jo opintovaiheessa.

Säntin mukaan opettajat joutuvat kohtaamaan haastavia vanhempia ensisijaisesti oman persoonansa ja mahdollisen elämäkokemuksensa avulla, eli toisin sanoen ei-ammattillisin välinein. Opettajan pedagoginen koulutus auttaa lähinnä vain oppilaan oppimissuorituksista puhuttaessa. Hän nostaa esille myös työyhteisön ja esimiehen roolin opettajalle haastavissa tilanteissa sanoen: *”Tässä kysymyksessä ajankohtaistuu myös yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden tematiikka: saako opettaja yhteisöltään tukea vanhempien kanssa tehtävään yhteistyöhön vai tekeekö hän sen yksin niillä välineillä ja keinoilla, joita hänellä sattuu olemaan eli lähinnä persoonansa ja temperamenttinsa avulla. Jos tukea ei löydy, saattaa opettaja käpertyä oman luokkansa mikrokosmukseen, jossa hän voi vielä kokea hallitsevansa toimintaympäristöä sekä siinä ilmeneviä vuorovaikutus- ja auktoriteettisuhteita.”*

Olen käynyt lukuisia keskusteluja opettajien kanssa kodin ja koulun välisestä yhteistyöstä. Jokaisella koululla, jossa olen työskennellyt, olen myös itse joutunut tällaisiin edellä mainittuihin haastaviin tilanteisiin vanhempien kanssa. En koe koulutuksestani olleen juuri mitään hyötyä kotien kanssa käytävään yhteistyöhön. Joillain kouluilla olen saanut esimiehen tuen edellä mainituissa haastavissa tilanteissa. Ilman esimiehen ja kollegojen tukea en usko, että olisin edes haaveilemassa enää opettajan ammatista. Olen kuullut usean opettajan suusta, että opettajan työ on kivaa niin kauan kuin oppilaat lähtevät kotiin. Tällä he ovat tarkoittaneet juuri sitä, että oppilaiden kanssa he tuntevat pärjäävänsä työssään, mutta kohtaamiset haastavien vanhempien kanssa syövät työn iloa ja mielekkyyttä. Uskon, että tämä on ollut myös suuri syy siihen, että useat vastavalmistuneet opettajat vaihtavat ammattiaan muutaman vuoden sisään valmistumisestaan. Luottaessani siihen, etten ole ainoa ihminen, enkä ainoa opettaja, joka näin ajattelee, ihmettelen, ettei esimerkiksi opettajankoulutuksessa ole reagoitu tähän asiaan millään tavalla. Jopa opettajaksi hakevien pääsykoe koostuu tällä hetkellä tehtävistä, joissa pärjätäkseen täytyy osata päntätä paljon yksityiskohtaista tietoa. Mielestäni tämä on suunnattu erityisesti ”kilteille ja tunnollisille tytöille”. Itse taas koen, että juuri edellä kuvatuunlaiset henkilöt eivät ehkä tämän päivän kouluissa enää pärjää.

5. YHTEENVETO JA POHDINTA

Tässä tutkimuksessa perehdyin lähinnä yhteiskunnallisen rakenne – ja asennemuutoksen sekä ihmisten arvomuutoksen aiheuttamiin haasteisiin. Alun perin lähdin tutkimaan sitä, miksi opettajan työ koetaan niin raskaana tänä päivänä. Itse ajattelin näiden muutosten liittyvän laman tuomiin leikkauksiin, jatkuvaan säästämiseen koulussa, sekä vanhemmuuden muutokseen tai puutokseen. Kovin väärässä en näiden asioiden kohdalla ollutkaan, mutta niiden takana levittäytyi suurempi ja laajempi ihmisten elämää koskevien haasteiden kenttä. Elämästä selviäminen kunnialla ei tänä päivänä ole kaikille helppoa. Se ei ole helppoa etenäkään heille, joille on jo lapsuudessa annettu niukemmat eväät kuin muille, esimerkiksi koulutuksen ja toimeentulon osalta. Valitettavasti ongelmat tuntuvat periytyvän ja kasautuvan samojen perheiden harteille sukupolvesta toiseen.

Suomen toistaiseksi vakavin taloudellinen matalasuhdanne elettiin 1990 – luvulla. Laman vaikutukset näkyivät aikuisissa heti, mutta sen ajan lapsissa vasta vuosia ja vuosikymmeniä myöhemmin, ehkä vasta tänä päivänä. Laman aikaiset lapsia ja lapsiperheitä koskeneet säästöt ennakoivassa hoidossa ja tuessa ovat aiheuttaneet Suomen valtiolle suuret kustannukset korjaavien palveluiden takia. Sama säästäminen näkyy yhä tänä päivänäkin, kun kunnat joutuvat taloudellisesti ahtaalle velkaantuen jatkuvasti. Paine henkilöstökuluissa säästämiseen on vahva, ja tämä tulee todennäköisesti aiheuttamaan sen, että sama palveluissa säästämistä koskeva negatiivinen kierre jatkuu. Haastattelussa tulikin osaltaan ilmi, kuinka jatkuva säästämisen kulttuuri syö niin opettajien työmotivaatiota, työssä jaksamista kuin suomalaista koulujärjestelmää.

Toinen opettajia kuormittava asia on lasten pahoinvoinnin näyttäytyminen koulussa. Tämän otsikon alle koen kuuluvan niin psyykkisen pahoinvoinnin, rajattomasta kasvatuksesta johtuvan pahoinvoinnin, yleiset hyvinvoinnin haasteet, kuin perityn arvollisen juurettomuudenkin. Toisaalta nämä samat ongelmat aiheuttavat haasteita opettajalle myös vanhempien taholta. Haastateltavani uskoi, että lamalla ja sen aikaisilla

säästöillä on ollut vaikutuksensa tämän päivän vanhempien hyvinvointiin ja sen haasteisiin. Laman lapset ovat nyt aikuisia, ja monet kasvatuksen kentän negatiiviset ilmiöt ovat alkaneet tai vähintään vahvistuneet laman lapsien kasvettua aikuisiksi. Toisaalta jotkut töissä olevat laman lapset kokevat varmasti työnsä ja töissä olemisensa tärkeäksi ja haluavat pärjätä työelämässä tehden itsestään korvaamattomia. Heille on vanhan sanonnan mukaan tärkeää takoa, kun rauta on kuumaa. Työntekijät ovat monesti työpaikalleen tulosvastuussa, mikä aiheuttaa monelle työntekijälle stressiä ja myöhäisiä iltoja ylitöissä. Tämä aiheuttaa painetta perheeseen ja parisuhteeseen. Kuinka usein olemme haastatteluissa kuulleet, kuinka uraäiti tai -isä kehuu osaavansa yhdistää perheen ja uransa loistavasti. Harvemmin tällaista kuitenkaan isiltä kysytään verrattuna uraäiteihin. Toisaalta melkein yhtä usein tulee uutisia siitä, kuinka yritysjohtaja tai poliitikko siirtyy muihin tehtäviin, koska haluaa aikaa perheelleen. On selvää, että mitä korkeammassa virassa ja hektisemmässä roolissa ihminen työtään tekee, sitä vähemmän perheelle jää aikaa. Tämä aiheuttaa valitettavan usein tänä päivänä myös avioeroja.

Ylen aamu-TV näytti 24.9.2014 haastattelun lamasta ja sen vaikutuksista lasten elämään ja mieleen. Haastatteluun osallistuivat vuonna 1987 -syntyneiden ikäkohortin tekijänä toiminut Tiina Ristikari, tulevaisuustutkija Mika Panzar, sekä Mielenterveyden keskusliiton toiminnanjohtaja Olavi Sydänmaanlakka. Nämä asiantuntijat näkivät suoran jatkumon 1990 – luvun lamasta tähän päivään asti. Heidän mielestään lama koskee yleensä erityisesti lapsia, ja sen vaikutukset kestävät hyvin pitkään. Ristikari oli sitä mieltä, että laman vaikutukset luovat perheeseen epävarmuuden ilmapiirin:

Se tarkoittaa sitä, että perheessä ei tiedetä, onko huomenna töitä, onko ylihuomenna töitä, mitä se huomina tuo tullessaan. Ja lapset on hyvinki niinku tietosia siitä, et mitä kaikkea hämmennystä ja pelkoa vanhemmilla on. Et kyl se siihen niinku lapsen arkeen vaikuttaa hyvinki konkreettisella tavalla.

Nykypäivän ihmiset elävät jatkuvan kiireen keskellä. Osa tästä kiireestä on itse hankittua, mutta se on seurausta myös suuremmista yhteiskunnallisista ja kulttuurisista muutoksista. Kaikki tapahtuu tänä päivänä hyvin nopeasti. Ihmisillä on kiire töissä deadlineineen, kotiin päästyä kaikilla on kiire harrastuksiin ja muihin aktiviteetteihin. Media opettaa meitä myös siihen, että kaikki uutisista lähtien on oltava heti meidän

ulottuvillamme. Suuri haaste nykypäivän ihmiselle onkin oppia rauhoittumaan ja odottamaan. Haastateltavani peräänkuuluttikin loppuyhteenvedossaan vanhempien lapsilleen antaman ajan merkitystä lasten elämälle ja tätä kautta myös omalle elämälleen.

Yks juttu, niinku Juha Hakala on joskus sanonu, että elämä on hirvittävän yksinkertasta: Anna paljon aikaa lapsillesi ja elä tavallista, tasapainoista elämää, jolloin sinulla jää aikaa itelleski. Nämähän ovat yksinkertaisia ohjeita. Että mihin nää on kadonneet. Kunnioita isääsi ja äitiäsi. Seki riittää jo aika paljo... -ja opettaja lasketaan.

Lapset on opetettu perhe-elämässä laatu-aikaan, joka on nopeaa, räjähtävää, dramaattista ja lyhytkestoista. Näistä syistä nykypäivän aikuiset ja erityisesti lapset ovatkin hyvin levottomia. Tylyys ja tekemättömyys koetaan lähes kirosanoiksi. Tämä heittää taas haasteen koululle, jossa iso osa ajasta menee joko oman vuoron tai seuraavan aktiviteetin odottamiseen. Oppilailla tulisi aina olla jotain tekemistä. Häiritsevän oppilaan sanotaan usein olevan sellainen, jolla on tekemisen puute tai muuten vain tylsää. Lääkkeeksi tällaiselle ehdotetaan usein lisää töitä ja tekemistä. Olisiko koulussa kuitenkin mahdollista opetella myös olemaan rauhassa ja mitään tekemättä? Jos lapset elävät 15 tuntia päivästänsä kaiken aktiviteetin keskellä, oppivatko he koskaan rauhoittumaan? Jatkuva kiire ja stressi syövät ihmisen yleistä hyvinvointia, joten rauhoittuminen ja tekemättömyys olisivat tärkeitä painotuksia ehkä jopa opetussuunnitelman perusteisiin jossain muodossa.

Minulle tutkimuksen suurin yllätys tuli yleistä arvomuutosta käsitellessäni, kun kävi ilmi, että suuri muutos markkinatalouden arvojen lisäksi on tullut myös kaupungistumisen, demokratisoitumisen ja tasa-arvoisuuden, näiden modernin demokraattisen hyvinvointivaltion tunnusmerkkien myötä. Lindblom (2004, 67) kertoo, kuinka suuria yhteiskunnallisia muutoksia ovat hänen mukaansa olleet sukupuolten tasa-arvoistuminen, sekä työelämän demokratisoituminen, joka on johtanut siihen, että lapset joutuvat olemaan yhä enemmän yksin. Lisäksi tutkimukseni mukaan kaupungistuminen on johtanut yleisempiin arvomuutoksiin, kuten yleiseen arvottomuuteen; ihmiset eivät enää tiedä mihin luottaa ja uskoa. Tämä yhdistettynä

mediaan ja sen uutisointiin, aiheuttaa taatusti turvattomuutta niin lapsille kuin aikuisillekin.

Myös YLE:n haastatteleman Sydänmaanlakan mielestä suurin suomalainen yhteiskunnallinen murros tapahtui laman aikana. Hän sanoi haastattelussa, kuinka työelämän kulttuuri muuttui totaalisesti, eikä entisenlaiseen raatamiskulttuuriin ole enää paluuta. Hän kertookin, että ehkä suurin oppiminen on siinä, miten me opimme kansallisesti elämään tämänkaltaisessa murroksessa; ajassa, jolloin on koko ajan muutosta ilmassa. Hän painotti, kuinka tärkeää olisi opettaa ihmiset luomaan uudenlaista tyytyväisyyden ja osallisuuden tunteita itselleen työllisyystilanteestaan huolimatta. Suomalaisessa kulttuurissa kun arvokkaan osallisuuden kulttuuri on vahvasti liittynyt aina asialliseen työelämäputkeen. Hän korosti myös sitä, kuinka työttömyys ei ole vain työttömän itsensä, vaan myös hänen läheistensä, etenkin lastensa ongelma, ja sen vaikutukset jatkuvat perheiden sukupolvien ketjussa vaikuttaen myös perheen lasten kokemuksiin itsestään:

”No mä ajattelen jotenki nii, että joka tapauksessa aina kun ihminen kasvaa joksikin, niin sen lähellä olevat ihmiset on niitä, joiden kautta sitä omanarvontuntoa tai – arvottomuuden tunnetta imetään. Ja kokemusta siitä, onko minulla merkitystä yhteiskunnassa. Ja siinä tilanteessa, kun perheeseen astuu työttömyys tai huolen uutiset tai se maailma joka meitä ympäröi, niin on ihan selvää että se siirtyy myös sinne nuoren.. nuoren omanarvontuntoon tai uskoon omaan itseensä. Ja se herättää siinä mielessä niinku aika isojaki kysymyksiä, et itse oon seurannu vaikka tilastoista, että joka musta on hurjan huolestuttavaa ilmiönä et.. et ehkä me aina halutaan erotella yheksänkymmentäluvun lama ja tämä lama, mut mä nään jotenki sen omien ihmisten kautta et se on aikamoinen jatkumo.”

Haastateltavanikin puhuu arvomuutoksesta kokoavassa loppupuheenvuorossaan peräänkuuluttaen vanhempien ihmisten kadonnutta auktoriteettia. Hänen mukaansa tämän päivän kasvatusmaailman haasteet voidaan jakaa kolmeen suurimpaan ja vaikuttavimpaan arvomuutokseen: Vanhempien ihmisten kunnioituksen puuttumiseen, yhteisöllisyyden muutokseen, sekä yleisten perusarvojen puuttumiseen.

Ensimmäinen on se, että se jostaki täytyy hakia se aikuisen kunnioitus, että palautua siihen, että tuota... Vanhempaa kunnioitetaan. Se poistaa jo ison- ison ongelman.

Ja toinen on tämä yhteisöllisyys tois semmosta voimavaraa, joka vaikuttas jo siihen, että meillä niinku paikat pysyis kunnossa ja me kokisimme kuuluvamme tänne. Ja se kolmas, että jostakin täytyisi ne arvot saada kasaan. Että mitkä ne arvot on, niin se on aivan sama. Se voi olla liittyen uskontoon tai johonki muuhun asiaan, tai perhearvoihin tai muuhun ja... Ne ihmiset niinku hukkaa sen arvonsa siihen kiireeseen, hirveeseen harrastamiseen, hirviään tekemiseen, ja siitä johtuu taas kauhia määrä ongelmia.

Haastateltava näki selvän yhteyden hukattujen arvojen, kaupungistumisen, hyvinvointiongelmiin ja yleisen kiireen vaikutuksessa vanhemman ihmisen ja ympäristön kunnioittamiseen. Lapset oppivat vanhemmiltaan epäedullisia toimintamalleja, ja hyvinvointi-, terveys- tai toimeentulo-ongelmien kanssa painiva vanhempi sortuu pahimmassa tapauksessa kasvatuksessaan joko yleiseen välinpitämättömyyteen, lapsen aikaiseen itsenäistämiseen, rajattomuuteen tai vallan siirtämiseen lapselle. Nämä kaikki edesauttavat lapsen kohdalla paitsi ongelmia koulussa, myös todennäköisiä haasteita myös tulevaisuudessa hänen aikuistuuksaan. Juuri näitä ongelmia käsitteli myös 1987 – syntyneitten ikäkohortti, jossa kävi ilmi, kuinka laman lamaannuttamien aikuisten ongelmat siirtyivät suurella todennäköisyydellä myös heidän lapsilleen tavalla tai toisella. YLE:n aamu-tv:n haastattelussa Ristikarilta kysyttiin, millaisia jälkiä lama sitten lapsiin jätti. Hänellä oli selkeästi ajatus siitä, että lapsille olisi taattava kaikista aikuiselämän myllerryksistä huolimatta perusarjen sujuminen:

Meillä on hyvin konkreettisia asioita, mitä voitais tehdä siellä aikuisten palveluissa, että lapset ei jäis huomioitta, ja lasten niinku arki sujuis. Se on se kuitenkin se tärkein, että lapset pääsis sinne kouluun ajoissa, sais sen niinku... lämpimän aterian, ja se ne arjen ympyrät: koulu, päiväkot, niin niissä niinku sujuis se homma, ja ja aikuiset siellä pystyis ottaa lapset huomioon. Et niinku vaikka tää myllerrys on valtava, ja aikuiset tuntee sen niinku selkänahoissansa, niin lapsille kuitenkin tärkeintä ois se, että se arki sujuis.

Yhteiskunnan rakenteellinen ja arvoja koskeva muutos on aiheuttanut suuren muutoksen myös koulujärjestelmäämme. Suomalainen koulujärjestelmä on siirtynyt kansakoulusta kaikille avoimeen peruskouluun rakentaen uuden, avoimen kulttuurin ympäröivään yhteiskuntaan nähden. Uusi avoimuus on tuonut paitsi paljon positiivista, myös useita negatiivisia asioita. Koulu on joutunut paitsi julkisen keskustelun myös vanhempien kritiikin kohteeksi. Sama on koskenut opettajia. Koulumuutosten myötä myös opettajan

työnkuva on muuttunut valtavasti: entisestä kansankynttilästä on tullut palveluammattia suorittava säästäjä. Vaatimuksia sataa jatkuvasti niin kunta- ja valtiopäättäjiltä, kuin vanhemmiltakin. Monissa kunnissa on jo vuosia pidetty yllä lomautusuhkaa tai suoritettu muita lukuisia säästötoimenpiteitä erityisesti sivistystoimen henkilöstökuluja kohtaan. Samaan aikaan valtiotasolta tulee lakimuutoksia, jotka aiheuttavat opettajalle entistä enemmän töitä, samalla rahalla ja työajalla, luonnollisesti. Oppilaiden heterogeenisuus ja tasoerot luokissa ovat kasvaneet integraatio- ja inklusioajattelun myötä, mutta samaan aikaan kunnat vähentävät opettajien koulutuspäiviin käytettäviä varoja, erityisopettajien tunteja, sekä koulunkäyntiohjaajien määrää. Opettajat hakeutuvat ammattiinsa pitkälti kutsumuksensa viitoittamina. En usko, että tämä kutsumukseen tulee pitkällä tähtäimellä auttamaan, jos koulujärjestelmään ja siihen käytettäviin varoihin ei tule lähivuosikymmeninä positiivista muutosta.

Vanhempien suhde kasvatukseen, kouluun ja opettajaan ovat muuttuneet myös viime vuosikymmeninä. Teollisen tai maatalousvoittoisen Suomen arvot ja kasvatuskäsitteet eivät päde enää, joten kasvattajille ja erityisesti vanhemmille on tullut aika muuttaa kokonaista kasvatuksen kenttää. On tullut aika uudelle kasvatukselle. Ongelma kasvatuskulttuurin muutoksessa on se, että maailma muuttuu niin nopeasti. Se, mitä opettelemme tänä päivänä vaikka opettajankoulutuksessa, tai mitä luemme kasvatustapaista, on ehkä jo huomenna vanhaa tietoa. Sama nopean muutoksen haaste leimaa taatusti myös tämän päivän koulua ja koko ympäröivää maailmaamme.

Vanhemmuuden ja kasvatustapojen muutos on luonut lasten kasvatukseen hyvin monimuotoisen kentän. Enää ei ole olemassa sitä yhtä oikeaa kasvatustapaa, vaan lähes jokainen vanhempi joutuu muodostamaan omat kasvatuksen arvonsa ja tapansa itse. Lisäksi kasvatustapahtuu tänä päivänä hyvin keskitetysti lapsen oman lähiperheen piirissä verrattuna muutaman vuosikymmenen takaiseen ajatukseen siitä, että lapsen kasvatusta on koko kylän tehtävä. Harva ihminen enää uskaltaa tai haluaa puuttua oman perheen ulkopuolisten lasten kasvatukseen, sillä sellainen yhteisöllisyys ei ole enää osa suomalaista kulttuuria. Tämän muutoksen takia ensimmäisen luokan opettajalla odottaa luokassa heti parikymmentä yksilöllisesti ja eri tavoin kasvatettua ihmistä, joiden tehtävänä on tulevaisuudessa oppia toimimaan kasvatuksen ja opetuksen perusluonteen

mukaisesti ryhmässä. Tästä syystä yhteisöllisyyteen kasvattaminen on taatusti yksi haasteellisimmista, mutta tärkeimmistä asioista koulussa.

Opettajan ammatissa ja koulun arjessa vanhempien kasvatuskulttuurin muutos näkyy monin tavoin. Lasten ensimmäiset kouluvuodet opetellaan auktoriteetin ja sääntöjen noudattamista, oman vuoron odottelua sekä toisten ihmisten huomioonottamista, sillä näitä asioita ei voida enää laskea itsestänselvyyksiksi. Toisinaan lapset eivät opi kotonaan edes arkipäivässä tarvittavia perustaitoja, kuten ajankäyttöä. Jopa ammatillisessa koulutuksessa on tämä tarve otettu huomioon erilaisin tukijärjestelmin, joiden avulla autetaan ammatillista koulutusta aloittavia ensinnäkin heräämään kouluun aamulla. Surullista, mutta totta.

Vanhempien koulutustason nouseminen on aiheuttanut sen, ettei opettajankoulutus ole enää erityisen arvostettu. Ennen opettaja oli kylän sivistynein ja tiedollisesti pätevin ihminen, mutta enää niin ei ole. Lähes kaikilla ihmisillä on mahdollisuus päästä lähes kaikkeen maailman tietoon käsiksi Internetin avulla. Kaikilla vanhemmilla ihmisillä on kokemuksia koulusta, joten he peilaavat koulusta kuulemiaan asioita omiin kokemuksiinsa koulusta. Tällä hetkellä vanhemmat ovat 70 – 80 – lukujen lapsia, jolloin koulukulttuuri alkoi muuttua hyvin vahvasti. Uskon, että tämä muutos ei tapahtunut kivutta, kun tiettyihin kurinpitomenetelmiin tottuneet opettajat olivat vielä virassaan. Koulu on kuitenkin muuttunut vielä heidän kouluajoistaan niin valtavasti, että kaikilla vanhemmilla ei ole luotettavaa käsitystä tämän päivän koulumaailmasta ja – arjesta. Minulle onkin aina sanottu, kuinka tämän ammatin haasteista suurin on se, että jokaisella ihmisellä on opettajan työhön jokin mielipide.

Uskon, että vaikka tutkimukseni ei välttämättä tarjonnut uutta tietoa, toimii se usean eri tieteenalan kokoavana tutkimuksena tutkimastani ilmiöstä. Toivon myös, että se toisi ilmi sen, kuinka monia yhteiskunnan muutoksesta johtuvia haasteita opettaja joutuu arjessaan kohtaamaan. Laajempaa näkemystä olisin varmasti saanut haastatteleamalla useampia opettajia, mutta halusin antaa puheenvuoron juuri tälle yhdelle haastatteluun valitulle opettajalle. Aineistonkeruutapana teemahaastattelu oli minulle uusi, mutta koin sen sopivan strukturoiduksi, mutta kuitenkin vapaammalle kerronnalle mahdolliseksi.

Aiheen laajuus on varmasti tutkimuksen miinuspuolia, mutta koin, että minun on mahdotonta esittää ilmiön vaikutuksia jättämällä yhtään osiota pois. Keräämäni ja kokoamani tieto ei tietenkään ole kuin pintaraapaisu siitä, mitä kaikkea ”pinnan alla” onkaan, mutta jotenkin aihetta oli pakko rajata. Toivon, että aihetta tutkittaisiin laajemminkin, sillä tulevaisuuden kannalta olisi tärkeää tietää, miten erilaiset poliittiset päätökset vaikuttavat koulutusjärjestelmään ja kuinka laajasti ne vaikuttavat myös lasten hyvinvointiin. Monet esittelemistäni haasteista ovat sellaisia, joihin olisi tarve puuttua; mieluummin nyt kuin myöhemmin. Tälläkin hetkellä päättävällä taholla pohditaan opettajan työtä ja koulun arkea määrittäviä leikkauksia ja päätöksiä, joten kokisin koulua ja sen pehmeämpien arvojen puolustuspuheenvuoron tarpeelliseksi.

YLE:n aamu- tv:n haastattelussa kysyttiin lopuksi ehdotuksia sille, kuinka edellisen laman kaltaisilta virheiltä vältyttäisiin. Kaikilla haastateltavilla oli kullakin selkeä ajatus siitä, että lasten palvelut olisi Suomessa turvattava entistä paremmin:

Tiina: Peruspalveluissa täytyy varmistaa lasten arjen sujuminen. Ja lapsiperheitten taloutta ei saisi minun mielestä yhtään niinku hankaloittaa enempää.

Mika: No mun mielestä taloustieteilijänä heti tulee ajatus siitä, että väestöpolitiikka on itse asiassa talouspolitiikkaa ja lapsiin satsaaminen on paras investointi tulevaisuuteen.

Olavi: Nuorissa on tulevaisuus. Se on hokema, jonka kaikki poliitikotki osaa. Ja ja mut mut minä aattelen niin, että ei vain yhteiskunta, että ehkä... ehkä juuri perheet... Et meän täytyy jotenki uskaltaa olla niinku avonaisia, ulospäin kääntyneitä, vaikka meidän historiassa on totuttu siihen, että ku työ lähtee alta, nii sen jälkeen käännytään sisäänpäin ja mennään häpeillen nurkissa. Et me opittas semmonen uudenlainen ihmisyyden ylpeys, et hitot siitä että duunit meni, että tässä on monta muutaki. Et ehkä yheksänkytluvun lamasta vois oppia sen, että –omalla kohdalla ainaki- kuulin paljo sitä viestiä, että perusarvot nous uudestaan keskusteluun ja semmonen ihmissuhteiden arvostaminen.

Lopuksi haluan antaa vielä kerran puheenvuoron haastattelemalleni opettajalle. Hänen mukaansa tämän päivän koululaitos on kaikesta huolimatta parempi kuin koskaan. Hän kiittelee erityisesti opettajankoulutusta.

Että kyllä kaiken kaikkiaan tämä nykyinen koulu oikein sovellettuna ja opettajankoulutus ja kaikki, niin ei koskaan, ikään, milloinkaan oo parempia opettajia,

parempaa koulua, että jos vaan nämä muutama juttu saatas toimimaan niinku muissa maissa on. Tämä ois loistava.

LIITE 1

Haastattelukysymykset

Henna Pyykkönen, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Pro gradu – tutkielma 2012-2013

1. Muistele 90-luvun laman aikaa. Miten lama mielestäsi näkyi koulussa ja omassa työssäsi? (Aika n. 90–96?)
2. Miten se heijasteli lasten perheeseen, elämään yleensä ja sitä kautta kouluun?
3. Oletko nähnyt vaikutusta oppilaiden terveydenhuollossa ja/tai erityisopetuksessa ja niiden oppilasmäärissä?
4. Miten laman jälkeen alkanut nousukausi (1990-luvun loppu, ns. Nokia-vetoinen nousu) ja sitä seuranneet taantumukset ovat näkyneet työssäsi?
5. Ovatko yhteiskunnan työtä ja sen tekemistä koskevat arvot mielestäsi muuttuneet laman jälkeen? Jos ovat niin miten? (Työelämä niin omalta osaltasi, kuin myös lasten vanhempien osalta.)
6. Minua kiinnostaa myös auktoriteettisuhteen muutos kasvatuksessa – siitähän on paljon puhuttu aivan viime aikoinakin. Onko auktoriteettisuhte (oppilas-opettaja) mielestäsi muuttunut viimeisen 20 vuoden aikana? Entä, miten se näkyy mielestäsi lasten ja vanhempien välisessä suhteessa?
7. Ovatko vanhempien odotukset koulua kohtaan muuttuneet tänä aikana?
8. Onko lasten kunnioituksessa mielestäsi tapahtunut muutosta suhteessa opettajaan, muihin aikuisiin, oppilaisiin tai omaan, toisen tai julkiseen omaisuuteen?
9. Oletko huomannut työssäsi yhteisöllisyyden ja yksilöllisen suhteen muutosta lasten elämässä?
10. Näkyykö oppilaiden elämässä tällä hetkellä taloudellisen hyvinvoinnin jakautumista ja perheiden tuloeroja?

LÄHTEET

- Aaltola, J. 2003. Opettajan työn 'mieli'. Teoksessa L. Isosomppi & M. Leivo (toim.) Opettaja vaikuttajana? Juhlaseminaari professori Juhani Aaltolan 60 – vuosipäivänä 5.2.2002. Kokkola: Chydenius- instituutin tutkimuksia 1/2003, 15–25.
- Ammattiyhdistysliikkeen 2008. Ammattiyhdistysliikkeen neljä sukupolvea. Työväenliikkeen historia, SAK. <http://www.ay-historia.fi>. Luettu 14.5.2014.
- Baer, K. 2011. Vie lapselta valta. Helsingin Sanomat. 31.7.2011.
- Erityisopetus 2009. Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/erop/2009/erop_2009_2010-06-11_tie_001_fi.html. Luettu 19.11.2015.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2001. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Eskola, J. & Vastamäki, J. 2007. Teemahaastattelu: Opit ja opetukset. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II: näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 2. korjattu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS – kustannus, 25–43.
- Glossary: Material deprivation 2015. Eurostat. Saatavissa: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Glossary:Material_deprivation/ Luettu 18.11.2015.
- Hakala, J. 2014. Kasvatusfilosofia- luento. Kokkolan yliopistokeskus.
- Hakovirta, M. & Rantalaiho, M. 2012. Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 124.
- Hallamaa, J., Launis, V., Lötjönen, S. & Sorvali, I. 2006. Etiikkaa ihmistieteille? Teoksessa J. Hallamaa, V. Launis, S. Lötjönen & Sorvali, I. (toim.) Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura, 124–140.
- Hellsten, K. 2011. Onko puhe Suomesta pohjoismaisena hyvinvointivaltiona perusteltua? Teoksessa E. Palola & V. Karjalainen (toim.) Sosiaalipolitiikka – hukassa vai uuden jäljillä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 146–180.
- Henkilöstömitoitukset 2013. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/opiskeluhoito/kouluterveydenhuolto/toimijat/henkilostomitoitukset/> Luettu 19.11.2015.
- Hilpelä, J. 2001. Uusliberalistisen koulutuspolitiikan jäljillä. Teoksessa A. Jauhiainen, R. Rinne & J. Tähtinen (toim.) Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura. 139–154.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 1997. Tutki ja kirjoita. 13.–14., osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

- Hoikkala, T. 2001. Vanhemmuuden (kadonnut) valta ja auktoriteetti. *Synteesi* 20 (1), 75–81.
- Jahnukainen, M. 2003. Laman lapset? : Peruskoulussa erityisopetusta saaneiden oppilaiden osuuksien tarkastelua vuodesta 1987 vuoteen 2002. *Yhteiskuntapolitiikka* 68 (5), 501–507.
- Jokinen, K. 2013. Luento. Jyväskylän yliopisto.
- Kainuun työttömyys 2013. Kainuun työttömyys jyrkässä kasvussa. ELY –keskus. Saatavissa:
<http://www.ely.fi/web/ely/ely-kainuu/> Luettu 18.11.2015.
- Kangas, O. & Ritakallio, V-M. 2003. Moniulotteisen köyhyyden trendit 1990 –luvulla. Teoksessa O. Kangas (toim.) *Laman varjo ja nousun huuma*. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72, 49–92.
- Kangas, O. 2003. Laman varjo ja nousun huuma. Suomalainen yhteiskunta 1990 –luvun lopulla. Teoksessa O. Kangas (toim.) *Laman varjo ja nousun huuma*. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72, 11–22.
- Kaskipelloilta palveluyhteiskuntaan 2007. Kaskipelloilta palveluyhteiskuntaan – 90 vuotta elinkeinorakenteen muutosta. 2007. Tilastokeskus. Saatavissa:
<http://www.stat.fi/tup/suomi90/helmikuu.html/> Luettu 18.11.2015.
- Kiander, J. 2001. Laman opetukset, Suomen 1990 –luvun kriisin syyt ja seuraukset. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Kodin ja koulun välinen yhteistyö perusopetuksessa. Helsinki: Opetushallitus. Saatavissa:
http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/kodin_ja_koulun_yhteistyo/ Luettu 25.5.2014.
- Kuula, A. 2006. Yksityisyyden suoja tutkimuksessa. Teoksessa J. Hallamaa, V. Launis, S. Lötjönen & I. Sorvali (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura, 124–140.
- Laine, K. 2002. Syrjäytymisen riskitekijöitä varhaislapsuudessa. Esitelmä, Suomen akatemian tiedeaamiainen 15.5.2002. Kasvatustieteiden laitos: Turun yliopisto.
- Laine, T. 2007. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II: Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. 2. korjattu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS –kustannus, 28–45.
- Lapsiköyhyys 2010. Lapsiköyhyys on Suomessa kasvussa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavissa:
<https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/hankkeet-ja-ohjelmat/stop-koyhyys/nakokulmia-teemaan/lapsikoyhyys-on-suomessa-kavussa/> Luettu 20.9.2014.
- Lindblom, S. 2004. Lapsi vauraassa turvattomassa maailmassa. *Yhteiskuntapolitiikka* 69 (1), 66–71.

- Luukkainen, O. 2014. Opettajistako koko perheen ohjaajia? Verkkouutiset, blogi. Saatavissa:
<http://www.verkkouutiset.fi/blogit/luukkainen-blogi-14262/> Luettu 18.11.2015.
- Lämsä, A-L. 2009. Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Acta Universatis Ouluensis E 102: Oulun yliopisto.
- Miettinen, T., Pulkkinen, S. & Taipale, J. 2010. Johdanto. Teoksessa T. Miettinen, S. Pulkkinen & J. Taipale (toim.) Fenomenologian ydinkysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus, 9-22.
- Miten edistää 2010. Miten edistää inklusiota kunnassa. Edu.fi. Saatavissa:
http://www.edu.fi/erityinen_tuki/yhteinen_koulu_kaikille/miten_edistaa_inklusiota_kunnassa. 18.1.2010/ Luettu 4.5.2014.
- Nurmi, T. ym. 2003. Gummeruksen suuri sivistyssanakirja. Helsinki: Gummerus.
- Nuutinen, P. 2001. Opettajat vallassa ja vallan alla. Verkkojulkaisu. Joensuun yliopisto. Saatavissa:
<http://sokl.uef.fi/verkkojulkaisut/kipinat/PirjoN.htm/> Luettu 25.11.2015.
- Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1287/2013. Annettu 30.12.2013 Helsingissä.
- Oravakangas, A. 2005. Koulun tuloksellisuus. Filosofisia valtuksia koulun tuloksellisuuden problematiikkaan Suomalaisessa yhteiskunnassa. Jyväskylän yliopisto. Chydenius-Instituutti – Kokkolan yliopistokeskus. Chydenius-Instituutin tutkimuksia 2/2005.
- Paananen, R., Ristikari, T., Merikukka, M., Rämö, A. & Gissler, M. 2012. Lasten ja nuorten hyvinvointi – Kansallinen syntymäkohortti 1987 –tutkimusaineiston valossa. Raportti 52/2012. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Pajunen, A. 2007. Suomalainen lapsi 2007. Sosiaalitulostoseminaari: Tilastokeskus. 12.4.2007.
- Perheitä on 2015. Perheitä on 1,5 miljoonaa. Tilastokeskus. Saatavissa:
http://www.stat.fi/til/perh/2014/perh_2014_2015-05-28_tie_001_fi.html. 28.5.2015/ Luettu 17.11.2015.
- Rahikainen 2003, Saatavissa:
<http://www.odl.fi/> Luettu 24.11.2013.
- Rautanen, R. 2007. Suomalainen lapsi 2007. Sosiaalitulostoseminaari: Tilastokeskus. 12.4.2007.
- Riihinen, O. 2011. Keskiluokkaistuva ja eriarvoistuva Suomi – hyvinvointivaltio koetuksella. Teoksessa E. Palola & V. Karjalainen (toim.) Sosiaalipolitiikka – hukassa vai uuden jäljillä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 103–145.
- Rintanen, H. 2007. Suomalainen lapsi 2007. Sosiaalitulostoseminaari: Tilastokeskus. 12.4.2007.
- Räsänen, P. 2003. Eksistentiaalinen ja ontologinen epävarmuus. Riskiyhteiskunnan yksilölliset ja rakenteelliset ulottuvuudet. Teoksessa O. Kangas (toim.)

Laman varjo ja nousun huuma. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72, 23–48.

- Saarela- Kinnunen, M. & Eskola, J. 2007. Tapaus ja tutkimus= Tapaustutkimus. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II: näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 2. korjattu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS – kustannus, 184–195.
- Saine, H. 2010. Erityisopetukseen osallistuvien määrä kasvaa perusopetuksessa –mitä on tapahtunut? Saatavissa:
http://www.kasvhistseura.fi/dokumentit/1111140705_i_saine.pdf/ Luettu 21.12.2015.
- Salmi, M., Huttunen, J. & Pietilä, P. 1996. Lapset ja lama. Helsinki: Stakes.
- Santalahti, P. & Sourander, A. 2008. Onko lasten psykiatrisen sairastavuus lisääntynyt? *Duodecim* 124 (13), 1499–1506.
- Siltala, J. 2004. Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Helsinki: Otava.
- Solantaus, T. 2014. Lasten kaste –seminaarin luento 8.4.2014.
- Säntti, J. 2008. Opettajan muuttuva työ vastakohtaisuuksien näkökulmasta. *Kasvatus & aika* (1). 7-22.
- Toimeentulo 2014. Tilastokeskus. Saatavissa:
http://www.thl.fi/fi_FI/web/kaventaja-fi/eriarvoisuus/hyvintointi/toimeentulo/ Luettu 8.6.2015.
- Tulonjakotilasto 2015. Tuloerot ja köyhyysriski Suomessa EU:n keskitasoa pienemmät. Tilastokeskus. Saatavissa:
http://www.stat.fi/til/tjt/2013/04/tjt_2013_04_2015-05-25_tie_001_fi.html/ Luettu 16.11.2015.
- Työvoiman kasvu 2010. Työvoiman kasvu hiipui lamaan. Tilastokeskus. Saatavissa:
http://www.stat.fi/artikkelit/2010/art_2010-06-07_006.html. 27.9.2010/ Luettu 3.5.2013.
- Townsend, P. 1979. Poverty in the United Kingdom. A Survey of Household Resources and Standards of Living. Middlesex, England: Allen Lane and Penguin Books.
- Tuomi, T. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Työllisyys kääntyi 2010. Työllisyys kääntyi laskuun vuonna 2009. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavissa:
http://www.stat.fi/til/tyti/2009/tyti_2009_2010-02-16_kat_001_fi.html/ Luettu 19.11.2015.
- Virmasalo, I. 2002. Perhe, työttömyys ja lama. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 204. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Värri, V- M. 2002. Kasvatus ja ‘ajan henki’. Teoksessa L. Isosomppi. & M. Leivo (toim.) Opettaja vaikuttajana? Juhlaseminaari professori Juhani Aaltolan 60 –vuotispäivänä 5.2.2002. Chydenius-Instituutti - Chydenius-Instituutin

tutkimuksia 1/2003, 44–62.

Väyrynen, R. 1999. Globalisaatio ja yhteiskuntapolitiikka Suomessa: Yhteenveto Sitran Globalisaatio, hyvinvointi ja työllisyys –tutkimusohjelman tuloksista. Helsinki: Suomen itsenäisyyden juhlarahasto.

Yin, R. 2003. Case Study Research: Design and Methods. Thousand Oaks, CA: Sage.

YLE:n aamu-tv. Haastattelu 24.9.2014.